

**KAMUSAL ALANIN KAVRAMSAL VE MEKANSAL
ARTİKÜLASYONUNU OKUMAK:
İSTANBUL'DA MEYDANLAR VE KAMUSALLIK**

BAŞAK HİLAL

ÖZYEĞİN ÜNİVERSİTESİ

NİSAN, 2025

**KAMUSAL ALANIN KAVRAMSAL VE MEKANSAL
ARTİKÜLASYONUNU OKUMAK:
İSTANBUL'DA MEYDANLAR VE KAMUSALLIK**

Başak Hilal

Kent ve Mimarlık

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Demet Mutman Uluengin

Fen Bilimleri Enstitüsü
Özyeğin Üniversitesi
İstanbul

Nisan, 2025

**KAMUSAL ALANIN KAVRAMSAL VE MEKANSAL
ARTİKÜLASYONUNU OKUMAK:
İSTANBUL'DA MEYDANLAR VE KAMUSALLIK**

Jüri:

Dr. Öğr. Üyesi Demet Mutman Uluengin

Danışman

Mimarlık Bölümü

Özyeğin Üniversitesi

Prof. Dr. Hülya Turgut

Mimarlık Bölümü

Özyeğin Üniversitesi

Doç. Dr. Fatma Erkök

Mimarlık Bölümü

İstanbul Teknik Üniversitesi

Kabul Tarihi:

Anneme ve Babama

ORİJİNALLİK BEYANI

Bu tez çalışmasının tek yazarı olduğumu ve bu tez metninin düzeltmeler de dahil olmak üzere tez jürisi tarafından kabul edilen ve onaylanan son metin olduğunu beyan ederim. Bu çalışmadaki tüm veri ve bilgiler araştırma etiği kuralları ve akademik dürüstlük ilkelerine uygun olarak elde edilmiş, üretilmiş ve sunulmuştur. Tüm bilgimi, fikir, düşünce ve telif hakkıyla korunan her türlü materyali standart referans kurallarına uygun olarak sunduğumu, bu tezin orijinalliğini ve herhangi bir bölümünün başka bir yükseköğretim kurumundaki bir diploma programına sunulmadığını beyan ederim.

Başak Hilal

ÖZET

Kentsel mekan, içerisindeki birçok farklı katmanın bir araya gelerek, ilişkililmesi ve artiküle olması ile oluşmaktadır. Mekan, fiziksel dönüşümlerin yanı sıra değişen temsiller üzerinden anlamsal olarak da dönüşmektedir. Farklı dinamikler etkisiyle olan bu dönüşümlerin, kent üzerinde mekan-toplum-iktidar ilişkisi üzerinden en iyi okunacağı alanlar ise kamusal alanlardır. İktidar sahipleri, kent mekanlarını ideolojileri doğrultusunda yapılandırır ve bu görüşlerin temsilleri ile dönüştürürler. Toplum ise, kendi mekansal pratikleri üzerinden mekanı kendine dair değiştirmektedir. Bu dönüşümlerin tamamı, kentlilerin mekanla kurduğu ilişkileri de etkilemektedir. Kentin artiküle yapısı içerisinde kentle beraber dönüşebilen mekanlar, kentli kullanıcının gündelik hayatında yer eder.

İstanbul, farklı siyasi, dini, toplumsal, kültürel birçok dinamik etki ile artiküle olarak, bugünkü çok katmanlı halini almıştır. Değişen aktörler, toplumsal olaylar veya kentleşme dinamikleri, kentte yeni durumları ve dönüşümleri de beraberinde getirmektedir. Bu yeni durumlar, hem mekansal hem de anlamsal olarak kentin mevcut katmanlarına eklemlenmeye devam eder. Bu nedenle, İstanbul'un kamusal alanlarını tartışmaya açarken, bu mekanları artikülasyonları üzerinden de okuyabilmek önemlidir. Mekandaki değişen temsiller üzerinden, kamusal alanların kamusallık niteliklerini tartışmak mümkündür. Bu tez kapsamında İstanbul'daki kamusal alanların artikülasyonları, temsiller ve ilişkiler çerçevesinde ele alınacaktır. Öncelikle Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanları, farklı politik ve toplumsal olaylar etkisiyle uzun bir zamansal süreç içinde dönüşüm geçirmiş kent mekanları olarak tartışılacaktır. Kentin tarihsel sürecine eşlik edebilmiş bu üç meydan, kentin önemli kamusal alanları olmalarının yanı sıra,

Çalışma kapsamında mekan-toplum-iktidar ilişkilerini tartışabilmek için özellikle seçilmişlerdir.

Kamusal alan, toplumla birlikte üretilen ilişkilerin, etkileşimin ve eylemin mekanıdır. Bu bağlamda, siyasi erk tarafından İstanbul’da “yeni/alternatif” kamusal alanlar olarak empoze edilen Kazlıçeşme, Yenikapı ve Maltepe Miting ve Etkinlik Alanlarının kamusallık nitelikleri de tezin ana eksenı bağlamında ele alınacaktır. Tezde yeni kamusal alanlar olarak tartışılan bu mekanlar üzerinden “Bu kentsel alanlar, tarihsel ve toplumsal süreçlerle üretilen kamusal alanların yerini alabilir mi?” sorusuna yanıt aranmaktadır. Tarihsel okumalar, arşiv taramaları ve eski kent haritaları yardımıyla oluşturulan, görseller ve diyagramlar üzerinden, İstanbul’un kamusal alanlarının anlamsal ve mekansal artikülasyonları ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu yolla, Lefebvre’in de belirttiğı gibi bir toplumsal ürün olarak kamusal alan kavramının, İstanbul’daki yansımaları ve bu mekanların üretim süreçleri üzerinden bir değerlendirmesini ortaya koymak bu tezin ana amacıdır. Sonuç olarak, kentler ve kamusal alanların, yere ve bağlama özgü toplumsal ve mekansal dinamikler doğrultusunda üretilip, anlamlanması önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal alan, artikülasyon, mekanın üretimi, siyasi erk, İstanbul.

ABSTRACT

Urban spaces are formed through the articulation and interaction of multiple overlapping layers within the urban fabric. In addition to the physical transformation of space, the semantic transformation of space also occurs through changing representations. The most effective means of analyzing the impact of these transformations, which are shaped by many dynamics, is by examining the interrelationship between space society and power within the urban context. This is particularly evident in public spaces. Those in positions of power shape urban spaces in line with their ideologies and transform them through corresponding representations. Conversely, society alters spaces through its spatial practices. These transformations collectively influence how urban dwellers interact with and relate to space. Within the articulated structure of the city, spaces capable of evolving alongside the city become integral to the everyday lives of its inhabitants.

Istanbul has evolved into its current multi-layered metropolis through a complex articulation process with many political, religious, social, and cultural dynamic influences. Shifting actors, social events, and urbanization dynamics continually introduce new situations and transformations to the city. These new situations continue to interact with and inform the existing layers of the city in both spatial and semantic terms. Therefore, when discussing Istanbul's public spaces, it is crucial to analyze them through their articulations. The changing representations of space provide a framework for debates about the qualities of publicness within public spaces. This thesis examines the articulations of Istanbul's public spaces within the framework of representations and relationships. The urban spaces of Sultanahmet, Beyazıt and Taksim Squares will be discussed as having undergone a lengthy process of transformation due to the influence of various political and social events. These three squares have been able to adapt to the

city's historical evolution and are significant public spaces but have also been specifically selected for analysis within the context of the study to examine the interrelationship between space, society, and power.

Public space is the space of relations, interaction, and action produced together with society. In this context, the public qualities of Kazlıçeşme, Yenikapı, and Maltepe Rally and Event Areas, which are imposed by the political power as 'new/alternative' public spaces in Istanbul, will be discussed in the context of the main axis of the thesis. Through these spaces, this study addresses the question: "Can these urban areas replace public spaces that have been produced through historical and social processes?" The semantic and spatial articulations of Istanbul's public spaces are tried to be revealed through diagrams created with the help of historical readings, archive scans and old city maps. In doing so, it aims to evaluate the concept of public space as a social product, as suggested by Lefebvre, by examining its manifestations and production processes in Istanbul. Ultimately, the study underscores the importance of understanding cities and public spaces as socially and spatially produced constructs specific to their location and context.

Keywords: Public realm, articulation, production of space, political power, İstanbul.

TEŞEKKÜR

İlk olarak, uzun bir yolculuğun sonuç ürünü olan bu tez çalışması süresince, bilgi birikimi ve deneyimleriyle bana yol gösteren, her zaman desteğini hissettiren değerli danışmanım Dr. Demet Mutman Uluengin'e en içten sevgi ve teşekkürlerimi sunarım. Jüri üyelerim Prof. Dr. Hülya Turgut ve Doç. Dr. Fatma Erkök'e, kıymetli yorumları ve katkıları için teşekkür ederim. Kent ve Mimarlık Programı'ndaki değerli hocalarıma da verdikleri emek için teşekkür ederim.

Desteklerini ve sevgilerini her zaman yanımda hissettiğim, başta ebeveynlerim ve kardeşim Mert olmak üzere bütün aileme sonsuz teşekkür ederim. Bu yüksek lisans programında, birbirimizi hem akademik hem manevi olarak desteklediğimiz başta Hande olmak üzere dönem arkadaşlarıma ve meslektaşlarıma teşekkür ederim. Her zaman bir telefon uzağımda olan Billur, Yağmur, Berfin, Gökçe, Amina, Öykü, İpek ve Şebnem'e çok teşekkür ederim. İsimlerini burada tek tek anamasam bile bu süreçte benimle heyecanlanan, yorulan, duygularımı paylaşarak yanımda olanlara gönülden teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ORİJİNALLİK BEYANI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
TEŞEKKÜR.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xv
1. GİRİŞ	1
1.1 Amaç/Kapsam.....	4
1.2 Tezin Yöntemi	6
1.3 Tezin Strüktürü	10
2. KAMUSAL ALAN / KAMUSAL MEKAN KAVRAMI VE ARTİKÜLASYONLARI	12
2.1. Kamusal Alan Kavramı ve Anlamsal Artikülasyonları	14
2.2 Kamusal Alan Kavramı ve Fiziksel Artikülasyonları.....	28
2.3 Kamusal Alanda İlişkiler ve Temsil	35
2.4 Kamusal Alanın Kavramsal Çerçevesi ve Değerlendirme.....	40
2.5 Bölüm Sonucu.....	43
3. İSTANBUL'DA KAMUSAL ALAN KAVRAMI VE ARTİKÜLASYONLARI.....	44
3.1 Türkiye'de Kamusal Alan Kavramı ve Artikülasyonları.....	45
3.2. Kamusal Alanın Artikülasyonlarını İstanbul Üzerinden Okumak.....	50
3.2.1 Sultanahmet Meydanı ve Artikülasyonları	55
3.2.2 Beyazıt Meydanı ve Artikülasyonları	67
3.2.3 Taksim Meydanı ve Artikülasyonları	75
3.2.4 Kazlıçeşme/Yenikapı ve Artikülasyonları	89
3.2.5 Maltepe ve Artikülasyonları	98
3.3 Bölüm Sonucu.....	103
4. İSTANBUL'UN KAMUSAL ALANLARINDA İLİŞKİLER VE TEMSİL	106
4.1 İstanbul'un Kamusal Alanlarında İlişkiler ve Temsil: Yerin Kimliği Ve Erk Ekseninde Tartışması	107
4.2 2000 Sonrası İstanbul'da Kamusal Alanın "Yeni/Alternatif" Kamusalılık Tartışmaları	119

4.3 İstanbul’un Kamusal Alanlarının Lefebvre’in “Mekansal Üçlü Kavramsallaştırması” Üzerinden Değerlendirmesi.....	127
4.4 Bölüm Sonucu.....	144
5. SONUÇ.....	146
KAYNAKÇA.....	152
EKLER.....	166
EK A. SULTANAHMET MEYDANINI DÖNÜŞTÜREN ARTİKÜLASYONLAR.	167
EK B. BEYAZIT MEYDANINI DÖNÜŞTÜREN ARTİKÜLASYONLAR.....	168
EK C. TAKSİM MEYDANINI DÖNÜŞTÜREN ARTİKÜLASYONLAR.....	169

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. 1 Araştırmanın Düşünsel Çerçevesi	6
Şekil 1. 2 Literatürdeki Tezlerde Yer Alan Kavramların Yıllara Göre Dağılımı	7
Şekil 1. 3 Tezlerdeki Anahtar Kavramların Disiplinlere Göre Dağılımı	8
Şekil 1. 4 Tezin Strüktürü	11
Şekil 2. 1 Kamusal Alan Tartışmalarının Artikülasyonları	20
Şekil 2. 2 Lefebvre'nin Mekanın Üretimine Dair Mekansal Üçlüsü	24
Şekil 2. 3 Kamusal Alan Kavramları Arasındaki İlişkiler	26
Şekil 2. 4 Çalışmanın Kavramsal Çerçevesi	42
Şekil 3. 1 Çalışma Alanları	55
Şekil 3. 2 17.YY'da At Meydanı	60
Şekil 3. 3 1918 yılı Sultanahmet Meydanı ve Çevresi Hava Fotoğrafı	63
Şekil 3. 4 Prost Arkeoloji Parkı Proje Planı	65
Şekil 3. 5 Beyazıt Meydanı Sedat Hakkı Eldem Projesi (1957-1959)	72
Şekil 3. 6 Beyazıt Meydanı Projesi (2022)	74
Şekil 3. 7 Prost'un 2 No'lu Park Proje Alanı	81
Şekil 3. 8 Taksim Meydanı Cami Projesi Gazete Haberleri	85
Şekil 3. 9 Taksim Meydanı 1 Mayıs Kısıtlamaları	87
Şekil 3. 10 Kazlıçeşme/Yenikapı Değişen Kıyı sınırı	90
Şekil 3. 11 Yenikapı'daki Gündelik Hayata Dair Gazete Haberi	95
Şekil 3. 12 Bakireler Anıtı Arşiv Fotoğrafı ve Günümüz	100
Şekil 3. 13 Maltepe Değişen Kıyı Sınırı	101
Şekil 4. 1 Taksim Meydanında Erkin Görünürlük Kazandığı Geçici Temsilleri	109
Şekil 4. 2 İstanbul'un Kamusal Alanlarını Oluşturan Yapılar-İşlevler (1/2)	110

Şekil 4. 3 İstanbul'un Kamusal Alanlarını Oluşturan Yapılar-İşlevler (2/2)	111
Şekil 4. 4 İstanbul'un Kamusal Alanlarının Fiziksel Dönüşümleri (1/2).....	112
Şekil 4. 5 İstanbul'un Kamusal Alanlarının Fiziksel Dönüşümleri (2/2)	112
Şekil 4. 6 İstanbul'un Kamusal Alanlarında Siyasi Erkin Temsili Yapılar (1/2)	113
Şekil 4. 7 İstanbul'un Kamusal Alanlarında Siyasi Erkin Temsili Yapılar (2/2)	114
Şekil 4. 8 İstanbul'un Kamusal Alanlarındaki Toplumsal Olaylar (1/2).....	115
Şekil 4. 9 İstanbul'un Kamusal Alanlarındaki Toplumsal Olaylar (2/2).....	115
Şekil 4. 10 İstanbul'un Kamusal Alanlarındaki Anlamlar (1/2).....	117
Şekil 4. 11 İstanbul'un Kamusal Alanlarındaki Anlamlar (2/2).....	118
Şekil 4. 12 İstanbul'un “Yeni/Alternatif” Kamusal Alanlarını Oluşturan Yapılar-İşlevler(1/2).....	120
Şekil 4. 13 İstanbul'un “Yeni/Alternatif” Kamusal Alanlarını Oluşturan Yapılar-İşlevler(2/2).....	121
Şekil 4. 14 İstanbul'un “Yeni/Alternatif” Kamusal Alanlarının Fiziksel Dönüşümleri (1/2).....	122
Şekil 4. 15 İstanbul'un “Yeni/Alternatif” Kamusal Alanlarının Fiziksel Dönüşümleri (2/2).....	123
Şekil 4. 16 İstanbul'un “Yeni/Alternatif” Kamusal Alanlarında Siyasi Erkin Temsili Yapılar(1/2).....	124
Şekil 4. 17 İstanbul'un “Yeni/Alternatif” Kamusal Alanlarında Siyasi Erkin Temsili Yapılar(2/2).....	125
Şekil 4. 18 İstanbul'un “Yeni/Alternatif” Kamusal Alanlarındaki Anlamlar (1/2).....	126
Şekil 4. 19 İstanbul'un “Yeni/Alternatif” Kamusal Alanlarındaki Anlamlar (2/2).....	126
Şekil 4. 20 İstanbul'un Kamusal Alanları Nasıl Mekanlar?	132

Şekil 4. 21 Sultanahmet Meydanının Anlamsal Okuması	134
Şekil 4. 22 Beyazıt Meydanının Anlamsal Okuması.....	135
Şekil 4. 23 Taksim Meydanının Anlamsal Okuması.....	136
Şekil 4. 24 İstanbul’un “Yeni/Alternatif” Kamusal Alanları Nasıl Mekanlar?	138
Şekil 4. 25 Kazlıçeşme-Yenikapı Etkinlik Alanının Anlamsal Okuması.....	141
Şekil 4. 26 Maltepe Etkinlik Alanının Anlamsal Okuması	143

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devleti

AKM: Atatürk Kültür Merkezi

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

DP: Demokrat Parti

İBB: İstanbul Büyükşehir Belediyesi

MOBESE: Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu

TDK: Türk Dil Kurumu

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

YY: Yüzyıl

1. GİRİŞ

Kent içi tasarlanmış bir mekanın "kamusal alan" olmasını sağlayan nedir? Bir kentsel mekanın kamusal niteliği, yalnızca fiziksel özellikleriyle mi belirlenir? Yoksa toplumsal bellekle kurduğu bağ, kullanıcıların gündelik deneyimleri ve mekanı sahiplenme biçimleri de bu niteliği şekillendirir mi? Dahası, siyasi erk tarafından belirli mekanların yasaklanması ya da erişiminin kısıtlanması, o mekanın anlamını nasıl dönüştürür? Bir mekan, yasaklandıkça daha fazla kamusal hale gelebilir mi?

Bu çalışma, kamusal alanın nasıl üretildiği sorusuna yanıt arama ihtiyacından doğmuştur. Kamusal alanın üretiminin Batı literatüründeki anlatımı ile Türkiye'deki mekânsal yansımaları arasındaki farkları netleştirmek, Türkiye'de kamusal alanın neden devletle ilişkilendirildiğini anlamak amacıyla bu soruya yanıt aranmaktadır. Kent mekanında gerçekleşen toplumsal olaylar ve eylemler, mekanın kamusal niteliğinin nasıl şekillendiğine dair soruları daha güçlü bir şekilde akla getirmektedir. Bu bağlamda, kamusal alanın yalnızca fiziksel olarak var olan bir mekan olmadığını, aynı zamanda toplumsal mücadeleler, yasaklamalar ve direniş pratikleriyle yeniden üretildiğini söylemek mümkün müdür? Türkiye'de özellikle son yıllarda kamusal alanın daha fazla siyasal ve toplumsal gerilimlere sahne olmaktadır. Kamusal mekanların zaman zaman siyasal iktidarlar tarafından kontrol altına alınmaya çalışılması, bu mekanların anlamlarının dönüşmesini ve kamusal niteliklerini incelemeyi önemli hale getirmektedir.

Lefebvre'in (2014) mekanın üretimi yaklaşımı, kamusal alanın sadece fiziksel bir yer olmadığını, aynı zamanda toplumsal süreçlerle şekillendiğini vurgular. Bu bakış açısı, yukarıda sorularla dile getirilen kamusal alanın toplumsal bellek ve gündelik deneyimlerle nasıl şekillendiği sorusuyla doğrudan ilişkilidir. Mekanı bir süreç ve toplumsal bir üretim olarak ele alan Lefebvre'in (2014) bakış açısıyla kente baktığımızda,

kentin oluşumunu sadece tekil durumlar üzerinden okunamaz. Farklı dönemler, aktörler, toplumsal olaylar, beklenmedik durumlar gibi mekanı etkileyen, dönüştüren ve oluşturan süreçlerin hepsini, bir arada düşünmek önemlidir. Kentteki dönüşümlerin izleri fiziksel mekanda birikir ve bellekteki mekanı da anlamsal olarak dönüştürür. Kamusal alanların farklı dönemlerdeki politik ve toplumsal olaylar neticesindeki dönüşümü, hem kente dair düşünsel yapının, hem de bu yapının gerektirdiği fiziksel mekanın değişimini beraberinde getirir. Bu değişimler, kentlinin mekan ile kurduğu ilişkileri etkilemektedir. Mekan ve kentli arasındaki ilişkilerin artikülasyonu neticesinde mekanda gerçekleşen olaylar ve mekandaki temsiller, kamusal alanları nasıl anlamlarla inşa edebilir? Buradan hareketle kamusal alana dair anlamsal bir artikülasyondan bahsetmek önemli görülmektedir.

Mekan her yeni duruma göre zihinsel ve fiziksel bir yeniden inşa sürecini yaşar. Geçmiş anılar ve deneyimlerle bireyin hafızasında dönüşüm geçirirken, deneyimlerin izlerini taşıyan ve yeni deneyimleri oluşturan bir fiziksel ve toplumsal olgu halini alır. Mekan, her deneyimde zihinde yeniden üretilir. Bu nedenle de kentsel bellek, kamusal mekanlar üzerinden okunabilmekte ve bu mekanlardaki sosyal ve fiziksel ilişkiler, belleği yeniden oluşturmaktadır. Kamusal mekandaki fiziksel değişim, toplumsal değişimi de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, kente dair ele alınan kamusal alanlar ve meydanlardaki dönüşümleri başlangıç ve sonuca dair tekil durumlar üzerinden görmek yerine; birbirine eklemlenebilen kentin artiküle hali üzerinden okumak önemli görülmektedir. Mekanın artikülasyonlarını ortaya koyabilmek için mekanı oluşturan etkenleri de tanımlayabilmek gereklidir.

Birey-mekan ilişkilerinden bahsederken, aktörlerin mekanı dönüştürme gücü unutulmamalıdır. Kent mekanındaki görünen-görünmeyen aktörleri ortaya çıkartabilmek, kent mekanını tartışmaya açabilmek açısından önemlidir. Kent mekanları farklı aktörler

(bunlar toplum, siyasi erk, karar verici yerel yönetimler olabilir) arasındaki ilişkilerin, geçişliliğin ve çatışmaların görünürlük kazandığı yerlerdir. Mekandaki mutlak erk, tekil bir kişi, iktidar veya toplum olabilir.

Harvey’e göre kamusal alanlar toplumsal eylemlere sahne olan güçlerin çatışma ve mücadele alanıdır (Harvey, 2012). Siyasi iktidar, toplumu temsil eder; bunu ise kendi idealleri doğrultusunda imgelerini sunarak yapar (Balandier, 2021). Değişen siyasi dengeler ve ideolojiler, fiziksel mekanı kendi ideallerine göre değiştirmektedir. Bu sebeple iktidar tarafından sınırları belirlenen, kısıtlanan veya yasaklanan alanlar üzerinden kamusal tartışması önem kazanmaktadır. Bireyler tartışma, paylaşma ve uzlaşmanın yollarını kamusal alanlar üzerinden pratik ederler. Bu sayede, farklı aktörlerin veya durumların sunduğu imgelerin toplumsal yansıması, mekanda görünür olmaktadır. Böylelikle meydan, sokak veya eylem alanı olan toplumsal etkileşimin merkezi her mekan üzerinden kamusal tartışmaya açmak mümkün olur. Kentle beraber mekansal ve anlamsal olarak artiküle olmuş, toplumun ortak üretimi olan mekanların kamusalından söz edilebilir. Böyle mekanlar, kamusal alan olarak tanımlanabilir.

İstanbul farklı imparatorlukları, farklı kültürleri, yüzyıllar öncesine dayanan geçmişi ile içinde birçok katmana ait izi birlikte bulunduran, heterojen bir kenttir. İstanbul’un bu katmanlı yapısı içindeki Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanları, kentle beraber dönüşmüş ve gündelik hayatın merkezindeki kent mekanlarıdır. Tüm kamusal alanlar gibi kentin tarihiyle, toplumla birlikte üretilen ilişkilerin, etkileşimin ve eylemin mekanlarıdır. Öte yandan Kazlıçeşme, Yenikapı ve Maltepe Miting/Etkinlik Alanları ise, bu meydanlara alternatif olarak, iktidar tarafından kentin miting/etkinlik ve yeşil alan eksikliği sebep gösterilerek son yirmi yıl içinde inşa edilmiş sahil dolgu alanlarıdır. İktidar tarafından, topluma “empoze edilen” kent mekanları, kamusal alanın

üretimine dair önemli soruları akla getirmektedir. Kamusal alanın, bir toplumsal üretim süreci olarak, bu mekanlarda nasıl şekillendiği ve anlamlandırıldığı tartışmaya açıktır. Toplumla birlikte üretilen ilişkilerin, etkileşimin ve eylemin ortaya konmadığı ve artiküle olamayan mekanlar, kullanıcının ilişki kuramadığı ve anlamsal olarak eksik kalan kamusal alan ve mekanlardır. Bu bağlamda kent mekanlarının, ne derece toplumsal bir üretim alanı oldukları ve kamusal alanları tartışmalıdır.

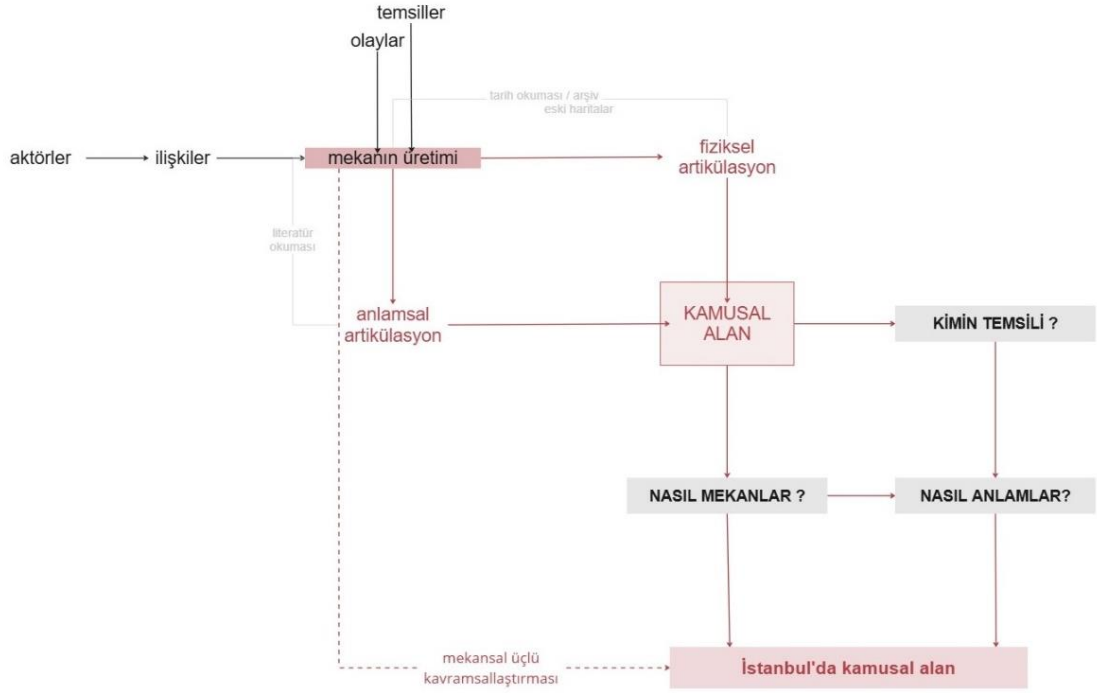
1.1 Amaç/Kapsam

Mekan, yalnızca fiziksel boyutlarıyla değil aynı zamanda toplumsal dinamikler ve söylemler aracılığıyla şekillenerek, üretilerek artiküle olan bir olgudur. Mimarlık disiplini içinde değerlendirilen mekansal üretim süreçleri, toplumsal yapı ve güç ilişkilerinden bağımsız düşünülemez. Mimarlık alanında kamusal alan üzerine yapılan bu tez çalışması, kent sosyolojisi ve kent çalışmalarının ara kesitinde konumlanan bir araştırmadır. Araştırma kapsamında, kentin artikülasyonları İstanbul'un heterojen yapısı üzerinden ele alınacaktır. Farklı olasılıklara, durumlara açık olan İstanbul'un kamusal alanları potansiyelleri ve temsiller üzerinden tartışmaya açmak amaçlanmaktadır. Kamusal alanın çoklu ölçeklerde değerlendirilmesi, kentlerin fiziksel, sosyal ve kültürel dinamiklerini anlamaya katkı sağlar. Bu çalışma, kamusal mekanın üretimini kent ve mimarlık araştırmalarında yeni bir bağlamda ele almayı hedeflemektedir. "Tarihsellik içinde fiziksel ve anlamsal artikülasyonlarla oluşmuş, toplumsal bir üretim olan kamusal alanların yerini siyasi erk tarafından kentliye sunulan "yeni/alternatif" kent mekanları alabilir mi?" sorusu çalışmayı temellendiren ana sorudur. Kamusal alan kavramının anlamsal ve mekansal dönüşümleri, İstanbul üzerinden incelenecektir. Bu çalışmada "mekansal dönüşüm" kavramı, yalnızca fiziksel müdahaleleri değil; temsiller, toplumsal ilişkiler ve mekana yüklenen anlamlar üzerinden gerçekleşen dönüşümleri de

kapsamaktadır. Bu çerçevede fiziksel dönüşüm, mekansal dönüşümün bir boyutu olarak ele alınmaktadır. Kamusal alanın artikülasyonları sonucu değişen ilişkiler, mekanın anlamları ve temsilleri İstanbul'daki meydanlar üzerinden "Nasıl mekanlar?", "Neyin/Kimin temsili?" ve "Nasıl anlamlar?" soruları ekseninde tartışmaya açılacaktır. "Nasıl mekanlar?" sorusu ile çalışma alanlarının fiziksel dönüşümleri tarihsel bir okuma çerçevesinde ele alınacaktır. "Neyin/Kimin temsili?" sorusu, kamusal alanlarda hangi aktörlerin ve ideolojilerin baskın olduğunu, mekanın hangi güç ilişkileri tarafından şekillendiğini anlamaya yöneliktir. "Nasıl anlamlar?" sorusu ise, mekandaki bu temsillerin etkisiyle kamusal alanın zaman içindeki anlamsal dönüşümlerini sorgulamayı mümkün kılmaktadır (Şekil 1.1).

Mekandaki temsiller ve üretim süreçleri üzerinden, İstanbul'un kamusal mekanlarındaki kamusalılığı ve bu kamusalılığın nasıl şekillendiğini ortaya koymayı hedeflenmektedir. Kamusal alan yalnızca fiziksel mekana dair bir tanımlama değil, toplumsal dinamiklerin etkisiyle dönüşen, üretilen bir olgudur. Bu bağlamda, çalışma nitel araştırma yöntemlerinden söylem analizi yöntemini kullanmayı hedeflemektedir. Bu söylemlerin nasıl mekansal karşılıklar ürettiğini ve kamusalılık algısını nasıl biçimlendirdiği incelenecektir. Bu çalışma, İstanbul'da son yirmi yılda üretilmiş Kazlıçeşme, Yenikapı ve Maltepe Miting/Etkinlik Alanları ele alınmaktadır. Bu alanların kamusalılığını karşılaştırmalı olarak tartışmaya açabilmek için Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanları seçilmiştir. Bunun nedeni, bu üç meydanın da kendi dönemlerindeki mevcut siyasi iktidarlar tarafından kurgulanmış alanlar olmasıdır. Bu sayede, çalışma siyasi erkin mekansal müdahaleleri üzerinden kamusalılık nosyonunun nasıl değiştiği tartışmaya açılacaktır. Böylelikle, mekanın söylemsel ve fiziksel düzeyde nasıl inşa edildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Şekil 1. 1 Araştırmanın Düşünsel Çerçevesi

1.2 Tezin Yöntemi

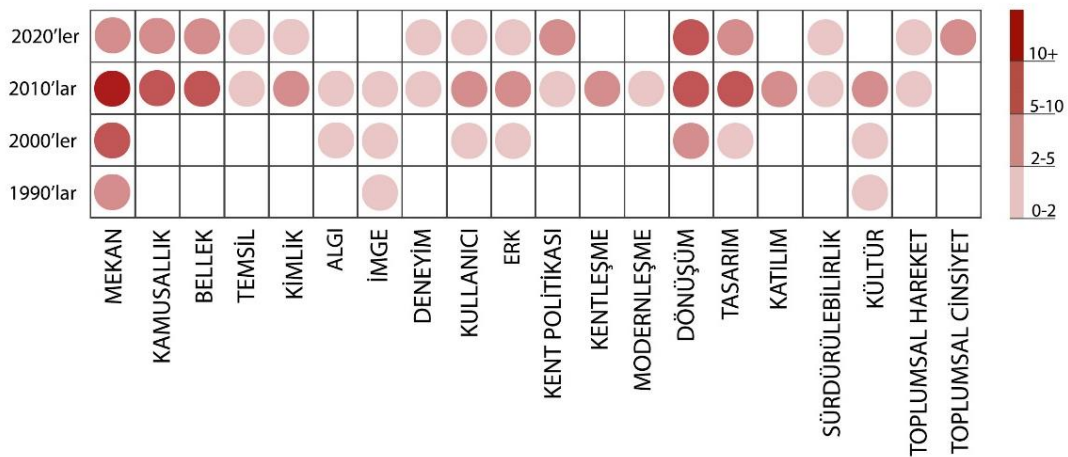
Bu tez çalışması, kamusal alanın fiziksel ve anlamsal dönüşümlerinin kamusalık üzerindeki etkisini, öznelci tümevarımcı bir yaklaşımla incelemektedir. Öznelci tümevarımcı araştırma bir hipotezle başlamaz; bunun yerine, bu araştırma belirli bir olguyu anlama veya açıklama arzusuyla başlar. Araştırmacı bu olguya ilişkin ve/veya bu olgu hakkında veri toplar, olguya ilişkin bir anlayış oluşturmak için veriler arasında örüntüler arar (Varpio vd., 2019). Kamusal alanın dönüşümlerini karşılaştırmalı bir perspektifle ele alan çalışma, bu bağlamda daha çok bir tartışma ve değerlendirme denemesidir.

Kavramsal ve mekansal artikülasyonlarını, tartışmaya açmayı hedeflediğimiz disiplinler arası bir kavram olan kamusal alan kavramının, anlamsal artikülasyonları literatürde yer alan ana okumalardaki söylemler üzerinden incelenecektir. Türkiye’de

kamusal alan kavramı, düşünsel ve tarihsel gelişim sürecindeki nitelikleri sebebiyle tartışılan bir durumdur. Bu nedenle, kavramın Batı ve Türkiye literatürleri arasındaki farklarını ortaya koymak önemlidir. Aktörler, ilişkiler, olaylar etkisiyle üretilen kamusal alanların mekansal artikülasyonları, tarih okumaları, arşiv taramaları ve eski kent haritaları yardımıyla İstanbul'daki kent mekanları üzerinden görselleştirilmiştir. Böylelikle, literatürdeki ana okumalar üzerinden çıkarılan kamusal alan tanımları ve kavramsal yaklaşımlar, yazar tarafından üretilen diyagramlarla desteklenerek kamusal alanın dönüşümleri ortaya konulacaktır.

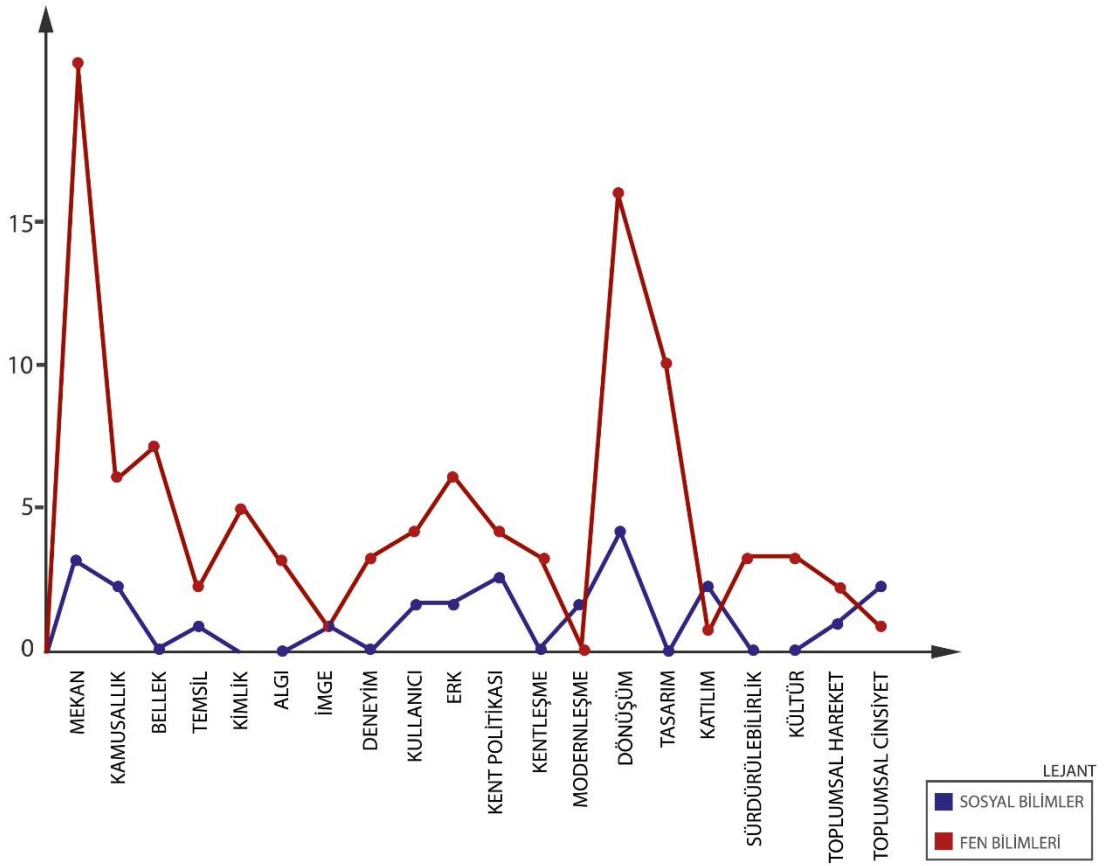
Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Tez Merkezi üzerinden “kamusal alan”, “İstanbul” ve “meydan” anahtar kavramları ile yapılan arşiv taraması sonucunda kamu yönetimi, siyasal bilgiler, sosyoloji, mimarlık ve şehircilik ve bölge planlaması fakültelerine ait 69 tez çıkmıştır. Bu tezlerde öne çıkan anahtar kavramlar, çalışmaların yayın yıllarına göre sınıflandırılmıştır. Böylece, farklı dönemlerde Türkiye literatüründeki tezlerde hangi kavramların ön plana çıktığı, aşağıdaki grafik aracılığıyla görselleştirilmiştir (Şekil 1.2).

Şekil 1. 2 *Literatürdeki Tezlerde Yer Alan Kavramların Yıllara Göre Dağılımı*

Daha sonra bu tezler, kayıtlı oldukları enstitülere göre Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler olarak gruplandırılmıştır. Bu gruplama yardımıyla, hangi kavramların hangi disiplinlerde daha fazla tartışıldığı ve hangi konulara odaklanıldığının ortaya konulması amaçlanmaktadır (Şekil 1.3).

Şekil 1.3 Tezlerdeki Anahtar Kavramların Disiplinlere Göre Dağılımı

Fen Bilimleri Enstitüsüne ait Mimarlık, Şehircilik Bölge Planlama Bölümleri tezlerinde İstanbul'un kamusal alanları ağırlıklı olarak, mekan ve dönüşüm kavramları üzerinde tartışıldığı görülmektedir. Kamusal alan kavramının disiplinler arası bir kavram olmasından dolayı, kamusal alan tartışmasını yalnızca mekansal nitelikleri üzerinden ele almak eksik olacaktır. Kamusal alanın mekansal ve anlamsal dönüşümlerini mekandaki temsiller aracılığıyla tartışmaya açacak olan bu tez, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler alanlarında ortaklaşa kullanılan kavramlar olan mekan, kamusallık, erk, temsil ve

toplumsal hareketler üzerinden ele alınacaktır. Böylelikle, tez çalışması ara kesitte yer alarak, mimarlık literatüründeki kamusal alan tartışmalarına katkı sunmayı hedeflemektedir.

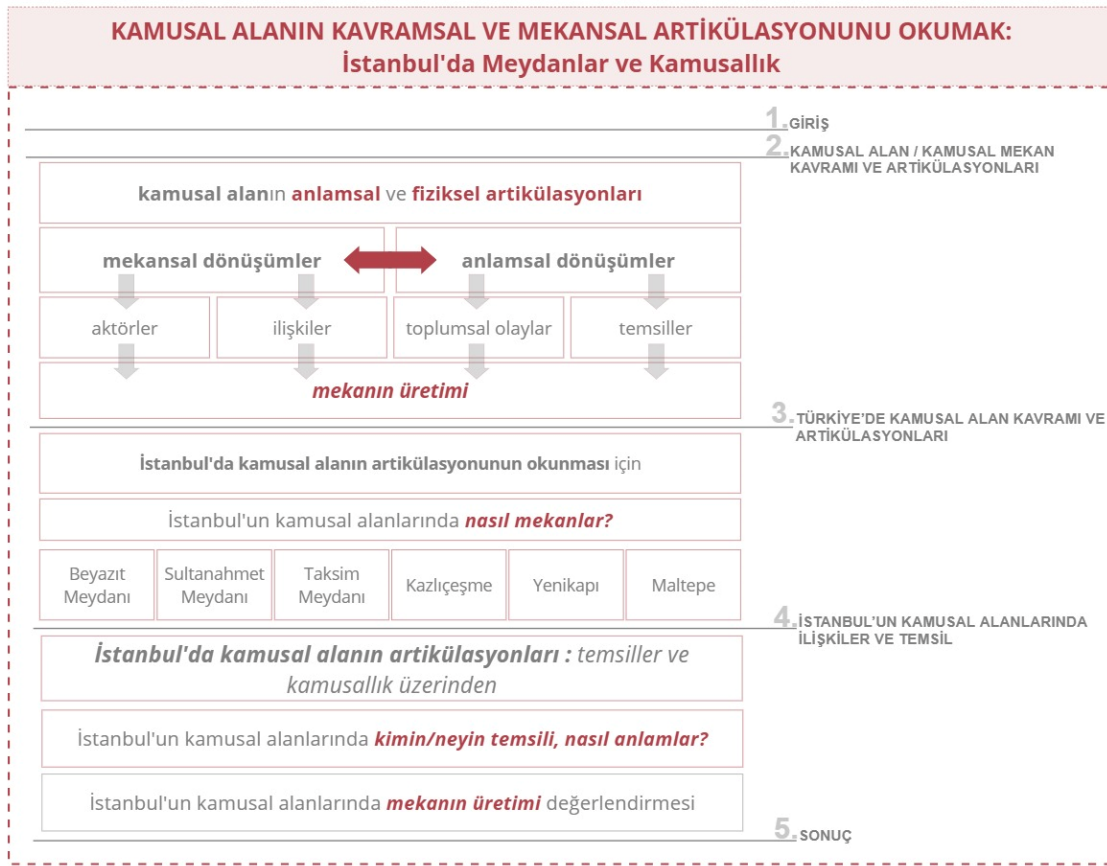
Bu çalışma, aktörlerin mekan üzerindeki dönüşüm gücünü iktidar ve toplum arasındaki dinamikler ekseninde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma alanı seçimleri, YÖK Tez Merkezi'nde yapılan arşiv taraması ile desteklenmiştir. Mimarlık ve Şehircilik Bölge Planlama tezleri arasından en çok çalışılan üç meydan Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanlarıdır. Bu üç meydanın literatürde sıkça ele alınmış olması, onların tarihselliğini ve kamusal alan tartışmalarındaki yerini pekiştirmektedir. Ancak, mevcut çalışmalar genellikle bu meydanlar kendi içlerinde, yani her bir meydan tek başına ele alınarak incelenmiştir. Çoğu çalışmada yalnızca meydanların fiziksel dönüşümlerine odaklanılmış, toplumsal ve politik bağlamda yaşanan dönüşümler veya bu meydanların birbiriyle olan ilişkileri göz ardı edilmiştir. Bu da kamusal alanların dönüşümünü anlamada sınırlı bir bakış açısı yaratmaktadır. Son yirmi yılda iktidar tarafından, yeni/alternatif kamusal alanlar olarak öne sürülen Kazlıçeşme, Yenikapı ve Maltepe Miting/Etkinlik Alanları, siyasi iktidarın mekan üzerindeki etkisiyle tartışmalı kent mekanları arasında yer almaktadır. Bu çalışma, siyasi erk tarafından kurgulanmış ancak İstanbul'un tarihsel sürekliliğine eşlik edebilmiş kent mekanları ile yeni/alternatif kent mekanlarını birlikte ele alan bir analiz sunmayı hedeflemektedir. Literatürdeki bu eksiklikten hareketle, bu karşılaştırmalı analiz yalnızca fiziksel dönüşümleri değil, bu dönüşümleri tetikleyen toplumsal ve politik olaylar üzerinden şekillenen anlamsal dönüşümleri de ortaya koyacaktır. Bu bağlamda, seçilen çalışma alanları hem fiziksel hem anlamsal dönüşümlerin izini sürebilmek için güçlü bir karşılaştırmalı zemin sunmaktadır.

1.3 Tezin Strüktürü

Tez çalışması dört ana bölüm üzerinden strüktüre edilmiştir (Şekil 1.4). Bunlardan ilki; çalışmanın problem tanımı, amacı, kapsamı ve yönteminin anlatıldığı Giriş bölümüdür. İkinci bölümde kamusal alanın anlamsal artikülasyonları, kavramın Batı literatüründeki dönüşümleri üzerinden; fiziksel artikülasyonları ise literatürde mekana dair yapılan anlatılar üzerinden incelenmiştir. Kamusal alandaki ilişkiler ve temsiller literatür üzerinden aktörler ve bellek ile ilişki kurularak okuması yapılmıştır. Tezin üçüncü bölümünde ise Batı literatüründen okuduğumuz kamusal alan tartışmalarının Türkiye’deki yansımalarına bakılmıştır. Çalışma kapsamında ele alınacak İstanbul’un kamusal alanlarının tarih boyunca geçirdiği dönüşümler mekan-toplum-iktidar ilişkileri üzerinden artikülasyonlarının okuması yapılmıştır; mekandaki yapılar-işlevler üzerinden bu dönüşümler ortaya konulmuştur.

Yapılar-işlevler üzerinden artiküle yapıları ortaya konulmuş çalışma alanları dördüncü bölümde ise mekandaki ilişkiler ve temsiller üzerinden siyasi erk-toplum ilişkileri ekseninde ele alınmıştır. İstanbul’un alternatif kamusal alanları olarak siyasi erk tarafından 2000 sonrası dönemde öne sürülen su kıyısı dolgu alanlarının kamusalılıkları ortaya konulacaktır. Çalışma kapsamında seçilen kent mekanları mekansal üçlü kavramsallaştırması üzerinden karşılaştırmalı olarak tartışılmaktadır.

Şekil 1.4 Tezin Strüktürü

Sonuç bölümünde ise karşılaştırılmalı olarak tartışılan İstanbul'un kamusal alanlarının kavramsal ve mekansal dönüşümleri karşılaştırılmalı olarak sunulmuştur. Bu dönüşümler sonucunda, mekanların mevcut durumu ve kamusal alan olma potansiyelleri ortaya konulmuştur. “Siyasi erk tarafından kamusal alan olarak empoze edilen dolgu alanlar, gündelik hayatta yer buldukça anlamsal olarak kamusal alan olabilirler mi?” sorusundan yola çıkarak kent mekanlarının kamusal alan oluşturma potansiyelleri sorgulanmaktadır.

2. KAMUSAL ALAN / KAMUSAL MEKAN KAVRAMI VE ARTİKÜLASYONLARI

Kamusal alan tartışmaları siyaset bilimi, sosyoloji, mimarlık ve şehir planlama gibi farklı literatürlerde tartışılan, disiplinler arası bir kavramdır. Kamusal alan kavramının okuması yapılırken, bu durumun göz önünde bulundurulması önemlidir. Bu bölümde, kamusal alan kavramının kuramsal temelleri ele alınarak, literatürdeki farklı yaklaşımlar üzerinden nasıl anlam kazandığı ortaya koyulacaktır. Kamusal alan kavramının dönüşümü incelenirken, literatürde öne çıkan temel teorik çerçeveler açıklanacaktır.

Mekan, sosyal ilişkileri tanımlar ve bu ilişkiler tarafından tanımlanır (Murphy&O'Driscoll, 2021). Kentteki kamusal alanların niteliklerini tartışmaya sunabilmek için öncelikle mekanın üretimine bakmak önemlidir. Mekanı oluşturan farklı aktörleri, üretim ve güç ilişkilerini, deneyimleri ve mekansal pratikleri okumak gereklidir. Ancak, bundan sonra mekanın kamusallığını ve kamusal alan olarak sunduğu nitelikleri tartışabilmek mümkündür. Kamusal alanlar topluma ve kente dair kültürel, ekonomik, tarihsel, politik ve mekansal izlerin takip edebileceği yerlerdir. Mekanın farklı aktörler ve tarihsel süreç içinde gelişen olaylar etkisiyle değiştiği fikrini savunurken, mekanda artikülasyon olgusu önem kazanmaktadır. Bu nedenle kamusal alan tartışmalarında artikülasyon konusunu incelemek önemli potansiyelleri ortaya çıkarır.

Artikülasyon toplumsal, kültürel, politik veya ekonomik farklı dinamiklerin bir araya gelerek etkilediği/oluşturduğu/dönüştürdüğü bir süreç, durum olarak tanımlanabilir. Soyut bir kavramın, düşüncenin, durumun artikülasyonundan bahsedilebileceği gibi somut bir nesnenin, yapının ve hatta kentin artikülasyonlar sonucu oluştuğundan bahsedebiliriz. Şayet kamusal alan kavramının, tanım ve sınırlarının

dönüşümü, bir tür anlamsal artikülasyonu ortaya koyuyor ise farklı dinamiklerin, aktörler ve ilişkilerin etkisi ile artiküle olarak oluşan kentin mekanları, nasıl kamusal alanlar ve nasıl kamusalılıklar ortaya koyabilir?

Oxford Sözlüğüne göre artikülasyon, iki şey arasındaki kavramsal ilişki, etkileşim veya bağlantı noktasıdır (Oxford English Dictionary, 2008). Farklı disiplinler tarafından kendi konu alanlarıyla ilişkili olarak tanımlanan artikülasyon kavramının kökeni bu sözlükte 15. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Öncelikle anatomi ve zooloji alanlarında eklem ve kemiklerin veya iskelet parçalarının bağlantısını ifade etmek için kullanılır. Müzikte ise kavram, tek bir notanın veya başka bir ayırık olayın nasıl seslendirileceğini belirleyen bir parametredir. Botanikte ise eklemler bir yapının bölümlerinden her biri olarak tanımlanmaktadır. Kültürel çalışmalarda artikülasyon kavramı, farklı unsurların belirli tarihsel ve politik bağlamlarda bir araya gelerek yeni bağlantılar ve anlamlar üretmesi olarak tanımlanır. Bu bağlantılar tarihsel olarak değişkendir ve farklı bağlamlarda yeniden üretilir (Grossberg,1986). Mimarlık alanında Ching (1995) tarafından, parçaların birbirleriyle olan ilişkilerini şekillendirilme ve bir araya getirilme biçimlerini ifade eden bir yöntem olarak tanımlanmaktadır (Ching, 1995). Farklı disiplinlerce tanımlanan kavram, kullanıldığı her alanda ardışık biçim veya yapının birbirleriyle yeni ilişki ve eklemlenme yoluyla yeni anlam bütünleri ortaya çıkarttığını anlatmaktadır. Şentürk (2019)'e göre kavram, çokluk, çoğalma, birikme ve hiçlik kavramları üzerine temellenir. Bir eklemlenme durumunun gerçekleşmesi için öncelikle eklemlenenin özsel durumunun ortadan kalkması gerekir (Şentürk, 2019).

Kentsel eklemlenme durumunda ise, eklemlenen her bir mekansal ya da kentsel durum dönüşebileceği gibi, eklemlenme durumunun bütünsel bir dönüşümü de söz konusu olabilir. Şentürk'e (2019) göre bu durum, kentsel eklemlenmenin paradoksal

yapısını ortaya koymaktadır (Şentürk, 2019). Kentsel artikülasyonu tetikleyen her yeni durum kentte düzensizlik, dönüşüm ve çatışma olasılıklarını da beraberinde getirir (Turgut, 2021). Kentsel artikülasyon kentin farklı fiziksel, sosyal, politik ve ekonomik dinamiklerin etkisi altında kent dokusuna eklenilerek yeni bir kentsel kompozisyon oluşturmaktadır. Kentin farklı dönemlerde teknolojik, ekolojik, politik ve sosyal olaylar sonucunda dönüşmesi hem kentin düşünsel yapısında hem de bu düşünsel yapının gerektirdiği/getirdiği fiziksel mekanda değişimleri beraberinde getirir. Mekan, hem anlamsal hem de fiziksel bir eklenilme sürecinde sürekli olarak yeni durumlar tarafından şekillendirilmektedir. Murchadha'ya (2015) göre bu yeniden şekillenme hali eklenilmiş mekanı tanımlar. Ona göre eklenilmiş bir mekan, büyüme ve çürümenin yanı sıra aşinalık ve yabancılaşma ile karakterize edilen, yaşanmış, zamansal bir yerdir (Murchadha, F.Ó.,2015). Benzer biçimde, Lefebvre de mekanı içinde önceden var olan izler ile birlikte ele alır (Lefebvre,2014). Mekan geçmişin izlerini kendi mekansal katmanlarında biriktirerek, artiküle olur ve geleceğe aktarır. Bu izler mekanda her zaman görünürlüğü olmasa bile kolektif bellekte yeri olmalıdır. Kentteki kamusal mekanı deşifre edebilmek için öncelikle kamu, kamuoyu, kamusal alan, kamusallık ve temsil gibi literatürde bahsi geçen kavramların birbirleriyle nasıl artiküle olduğunu incelemek gerekmektedir.

2.1. Kamusal Alan Kavramı ve Anlamsal Artikülasyonları

Kamusal alan tartışmasına literatürdeki anlamsal artikülasyonları üzerinden yaklaşılmasının amacı, bu kavramın zaman içindeki söylemsel dönüşümlerini incelemektir. Bu yaklaşım, Batı'daki teorik çerçeveleri anlamamıza olanak sağlayarak, kamusal alanın sadece fiziksel bir mekan değil, kavramsal olarak nasıl şekillendiğini kavramamıza yardımcı olacaktır. Türkiye özelinde bir değerlendirmeye geçmeden önce,

batı literatüründeki teorik temelleri incelemek ve kavramsal sınırları anlamak önemlidir. kamusal alanı çok boyutlu bir olgu olarak ele alarak; toplumsal, kültürel, politik ve mekansal boyutlarını inceleyen farklı teorik yaklaşımlar üzerinden literatür taraması yapılacaktır. Bu tarama tarihsel bir akışla anlatılacaktır.

Kamusal alan tartışmalarına dair literatüre baktığımızda, ilk olarak Hannah Arendt ve Jürgen Habermas'ın çalışmaları öne çıkmaktadır. Bu iki teorisyenin çalışmaları üzerinden literatürdeki tartışmalar şekillenmiştir. Politik teorisyen olan Hannah Arendt, (1958), İnsanlık Durumu (The Human Condition) eserinde kamusal alan (public realm) kavramı üzerinden toplumun işleyişini tartışmaktadır. Arendt'in kamusal alan (*public realm*) kavramında fiziksel mekan önemli bir bileşendir. Arendt (1958) insanın yaşam amacının iş (*work*), emek (*labor*) ve eylem (*action*) üçlüsünden oluşan aktif bir yaşam "Vita Activa" olduğunu savunur. Arendt (1958), emek kavramını birey üzerinden ve özel alanla ilişkili olarak; eylem kavramını ise toplumla, kamu ile ilişkili olarak tanımlamıştır. Arendt (1958), kitabında kamu (*public*) terimini birbiriyle yakından ilişkili ancak; tamamen aynı olmayan iki olgu şeklinde ifade eder. İlki, her şeyin herkes tarafından görülebileceği ve duyulabileceği mümkün olan en geniş kamusalığa sahip olduğu anlamına gelir. Bu görünme ve duyulma hali bireye güvence verir. İkinci olarak kamu, herkesin içinde ayrı bir yere sahip olduğu, ortak olarak paylaştığı bir alandır; bu yüzden dünyanın kendisini ifade eder. (Arendt,1958).

Toplumla ilişkilendirdiği kamusal alan ise eylem alanıdır. İnsan olarak yaşamının temeli ancak bireyin bu eylem alanında kamusal yaşama aktif bir şekilde katılmasıyla gerçekleşir (Arendt,1958). Dünyada birlikte yaşamak, tıpkı bir masanın etrafında oturanlar arasında yer almak ve ona ortaklaşa sahip olmak anlamına gelir. Dünya, her arada kalan gibi insanları aynı anda hem ilişkilendirir hem de ayırır (Arendt,1958).

Arendt'in yaptığı bu masa metaforu literatürde kamusal alan tartışmalarının başlangıcı olarak sayılmaktadır. İnsanların konuşma ve eylem biçiminde bir arada olduğu her yerde görünüm alanı (*space of appearance*) ortaya çıkar. Kamusal alan, insanların bir araya geldiği her yerde potansiyel olarak vardır; bu nedenle kamusal alan bir kişinin fiziksel olarak politik eyleme dahil olduğu alandır (Arendt, 1961). Arendt'e (1961) göre kamusal alanlar, tüm toplumun uyum içinde, birlikte hareket edebildiği yerlerdir. Kamusal alan, politik alan ve yaşam alanından farklı olarak katılımı içinde barındırır. Kişinin fiziksel olarak politik bir eylem içinde yer aldığı alandır (Arendt, 1961). Özetle Arendt, kamusal alanı mekansal ve toplumsal özellikleriyle birlikte ele almakta, bu alanı bireylerin birbirleriyle iletişim ve etkileşimde bulundukları, topluma katıldıkları eylem alanı olarak tanımlamaktadır.

Habermas (1991), Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü (The Structural Transformation Of The Public Sphere) kitabında kamu, kamusal alan, kamuoyu ve kamusal kavramlarını İngiltere'deki burjuva toplumu üzerinden ele alarak tartışmaya açar (Habermas, 1991). Habermas'ın Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü orijinal adı ile "*Strukturwandel der Öffentlichkeit*" (1962) eseri İngilizce 'ye "*The Structural Transformation of the Public Sphere*" şeklinde çevrilmiştir. Eserin Almandan İngilizceye olan orijinal çevirisindeki kelime seçimlerinin yarattığı anlam karışıklıklarına dair, literatürde tartışmalar vardır. "*Öffentlichkeit*" kelimesinin anlamsal karşılığı kamusal iken, kamusal alan (*public sphere*) olarak çevrilmiştir, ancak kamusal alan kavramının Almanca karşılığı "*Öffentlicher Raum*"dur. *Strukturwandel* kelimesinin anlamı yapının dönüşümü iken, İngilizce çeviride yapısal dönüşüm anlamına gelen "*Structural Transformation*" çevirisi kullanılmıştır. Habermas'ın orijinal dilinde yazdığı, kamusal yapısal dönüşümü anlamına gelen Almanca başlık, İngilizceye geçerken

kamusal alanın yapısal dönüşümü olarak çevrilmiştir. Çeviride yaşanan bu farklılıktan dolayı kitabın başlığında anlam kayması oluşmaktadır (Susen, 2011).

Kamusal alan (public sphere) kavramından, bir tartışma, etkileşim ve iletişim alanı olarak bahsetmektedir. Bu kavramın varlığından bahsedebilmek için fiziksel mekana ihtiyaç yoktur. Bireylerin bir araya gelerek kamusal meseleleri tartıştıkları ve kamuoyu oluşturdukları her yer/her şey kamusal alan (*public sphere*) olarak tanımlanmaktadır (Habermas, 1991). İngiltere’de, 17.yüzyılın ortalarından itibaren dünya (*world*) ve insanoğlu (*mankind*) sözcüğünün kullanıldığı yerlerde yerine kamu (*public*) kavramından bahsedilmeye başlanmıştır (Habermas, 2021, s.90). Eğitimli toplulukların oluşturduğu, halk içinde merkezi bir konuma sahip olan yeni bir burjuva tabakası ortaya çıkmıştır. Bu burjuva tabakası ilk başta okuma topluluğu “tahsilliler” olarak ortaya çıkan kamusal topluluğun taşıyıcısıdır (Habermas, 2021, s.87). Habermas, kamu kavramını bir araya gelen özel şahısların oluşturduğu topluluk şeklinde tanımlar. Bu kamunun oluşturduğu kamuoyu, halkın ortak fikirleri ve isteklerinin dile getirildiği bir kamuoyundan ziyade devletle toplumun ihtiyaçları arasında aracılık eden burjuvaların eleştirilerinden ortaya çıkan bir kamuoyudur. Özel bireylerin bir araya geldiği her konuşma, kamusal alanın bir parçasını oluşturur. Burjuva kamusal alanı, bu özel kişilerin oluşturduğu kamusal bir alan olarak düşünülebilir (Habermas, 2004). Kamusal alan, öncelikle kamunun özgürlüklerini kullanması için gerekli araçları sağlamakla yükümlü olan ve bu hakların kullanıldığı bir alandır. Burjuva kamusal alanı, demokratik denetim için bir platform oluşturur. Demokratik değerleri savunur, devletin gücünü sorgular, tartışır ve toplumsal değişim için bir alan sağlar (Habermas, 2021). Habermas (1962) burjuva kamu modelini ve kamusal alanı kamusal-özel ayrımı üzerinden ele alır. Kamusal alan ve özel alan ayrımı önemlidir. Çünkü, kamusal alandaki tartışmalar demokratik karar alma süreçlerine

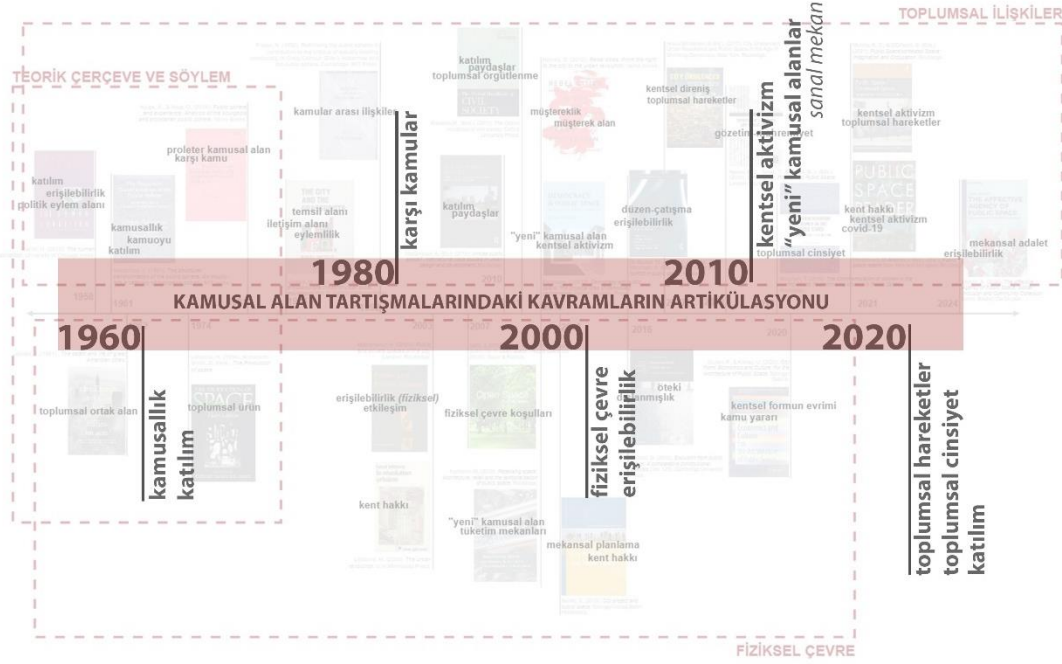
katkıda bulunurken; özel alan, bireylerin kişisel özgürlüğünü ve mahremiyetini korur. Habermas, burjuva kamu modeli ile kamusal alanın özel alandan kesin olarak ayrıldığını varsayar. Bu ayrımda özel şahısların oluşturduğu kamuoyu özel alana aittir ve kamusal alanın özel alanla kaynaşması durumunda bu model uygulanabilirliğini yitirmektedir. Bu durumda, özel veya kamusal alan başlığı altında değerlendirilemeyecek yeni bir toplumsal alan ortaya çıkacaktır (Habermas, 2021). Kamusal ve özel arasındaki ayrım modern toplum inşasının temelinde yer almaktadır. Devletle toplumu birbirinden ayıran çizgi, kamusal alanla özel alanı da birbirinden ayırmaktadır (Habermas, 2021, s.97). Modern kamusal alan, devlet ve toplum arasındaki gerilimli bir alandır. Kamusal alan giderek genişlemekte ve aynı zamanda ayrılmaktadır, kapitalist toplum etkisi ile olan bu durum kamunun gücünü etkisiz hale getirecektir (Habermas, 2021).

Hannah Arendt'in "public realm" kavramı ile Jürgen Habermas'ın "public sphere" kavramı arasındaki ilişki, bu iki teorisyenin kamusal alanı nasıl anlamlandırdıklarına dair önemli özellikler yansıtmaktadır. Çalışmanın devamındaki anlam karışıklığını gidermek açısından öncelikle bu iki kavram arasındaki farkları netleştirmek önemlidir. Arendt'in kamusal alan "public realm" kavramı, fiziksel mekanla birlikte hareket ederken, bununla beraber mekanın ötesinde kamusal söylem ve normlar gibi kamusal yaşamın daha genel bir tanımını kapsar. Arendt, daha çok kamusal yaşama dair bir işleyişten bahseder. Habermas'ın kamusal alan "public sphere" kavramı ise, fiziksel sınırları belirli bir mekan tanımlamaz. Ona göre kamusal alan kavramı, kamusal bir söylem yaratılan her yer veya her şeydir. Bu iki bakış, kamusal alanın farklı boyutlarını ve işlevlerini anlamak için önemli bir çerçeve sunar.

Arendt (1958) ve Habermas (1962) ile başlayan kamusal alan tartışmaları, Batı literatüründe farklı dönemlerde ve farklı temalarla ön plana çıkar. Her dönemin kendine

özgü toplumsal ve siyasi bağlamları, kamusal alan literatüründeki tematik çeşitliliği şekillendirmiştir. Literatürdeki kamusal alan tartışmaları, toplumsal değişimlere paralel olarak değişmiştir. Sanayileşmenin etkisiyle, işçi sınıfı merkezli karşı kamu tartışmaları öne çıkarken, modernleşme süreciyle birlikte bireyselleşme ve özel alan gibi temalar kamusal alan tartışmalarında gündeme gelmiştir. 2000’li yıllarda ise kamusal alan tartışmalarında önemli kırılmalar yaşanmıştır. Bu dönemde kamusal alan tartışmaları, fiziksel çevre nitelikleri üzerine yoğunlaşmaktadır. 2010’larda ise dijitalleşmenin etkisiyle sanal mekanlar, yeni kamusal alanlar olarak ele alınmış ve bu sanal ortamlarda kamusal alanın nasıl şekillendiği üzerine yoğunlaşmıştır. Batı literatüründeki kamusal alan tartışmasının da artık öne çıktığını söyleyebiliriz (Şekil 2.1). Kamusal alan tartışmalarının çoğunlukla farklı kamular, toplumsal cinsiyet, kent hakkı, toplumsal hareketler gibi kavramlar üzerinden mekandaki güç ilişkilerinin, toplumsal ilişkilerin tartışıldığını görülmektedir. Çalışmamın bakış açısıyla paralel olarak ele alınan yaklaşımlar, kamusal alanın artikülasyonunu anlamak için bir başlangıç noktası sunmaktadır. Teorilerin bir araya gelmesi, kamusal alanın ve kamusal alan söyleminin, güç ilişkileri ve toplumsal eylemler bağlamında nasıl şekillendiğini anlamamıza yardımcı olacaktır. Takip eden bölümlerde, kamusal alanın farklı kuramsal okumaları detaylandırılacaktır.

Şekil 2. 1 Kamusal Alan Tartışmalarının Artikülasyonları

Habermas'ın net bir şekilde ortaya koyduğu kamu-özel ayrımı daha sonrasında eleştirilmiş ve yeni tartışmaların önünü açmıştır. Beden, bireyin özel ve kamusal arasındaki sınırdır. Hareketler, davranış kalıpları ve konuşma gibi biçimleri ile bu sınır bulanıklaşır. Beden hem özel alanın hem de kamusal alanın parçasıdır. Bedenin sınırları kamusal alanı şekillendirir (Madanipour, 2003). Kamusal-özel alan ikiliği söylemsel olarak inşa edilir ve sembolik olarak çeşitli şekillerde müzakere edilir. Farklı dünya görüşleri farklı anlamlarını yaratır. Her toplum kendine özgü kamusal ve özel yaşam biçimlerini üretir. Bundan dolayı kamusal-özel alan arasındaki ilişki zaman içinde ve toplumlar arasında farklılık gösterir (Susen, 2011). Kamusal ve özel alan arasındaki sınırlar hiçbir zaman sabit olmamış, birbirine bağımlı ve gelişmeye devam etmektedir. Kamusal ve özel arasındaki sınırlar toplumu karakterize eder. Madanipour'a göre kamusal ve özel arasında sert ve katı sınırların olması, korku ve şiddet tehdidinin hüküm sürdüğü eşitsiz toplumlara işaret etmektedir. Geçirgen sınırlar ise, tam tersine daha barışçıl ve sofistike bir karşılaşmayı, şehirli bir toplumu gösterir (Madanipour, 2019). İlk

bakışta bu iki alan özerk gibi görünse de aslında birbirlerine bağımlıdır. Özel alanın iktidar yapıları kamusal alanın iktidar yapılarıyla iç içedir (Susen, 2011).

Fraser'a (1990) göre, kamuoyu tarafından erişilebilirlik, rasyonellik ve statü hiyerarşilerinin askıya alınması gibi özelliklerle övünen bir kamusal söyleminin kendisi ancak ayırım stratejisi olarak kullanılır. Burjuva kamusal alanı, siyasi egemenliğin doğasında önemli bir tarihsel dönüşümü temsil eden kurumsal bir araçtır (Fraser, 1990). Fraser (1990), Habermas'ın kamusal alan teorisini, toplumsal eşitsizlikleri ve çeşitliliği göz ardı etmekle eleştirmiştir. Karşıt kimliklerin, çıkarlarını ve ihtiyaçlarını formüle etmek için, karşı söylemler icat ettikleri paralel söylemsel alanlar olduğunu belirtmek için, karşı kamu (*counter public*) tanımını kullanmıştır. Dolayısıyla, Habermas'ın bahsettiği şekilde 19.yüzyıldan sonra değil, burjuva kamusu ile eş zamanlı olarak birçok rakip karşı kamunun varlığından söz edilebilir (Fraser, 1990). Mitchell (1996)'da benzer şekilde kamusal alanların kapsayıcılığına dair bir eleştiri getirmiştir. İdeolojik olarak kapsayıcı kamusal alanlardan bahsedilmiş olsa bile tarihsel süreç boyunca uzun bir süre bu alanlar dışlayıcı alanlar olmuştur. Halk tanımının yalnızca özgür, beyaz ve mülk sahibi erkekleri kapsıyor olması; bunun dışında kalan erkekler ve kadınlar (bedensel olarak dışlanmış olmasa bile) politik olarak kamusal alandan dışlanmıştır (Mitchell, 1996). Karşı kamular, egemen kamulardaki dışlanmalara tepki olabildikleri ölçüde söylem alanının genişlemesine yardımcı olacaklardır. Karşı kamusal alanların çoğalması, söylemsel çekişmenin genişlemesi anlamına gelir. Tabakalaşmış toplumlarda, kamusal tartışmaların önünün açılması önemlidir; bu durum uzun vadede ayırışma yaratmak yerine kamusal bir yönelim sağlar (Fraser, 1990). Kamusal alan; farklı sosyal sınıflardan, ırklardan, etnik yapılardan insanların karşılaştığı yerdir. Yani kamusal alan karşılıklı ilişkilerin, zıtlıkların ve diyalogların, anlaşmaların yapıldığı alandır (Weber, 2000).

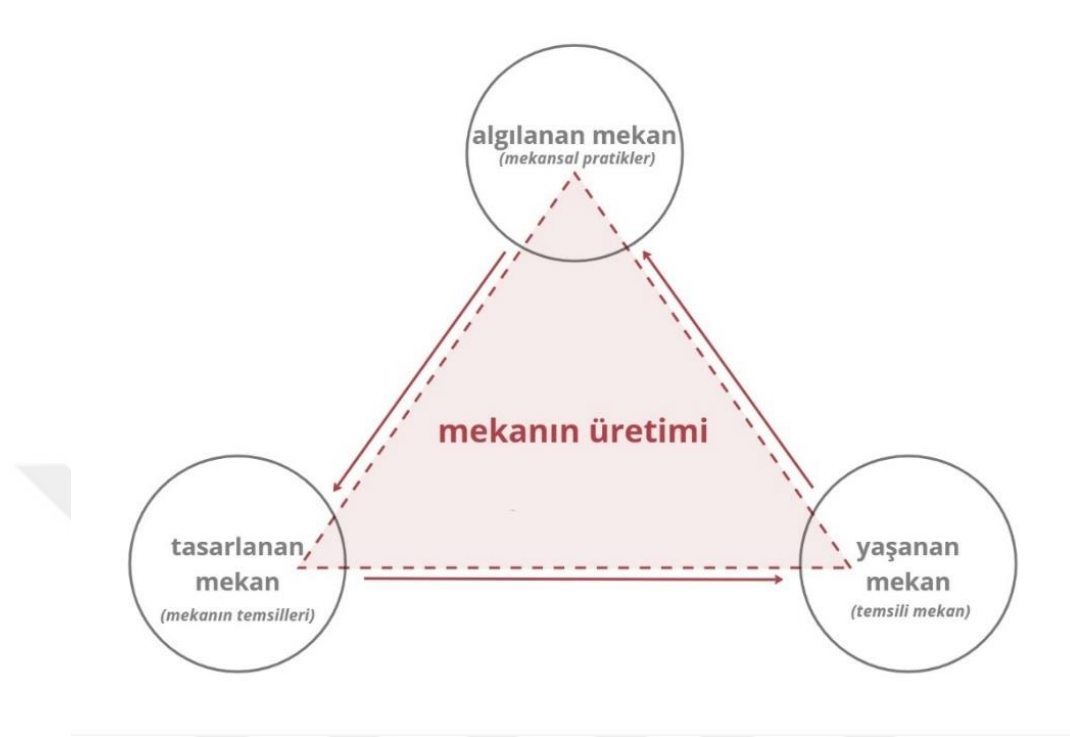
Oskar Negt ve Alexander Kluge (1972), Kamusalık ve Tecrübe: Burjuva ve Proleter Kamusal Alanın Analizine Doğru (*Public Sphere and Experience: Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere*) adlı kitabında, Habermas'ın (1962) kamusal alan teorisini yalnızca burjuva perspektifinden ele alması, toplumun önemli bir yüzdesi olan proletaryanın deneyimlerini kapsamadığından dolayı eleştirmektedirler. Bu nedenle, işçi sınıfı perspektifinden kamusal alanın nasıl anlaşılması gerektiğini incelerler. Burjuvaların dışında bir karşı kamu (*counter public*) olarak proletaryayı tanımlamaktadırlar. Bu karşı kamunun oluşturduğu kamusal alan ise proleter kamusal alandır. Proleter kamusal alan, işçilerin deneyimlerinden ve mücadelelerinden doğan, alternatif bir kamusal alan olarak tanımlanır (Negt&Kluge, 1988).

Kamusal alandaki aktörleri ve ilişkileri tanımlayabilmek önemlidir. Henri Lefebvre (1974), Mekanın Üretimi (*The Production of Space*) kitabında mekanı toplumsal ilişkiler üzerinden analiz eder. Mekan toplumsal yapıların bir sonucu olarak ortaya çıktığından dolayı, mekanın toplumla birlikte geliştiğini ve değiştiğini vurgulamaktadır. Bununla mekanların tarihi olduğundan ve bu tarih yazımının sürekli olarak devam edeceğini savunur. Toplumsal mekan yaratmak/üretmek ve bu mekanın içinde yaratıcı toplumun hem kendini hem de toplumsal mekanı temsil ederek şekil bulması bir süreçtir. Ve bu üretim sürecinde oluşan yeni mekanlar ise yeni toplumsal ilişkileri beraberinde getirmektedir (Lefebvre,2014). Mekan kavramı, soyut ya da "gerçek", zihinsel ya da toplumsal, olası bütün mekanları belirtir ve ima eder. Başka şeylerin yanı sıra, şu ikisini de içerir: temsil mekanı ve mekan temsili (Lefebvre, 2014, s.306). Böylelikle mekanın toplumsal üretim sürecini mekansal üçlü olarak adlandırdığı çerçeve üzerinden açıklar. Bu çerçeve algılanan mekan (*perceived space*), tasarlanan mekan (*conceived space*) ve yaşanan mekan (*lived space*) üçlüsünden oluşmaktadır.

Algılanan mekan, kullanıcının deneyimlediği “mekansal pratiklerin” gerçekleştiği fiziksel mekandır. Tasarlanan mekan tasarımcılar, plancılar tarafından projelendirilen kavramsallaştırılan idealize edilmiş mekandır. Mekanda kontrol, gözetim, düzenleme iktidarlar tarafından tasarım yoluyla üretilir. Tasarlanan mekandan mekanın temsilleri (*representations of space*) olarak bahseder. Yaşanan mekan ise kullanıcıların deneyimleriyle, toplumsal pratikler üzerinden anlamlandırdığı mekandır. Temsili mekan (*representational space*) olan yaşayan mekan kullanıcının erke karşı kendi temsillerini, alternatif mekansal pratiklerini ürettiği mekandır (Lefebvre,2014). Lefebvre’ye (2014) göre, mekan bu üç boyutun etkileşimi içinde şekillenir ve üretilir (Şekil 2.2). Mekanın üretimi, toplumsal ilişkilerin hem bir sonucu hem de bir taşıyıcısıdır (Lefebvre,2014). Lefebvre’nin mekanı toplumsal bir ürün olarak tanımlaması çalışmanın dayandırıldığı ana argümanlardan biridir. Mekandaki aktörler ve bu aktörlerin mekanla kurdukları ilişkiler, mekansal pratikler üzerinden toplumsal mekan olarak kamusal alanı tartışmaya açabiliriz.

David Harvey (2012), *Asi Şehirler: Şehir Hakkında Kentsel Devrime Doğru (Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution)* kitabında neoliberal politikaların ve kapitalist üretim ilişkilerinin şehirlerin yapısını nasıl dönüştürdüğünü kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Kamusal alanı bireylerin ve toplulukların bir araya geldiği, sosyalleştiği, etkileşimde bulunduğu, politik eylemlerin sahnesi olarak tanımlar. Kamusal alanları kent içi toplumsal sahneler olarak açıklar. Kamusal alandaki üretim ilişkileri ve aktörlerden bahseden Harvey, kent mekanlarının siyasi erk ve kentsel yönetim süreçlerinin çoğunlukla sermaye sahiplerinin çıkarları doğrultusunda şekillenmesini eleştirmektedir (Harvey, 2012).

Şekil 2. 2 Lefebvre'nin Mekanın Üretimine Dair Mekansal Üçlüsü

Not. Bu şekil Lefebvre (2014) göre, yazar tarafından oluşturulmuştur.

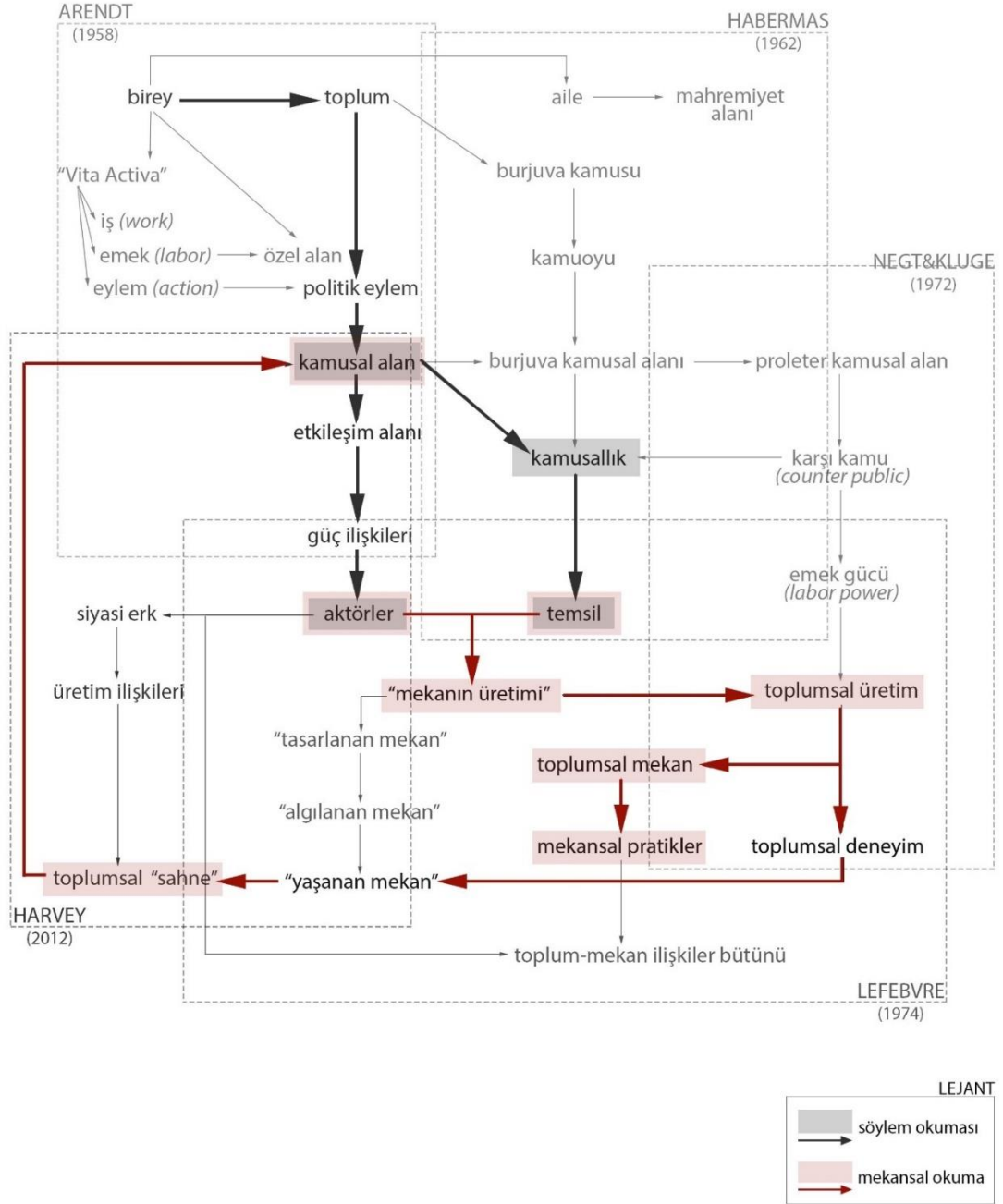
Mekanların politik etkileri olduğu gibi politikanın da mekansal etkileri bulunur (Wendel, 2015; aktaran Murphy&O'Driscoll, 2021). Kent, siyasi eylem ve isyanın önemli bir mekanı olarak işlev görür. Hem Doğu hem de Batı kentlerinde, tarih boyunca kamusal alanlar; savaşlar, devrimler ve ayaklanmalar sırasında tartışmalı mekanlar olarak kalmıştır. Çünkü; bu alanların kontrolü, güç sembolü ve kentin kontrolü anlamına gelmiştir (Madanipour, 2003). Bu nedenle siyasi güç, kentsel altyapıları ve kentsel yaşamı yeniden düzenleyerek huzursuz nüfus üzerinde kontrolü amaçlar (Harvey, 2012). Harvey'nin huzursuz nüfus olarak adlandırdığı muhalif, azınlık veya iktidara karşı sorun çıkarabilecek nüfustur. Kamusal alan mücadele alanıdır. Kamusal alandaki aktörler, birbirleri ile sürekli olarak mücadele içindedirler. Çünkü, kamusal alan düzen ve düzensizlik, dahil olma ve dışlanma gibi içerisindeki farklı ikilikler aracılığı ile inşa edilir (Mitchell, 1996). Kamusal alan konusundaki mücadele; tartışma, sokakları evsizlerden

uzak tutmak veya polisten protesto yürüyüşü yapmak için izin almak gibi sözde pratik bir konuyla ilgili gibi görünse bile her zaman temelde bireylerin mevcut olma haklarıyla ilgilidir (Murphy&O'Driscoll, 2021). Kamusal alan, bireylerin haklarını ifade ettikleri ve dolayısıyla mevcut erkleri sınırladıkları; sosyal grupların, toplumun kimliğinin oluşturulduğu ve sorgulandığı yerlerdir (Deutsche, 1998). Harvey'nin vurguladığı gibi, kamusal alanlar insanların politik görüşlerini ifade etmek ve taleplerde bulunmak için, bir araya geldikleri ortak mülkiyet alanlarıdır (Harvey, 2012, s.73). Hükümetlerin, neoliberalizmle birlikte artan özel mülkiyet çıkarlarını savunmak için çalışmaya başlaması ile, mekan üzerindeki mücadeleler genellikle halkın haklarını hükümetin haklarıyla karşı karşıya getirmektedir. Mekansal mücadele, kamusal alanda iktidarla ilgilidir (Murphy&O'Driscoll, 2021). Kamusal alanlar da bu çizgide düşünüldüğünde politik sorunların çözülmesini sağlayacak bir kültürel ve toplumsal örgütlenme alanlarıdır (Calhoun, 1992).

Bu çalışma kapsamında kamusal alan, mekan-toplum-iktidar üzerinden tartışmaya açılacağından dolayı Habermas, Arendt, Lefebvre, Negt&Kluge ve Harvey'in kitapları ana kaynaklar olarak seçilmişlerdir. Çalışmada, kamusal alandaki görünen/görünmeyen ilişkiler üzerinde yoğunlaşarak, aktörler ve temsillerin mekanın üretim sürecine etkileri ele alınacaktır. Temel okumalar üzerinden her bir teorisyenin kamusal alanı nasıl anlamlandırdığına dair perspektifler ele alınmıştır. Bu okumalar temel alınarak, kamusal alan söylemlerindeki kavramlar arasındaki ilişkiler ağı kurulmuştur. Bu ilişkiler ağı, kamusal alan literatüründeki söylemsel dönüşümleri ortaya koymaktadır. Kuramsal çerçevenin temelini oluşturan düşünürlerin ortaya koyduğu ana kavramlar arasındaki ilişkiler görselleştirilmiştir. Literatürde ortaklaşa ele alınan ve en güçlü bağlantılara sahip kavramlar kırmızı ile vurgulanarak, kamusal alanın dönüşümünde hangi kavramların

belirleyici olduğu gösterilmiştir (Şekil 2.3).

Şekil 2. 3 Kamusal Alan Kavramları Arasındaki İlişkiler

Çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan kavramları sistematik bir biçimde ele alarak, kamusal alanın hem toplumsal hem de mekansal boyutlarını birlikte değerlendiren bir yaklaşımı benimsemektedir. Çalışma kamusal alanı mekansal pratikler ve deneyimler,

temsil, güç ve üretim ilişkileri üzerinden ele alacaktır. Bu doğrultuda artık etkileşim alanı, toplumsal mekan, toplumsal sahne olabilen mekanlar kamusal alan olarak nitelendirilecektir. Böylelikle, toplum-mekan ilişkiler bütünü üzerinden mekanın üretimi ortaya koyulabilir.

Bu çalışmanın devam eden bölümlerinde, kamusal alan ve kamusal mekan kavramlarının kullanımlarındaki kafa karışıklığını giderebilmek için, kavramların sınırlarını belirtmekte fayda görülmektedir. Kamusal alan kavramı, Arendt'in tanımındaki gibi fiziksel mekanla birlikte kamusal yaşamın daha geniş bir tanımını kapsayacak kamusal alandaki etkileşimler bütünü şekilde kullanılacaktır. Fiziksel sınırları belli, tasarlanmış açık alanlar ise mimarlık literatüründe kabul gördüğü şekilde; kamusal mekan (public space) kavramı olarak geçecektir. Kamusal mekan, herkesin kullanımına açık etkinlik ve kesişim alanı, politik bir toplanma alanı gibi kentteki kullanıcıların kullanımına açık tasarlanmış mekanlardır. Bu kavram, fiziksel sınırları belirli olan bir mekana referans verir. Kamusal mekan; insanların sosyalleşebilecekleri, mal ve hizmet alıp satabilecekleri, bağlantılar ve ilişkiler kurabilecekleri, siyasi görüşlerini ifade edebilecekleri, sanatı veya mimariyi takdir edebilecekleri veya sadece dışarıda olmaktan keyif alabilecekleri erişilebilir, paylaşılabılır fiziksel mekanı tanımlamaktadır (Gehl, 2011). Kamusal mekanlar toplumun içinde yer aldığı meydan, cadde gibi somut alanlardır. Toplum bu alanları, kenti dönüştürmek veya yeniden biçimlendirmek için fiziki, sosyal ve sembolik bir araç olarak kullanır (Sennett, 1996). Madanipour (1999), kentsel mekanların herkes tarafından erişilebilir olması, kullanıcıların minimum kısıtlamalarla bu mekanları kullanabilmeleri gerekliliğini vurgulamaktadır. Kamusal mekan, tüm vatandaşların kullanımına açık, kullanıcıların iletişim içerisinde olduğu, kamuya ait, bütünleştirici, kapsayıcı ve erişilebilir olmalıdır.

Kullanıcıların işlevsel, kültürel ve sosyal olmak üzere tüm ihtiyaçlarına cevap verebilen yapılandırılmış veya yapılandırılmamış mekanlardır (Madanipour, 1999).

Kent farklı gruptan, paydaştan veya azınlıktan bir araya gelen sayısız birçok aktörün bir arada yaşadığı ortak bir yaşam alanıdır. Kent mekanları, tıpkı Arendt'in masa metaforundaki gibi, farklı kamuların etrafında toplandığı ve etkileşime girdikleri kamusal alanlardır. Kentte herhangi bir paylaşımın olduğu, kamusal alanın ortaya çıkabildiği her alandan kamusal alan diye bahsedebiliriz. Tarihsel süreçler etkisiyle veya toplumlar farklılaştıkça gündelik hayat pratiklerinin değişmesi, kamusal alanların değişimini destekler. Değişen aktörler dolayısıyla güç dengelerinin değişmesi de yine aynı şekilde kamusal alanı etkiler ve değiştirir. Mekan, zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsal olanla tarihsel olanı birbirine bağlar (Lefebvre, 2014). Bu sebeple, kamusal alanın mekansal dönüşümlerini incelerken tarihsel süreçlerdeki olayları, aktörleri ve değişen güç dengelerini bir arada düşünebilmek, kamusal mekânı anlayabilmek, fiziksel artikülasyonlarını tartışabilmek açısından önemlidir.

2.2 Kamusal Alan Kavramı ve Fiziksel Artikülasyonları

Antik Yunan'da özel ve kamusal alan net bir şekilde birbirinden ayrılmaktadır, bu iki alan "*polis*" ve "*oikos*"tur. *Polis* etkileşimlere dayanan bir kamusal alanı tanımlarken, *oikos* ev içi alanda bireyler arasındaki gizli etkileşimlere dayanan bir özel alanı tanımlamaktadır (Habermas, 2021). Antik Yunan "*polis*"i kralın kontrolü altında olmayan, topluluğun kendi kendini yönettiği bir ortak çıkar alanıdır. Ev halkı olan "*oikos*"un aksine, "*polis*"in siyasi bir alandır. Sonuç olarak; Atina ve onun gibi diğer antik Yunan toplulukları, kamusal ve özel arasındaki güçlü (hiçbir zaman tamamen statik olduğundan bahsedilemez) ayrımlarla karakterize edilmiştir. Antik Roma'da ise kamusal ve özel alan arasında katı sınırlara dayalı bir ayrım bulunmamaktadır (Russell, 2016).

Kamusal mekanın yolculuğu Antik Yunan “agora”sı ile başlamaktadır. Yunan agorası kentin merkezi konumunda bulunan ve kentin siyasi, kültürel ve ekonomik faaliyetlerinin bütünleştiği alanlardır. Antik Yunan devletlerinde *agora* kent yaşamının merkezi konumundadır. Agora, toplanma yeri veya meclis anlamına geliyordu. Yunan polisinde demokratik yönetimin temellerinin atıldığı yerlerdir. Kentler büyüdükçe, karmaşılaştıkça agoraların sayıları artmış ve faaliyetlere göre ayrılmaya başlamıştır (Thompson, 1954; Carr,1992; Madanipour, 2003). Kamusal alan, kamusal mekan ve meydan kavramları demokrasiyi kentsel yaşamla ilişkilendirmek için sıklıkla birbirinin yerine kullanılır. Demokratik yönetimin temellerini, eski Yunan demokrasisinin agorasında görebiliriz (Göle,2022). Politik, ticari, kültürel ve sosyal yaşamın merkezi olan agora üzerinden, şehir devletlerindeki güç ilişkilerini inceleyebiliriz.

Agoralar herkesin kullanımına tam olarak açık, erişebilir mekanlar değildir. Kadınlar, köleler, çocuklar, yabancılar ve politik katılıma layık görülmeyen diğer herkesin dışlanması veya mekandan silinmesine dayanır. Antik Yunan politik alanı olan agora Roma forumuna kıyasla daha az kapsayıcıdır ve çok yönlü değildi (Russell, 2016). Antik Yunan'da agoranın siyasi alanı yabancı olmayan özgür kişilerle sınırlıydı. Agora, yerel elitin hem oyuncu hem de seyirci olduğu bir kamusal sahne olarak ortaya çıkar. Bu kamusal sahne, bireyler birbirlerinin davranışlarını değerlendirdikleri, kamusal davranış kurallarının olduğu bir baskı ortamıdır. Kamusal denetimin baskısına rağmen, elitler ayrıcalıklı siyasi statülerini haklı çıkarmak için kamusal alanda görünme zorunluluğu hissetmekteydiler (Dickenson, 2014).

Yunan etkisiyle yapılmış olan Roma forumları genellikle dikdörtgen bir şekle sahip ve revaklarla çevrilmişti. Forumlarda tapınaklar, bazilikalar, dükkanlar ve pazarlar bir aradadır. Ayrıca, tiyatrolar, hamamlar, comitium (açık hava buluşma mekanı) gibi

kentlilerin gündelik hayatlarında önemli yeri mekanlara da sahiptir (Carr,1992). Antik Roma’da siyasi liderler ve imparatorlar, tapınakları otoritelerini vurgulamak için kullanırlar. Bu yapılar sıklıkla askeri seferlerin getirdiği gelirlerle finanse edilirken, Roma'nın prestijine katkıda bulunma amacıyla yeni tapınaklar inşa edilir (Watkin, 2009). Dini ve siyasi erk arasındaki ilişkilerin mekana yansıdığını görebiliriz. Politikada aktif olan bir Roma erkeğinin gündelik yaşamı (ve ailesi), sürekli gözetim, görünürlük ve kamusal alanda bulunmayı içerir. Forum içerisinde kamusal bir figür olarak yer alması ve bu rolü oynaması gerekmektedir. Bu politik alanda her vatandaşın çeşitli rollerinin olduğu ve bunları yerine getirdiği bir alandır. Forum her zaman görünürlük (*visibility*) ve gözetimin (*surveillance*) yeri hem görmenin, hem de görünür olmanın mekanıdır (Russell, 2016).

Orta Çağ ile mekan artık bir mübadele ve iletişim mekanı olarak, dolayısıyla “ağlar mekanı” olarak tanımlanır (Lefebvre,2014). Kamusal alanların siyasi rollerinin yanı sıra bir diğer önemli rolü de ekonomiktir. Tarih boyunca, kamusal mekanlar ticari faaliyetlerin gerçekleştiği en önemli yerler olmuştur (Gehl, 2011). Ortaçağ’da ticaret şehre girdi ve dönüşmüş kent mekanının merkezine yerleşti. Ortaçağ kenti, kamusal ve özel çıkarların sürekli rekabet ettiği ve kenti bu mücadele boyunca şekillendirdiği bir ticaret mekanıydı. Kentin konumu genellikle ticaret yollarının kesişme noktasındaydı. Ortaçağ kentinde artık yeni bir kamusal alan ve alanı vardır; pazar yeri. Pazar meydanına (agoradan ve forumdan farklı olarak) giriş serbest ve herkese açıktır. Pazar meydanı çevresindeki bölgeye, yol ve sokak ağlarına her taraftan açılmaktadır (Carr, 1992; Madanipour, 2003 ve Lefebvre,2014). Orta çağ kenti, sembolik mekanlar ile donatılmıştır. Gotik dönemde mekanda, bir tarafta katedraller ve dini semboller; diğer tarafta ise kent burjuvası ve toprak soylularına karşı olan büyük sınıf mücadelesi bir

aradadır. Hem dini hem de siyasi sembolizmle dolu mekanlardır (Lefebvre, 2009). Orta Çağ'da Doğu kentlerinde ise camiler ve pazarlar, içe dönük avluları saran yollar ile belli bir hiyerarşi içinde evden ayrı tutulduğundan, kamusal ve özel alanlar arasında keskin ayrımlar ve cinsiyet ilişkileri vardır (Madanipour, 2003). Rönesans ve Barok dönem meydanlarında biçimsel oranlarda uyum ve simetri ön plandadır. Meydanı çevreleyen yapılarda da tek tip cephe tasarımları ile bu görünüm desteklenmektedir. Meydanı çevreleyen konut alanlarında üst sınıftan kişiler yaşamaktaydı bu nedenle meydanların kullanımında halkın erişimine kısıtlamalar getirilmiştir. Bu nedenle, bu meydanlar yarı kamusal bir karakter göstermektedir (Carr, 1992). Rönesans kentinin simetrik planlı kent meydanları özel çıkarların, kraliyetin, devletin ve bunların sembollerinin bulunduğu bir gösteri alanıdır (Madanipour, 2003).

Endüstri Devrimi öncesinde üretim ve tüketim ilişkileri birbirinden ayrıdır. Üretim-tüketim sistemleri arasındaki ilişkilerin değişmesi ise kamusal yaşamı etkiler, sosyal ve ekonomik bir yapı kazandırır. Üretici, kent mekanında görünürlük kazanır. Sanayileşme ve işçi hareketi ise iş dünyasının, üretken emeğin ve iş bölümünün etkileriyle dolaylı olarak mekanı değiştirir (Lefebvre, 2009; Lefebvre, 2014). Endüstriyel devrim sonrasında kentler, kent mekanları ve gündelik hayat pratikleri de değişimler geçirmiştir. Sermaye ve burjuva sınıfı, işçi sınıfını kontrol etmek için şehirciliği bir araç olarak kullanmaktadır. Bunu da aldığı ekonomik ve siyasi kararlarla kamusal alanları kontrol ederek yapmaktadır (Bugarič, 2006). Post-endüstriyel kentin kamusal alanları ekonomik, sembolik ve estetik rollerine vurgu yapılarak tanımlanır. Kamusal alanların ekonomik rolleri üzerinden "özelleştirme", "metalaştırma" ve "ticarileştirme" gerçekleşir. Özelleştirme; kamusal alanların tasarımı, yönetimi ve kontrolünün özel sektöre devredilmesini içerir. Metalaştırma, kamusal alanların bir meta olarak kabul edilmesidir.

Ticarileştirme ise kamusal alanların kar elde etmek amacıyla kullanılmasıdır (Punter,1990).

Modernizmle birlikte yeni bir mekan kavramı ortaya çıkar. Otomobil, kent mekanını ele geçirerek insanlar ile binalar, binalar ile açık alanlar, kütle ile boşluk arasındaki ilişkiyi değiştirmiştir. Bu durum, geniş açık alanların ve yüksek binaların esnek konumlanmasının önünü açmış, boşluğu kütleyle tabi kılarak sosyallik alanlarının altını oymuştur (Madanipour, 2003). Kentin yeni vizyonu, yüksek binaların inşa edildiği; ancak şehrin geri kalanıyla başka hiçbir bağlantısı olmayan genişletilmiş açık alanlardır. Sosyalleşmenin olmadığı bu açık alanlar kent içindeki kayıp alanlara dönüşmüştür (Carr, 1992). Kent mekanlarının planlanmasında artan ekonomik kaygılar dolayısıyla kamusal çıkarlar geri plana atılmıştır.

1970 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından dünyada üretim ve yönetimde neoliberal politika modelleri ön plana çıkmıştır. Neoliberal modelde özel sektörün ön plana çıkması ile kamu ve özel kurumlar arasındaki dengeler değişmiştir. Bu durumun kent mekanlarına da yansımaları olmuştur. Kentlerin dönüşümü için devletler özel şirketlere ihtiyaç duymuş ve teşvikler tanınmıştır. Özel şirketler kamu için hizmet ve mekan sağlama amacı ile değil, hissedarlarına karşı sorumlu bir görev anlayışına sahipti (Madanipour, 2020). Bu şekilde ortaya çıkan kent mekanları tartışmalı durumları da beraberinde getirdi. Kamusal alanla ilgili tartışmaların çoğu, piyasa ile devlet ve birey ile toplum arasındaki daha geniş ilişkilerin bir yansıması olan, değişen ilişkiye dair kaygıyı yansıtmaktadır (Smith&Low, 2021). David Harvey (2012) *Asi Şehirler (Rebel Cities)* kitabında, kentlerin neoliberalizm ve kentsel politikalar üzerinden nasıl dönüştüğünü ve bunun karşısında ortaya çıkan toplumsal hareketlerin/direnişlerin kent mekanını nasıl değiştirdiğinden bahsetmektedir. Harvey (2012) kent mekanını bir sosyal ürün olarak

kabul etmektedir. Bireyler ve sosyal gruplar, günlük faaliyetleri ve mücadeleleri aracılığıyla kentin sosyal dünyasını yaratırlar. Bu herkesin içinde beraberce yaşayabileceği ortak bir çerçevedir. Kent sakinlerinin ortak ürünü olan bu çerçeve; kentin ambiyansı ve çekiciliğidir (Harvey, 2012). Bireyler arasında açık ve erişilebilir bir arayüz olarak kent mekanı; büyük siyasi toplantılar, gösteriler ve protestolar için önemli bir alan sağladığı gibi, imza toplamak, broşür dağıtmak veya küçük çaplı etkinlikler için de bir platform sunar (Gehl, 2010). Kent meydanları, vatandaşların siyasi iktidarlara karşı varlıklarını ve güçlerini gösterebilecekleri en kullanışlı mecralar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, aynı kent meydanları siyasi iktidarların ve gücü elinde bulunduranların da kitleleri etkilemek, meşruiyetlerini ilan etmek ya da güçlerini sergilemek için kullandıkları alanlardır (Zengin Çelik, 2019, s.86). Kent mekanının değişen güç ilişkileri üzerinden ele almak; kent mekanının farklı katmanlarını çözümleyebilmek açısından önemlidir.

Kamusal mekan bir bitmemişlik içerir, farklılıklarla üretilir ve kimliklerle ortaya çıkar (Watson, 2013). Bu durumda kent mekanından bahsederken mekanı bireylerden, toplumdan ayrı düşünemeyeceğimizi söyleyebiliriz. Birey kentsel mekanla her etkileşiminde yapıyı çevreyi dönüştürerek yeni izler bırakmaktadır. Bu bağlamda kamusal alan, salt fiziksel bir mekan ve bağımsız bir açık alan olmaktan daha önemli bir konumdadır. Kamusal alanlar başarılı şehirlerin hayati bir bileşenidir. Bir topluluk duygusu, sivil kimlik ve kültür oluşturmaya yardımcı olurlar (Andersson, 2021). Sennett (1996), kamusal mekanları kişilerin düşünüp sosyal davranışlar sergiledikleri toplumsal bir paylaşım alanı olarak tanımlar (Sennett, 1996). Kapitalist kentleşme; toplumsal, siyasal ve yaşanabilir bir müşterek olarak kenti sürekli olarak yok etme eğilimindedir. Kentleşme, kentsel müştereklerin sürekli üretimi ve özel çıkarlar tarafından sürekli el

konulması, yok edilmesiyle ilgilidir (Harvey, 2012). Dünya çapında politik ve kültürel gücü ele geçiren neoliberal rejim özellikle sınıf, etnik, ulusal ve cinsiyet farklılıklarına dayanan toplumsal bölünmelerin keskinleştirdi. Sosyal farklılık dokusundaki bu bölünmeler ve kamusal alanın kontrolü, neoliberalizmin merkezi stratejisini oluşturmaktadır (Smith&Low, 2021). Özel sektör tarafından projelendirilen kamusal açık alanlar çoğunlukla nitelsiz, ara mekanlar haline gelmektedir. Toplumda bu ara mekanlar bekçiler, duvarlar, kapılar ve kameralar yardımıyla özel olarak kontrol edilmekte ve bu mekanlara erişilebilirlik sınırlandırılmaktadır (Madanipour, 2020). Bu politikaların bir sonucu olarak kentlerde içinde bulunduğu bağlamla ilişki kuramayan, kamusal niteliğinden bahsedilemeyecek açık kent mekanlarının sayısı artmıştır. Kamusal alanlar, kentsel toplumların karmaşıklıklarını yansıtır. Bireyler arasındaki sosyal bağlar zayıflamış veya dönüşmüşken, şehirler giderek tekil bireylerin toplandığı yerler haline gelmektedir. Kamusal açık alanlar da şehrin sosyal dokusunu yansıtmak yerine kişisiz ve parçalanmış kentsel çevrelerin bir parçası haline gelmiştir (Smith&Low, 2021). Kamusal alanların özelleştirilmesi ve ticarileştirilmesi, devlet ve toplum arasındaki dengesizlikleri artırır. Bu durum kapitalist kültürün bir sonucudur ancak, kamusal mekanlar farklı grupların katılımıyla tasarlanmalı ve kullanılmalıdır (Akkar Ercan, 2007). Ancak o zaman mekanın kamusalından bahsedilebilir. Kamusal bir mekanda gerçekleşmiş olan herhangi bir eylem, mekanın fiziksel özelliklerini değiştirmeden sadece kitlesel bir eyleme yönelik bir müdahale durumu olsa bile, bireyin özel yaşamında da yankı bulabilir (Bıyık,2012). Bu yüzden kamusal mekanı aktörlerden ve tarihsel sürecinden bağımsız olarak yalnızca mekansal kriterlerine göre fiziksel bir değerlendirmeye ele almak, eksik kalacaktır.

Kentteki her öge insanlar arasındaki sosyal ilişkiyi mekansal olarak görünür kılmaktadır (Rossi, 1984). Fiziksel dönüşümlerin sebebi/tetikleyicisi olan aktörler, olaylar ve ilişkiler bütünü mekanın anlamsal dönüşümüne de neden olur. Mekan simgesel anlamı nüansı ve karmaşıklığı içinde sorgulanmalıdır; açıklanması gereken çok sayıda anlam katmanı vardır (Murphy&O'Driscoll, 2021). Bu sebeptendir ki kentsel mekanın geçirdiği dönüşümleri temsiller üzerinden okuyarak; gündelik yaşam pratiklerine, dönemin aktörler arası dinamiklerine dair fikir sahibi olabiliriz. Kentsel mekanın geleceğine dair öngörülerde bulunabilir ve yeni tartışmaların önünü açabiliriz.

2.3 Kamusal Alanda İlişkiler ve Temsil

Nora (1989), mekandan geçmişi canlı tutan “temsil” aracı olarak bahseder. Fiziksel mekan veya sembolik yapılar üzerinden okunan temsiller, toplumların kendi geçmişleri ile bağ kurmaya devam etmesine olanak sağlar (Nora, 1989). Mekanların fiziksel artikülasyonlarının yanı sıra mekandaki olaylar ve temsiller ile, anlamsal olarak artiküle olduklarından bahsedebiliriz. Mekanları tarihsel süreç boyunca değişen temsilleri üzerinden okumak; mekanın üretiminde etkisi olan aktörler ile mekanda “Kimin temsili?” ‘nin görünür olduğunu tartışmaya açmak, kamusal alanı çözümleyebilmek açısından önemlidir.

Mekan temsili; deneyimlenerek algılanan mekanı anlatarak çoğaltmak ve başka bir bilgi olarak aktarma ihtiyacından dolayı zorunludur. Ancak bir yandan da imkansızdır; çünkü her temsil mekanı yalnızca kendi bilgisi ve dil repertuarı dahilinde anlatı yapabilir. Bu yüzden her temsilin yanılsama payı vardır. Yanılsama payı, üretilen her yeni temsilde öncekinden farklı yeni bir şeyin söylenebilmesine imkan tanır (Uz, 2022). Her yeni mekan temsili zihinlerde karşılığı vardır. Mekanın temsili de zamanla, toplumlarla, değişen güç ilişkileri ile birlikte dönüşür. Farklı sosyal, ekonomik ve politik güçler

mekandaki egemenliklerini ve denetimlerini mekan üzerinden kabul ettirmeye çalışır (Lefebvre, 2014). Bu kabul ettirme durumu bir rekabeti beraberinde getirir ve mekan farklı güç ilişkilerinin çatışma alanı olmaktadır (Elden, 2007). Mekan, tarihsel ve doğal unsurlardan biçimlendirilmiş, şekillenmiş tarihsel bir üründür. Mekan politik ve ideolojiktir. Toplumsal bir ürün olan mekanın üretimi herhangi bir nesnenin veya metanın üretimine benzemez. Mekandaki şeylerin üretimi, ilişkilere bağlıdır. Mekanı yöneten ve sahiplenen özel gruplara göre bu ilişkiler gerçekleşir (Lefebvre, 2009). Agamben'e (2005) göre egemen güç, mekanı yalnızca fiziksel değil, toplumsal ve ideolojik olarak da yapılandırır. Mekandaki sınırlamalar ve kontrol üzerinden gücünü bireylere dayatmaktadır (Agamben, 2004). Mekan, siyasal ve araçsal olarak toplumun denetim ve düzenlenişinde aracı haline gelebilir (Bektaş, 2017). Bu bağlamda, mekan sadece bir fiziksel bir yer olmanın ötesinde, iktidarın güç ilişkilerini yeniden yapılandığı, toplumsal normları ve bireylerin kimliklerini şekillendirdiği bir alandır.

İnsan üretimi olan her mekan, üretim sürecinin çevresel ve yaşamsal izlerini taşımaktadır. Mekan, karşı direniş, eylem ve ifade aracı olarak da kullanılır (Yağcı&Dengiz, 2016). Kamusal alanlar sadece fiziksel olarak var olan mekanlar değildir, toplumsal ve politik anlamda da nasıl inşa edildiklerini anlamak önemlidir. Kamusal alan, bireyin kendi bireysel alanını aşan toplumsal ve politik bir platform olarak değerlendirilmelidir. Birey politik bir alanda kamunun aktif parçası olamazsa, temsil edilemez (Kilian, 1998). Kamusal alan ve kamusal malların üretiminin, bunlara erişimin nasıl, kim tarafından ve kimin çıkarları doğrultusunda düzenleneceği konusunda her zaman bir mücadele vardır. Bu, kentteki kamusal alanları ve kamusal malları ortak bir amaca tahsis etme mücadelesidir (Harvey, 2012, s.73). Bu durumu farklı aktörlerin ve güç ilişkilerinin birbiri ile mücadelesi olarak düşünebiliriz. Tarih boyunca farklı güç

ilişkilerinin kent mekanı üzerinde egemenlik kurmaya çalıştığını unutmamak gerekmektedir. Bu çatışma hali mekana anlam kazandırmaktadır. Modern kent imgesi, kentsel aktörlerin dengesiz eylemlerini ifade etmektedir (Bugarič, 2006). Kent isteksizce ve çekişmeli bir şekilde olsa bile her türlü insanın, sınıfın bir araya geldiği ve sürekli değişen, geçici bir yaşamı ürettiği yerdir (Harvey, 2012, s.67). Ortak bir yaşam alanı, bir toplumsal üretim olarak kent mekanı; politik, ekonomik ve toplumsal olaylar etkisiyle güç ilişkilerinin değişiminden etkilenmektedir. Kent mekanını deşifre edebilmek için mekanın yaratıcısı olan aktörlerin kimler olduğunu ve ilişkileri çözümlemek önemlidir. Çünkü kent mekanı üzerinde söz hakkı olan her aktör mekanda kendi temsilini görünür kılmaya çalışır. Mekanın üretiminde rol alan aktörler kimlerdir?

Kamusal alanlar bireysel özgürlük ve sosyal etkileşimler için gerekli sahnelerdir. Mekan üreticilerinin daima bir temsile göre hareket ettiklerini, kullanıcıların ise kendilerine dayatılan temsil mekanlarına maruz kaldıklarını kabul etmek gerekir (Lefebvre,2014). Jean Marc Ferry'ye göre ise kamusal alan sanayi sonrası toplumlara özgü teknolojik ve kurumsal düzenlemeyi oluşturan, kamuya sosyal yaşamın çeşitli görüntülerini sunmak için var olan medyatik bir çerçevedir (Ferry, 1994). Kamusal alanı işgal etmek, görünüşte halkın malı olan bir şeye sahip olmak anlamına gelir. Ancak gerçekte, kamusal alana erişim sıkı bir şekilde kontrol edilir ve asla tartışmasız değildir (Murphy&O'Driscoll, 2021). Yeni bir mekan üretmeyen bir devrim sonuna kadar gidemez, başarısız olur, hayatı değiştiremez; sadece ideolojik üstyapıları, kurumları, politik aygıtları değiştirir. Devrimci bir dönüşüm, gündelik hayatta, dilde, mekanda eser yaratma kapasitesiyle ilgilidir (Lefebvre, 2014, s.82). Değişim mekana yansıdığı, mekanda yer bulduğu kadar kalıcı olur. Mekan artık mekansal niteliğinin daha ötesinde "hafızanın somutlaşmış bir uzantısı", bireysel ve toplumsal izlerin başat taşıyıcısıdır

(Kepekçioğlu&Çalışkan, 2022, s.50). Bir grup, bir sınıf ancak bir mekan doğurarak (üreterek) "özne" haline gelebilir ve kabul görebilir. Uygun bir morfoloji yaratarak (üreterek) mekana dahil olmayı başaramayan fikirler, temsiller, değerler, işaret halinde kalır, soyut öyküler olarak çözülür, hayal ürünü olur (Lefebvre,2014, s.413). İktidarların kendi ideallerini temsiller üzerinden mekanda kullanıcıya sunması Lefebvre'nin bahsettiği şekilde hatırlanmak ve iz bırakmak için midir?

İnsanlığın yerleşik yaşama ve sonrasında kentsel yaşama geçmesinden itibaren atılan ilk adım, yerleşme/komünite içinde egemen olacak siyasal gücün tanımlanması olmuştur. Özel alan mensuplarının hiçbir sözü olmadan belirlenen bu siyasal güç, ortaya çıktığı zamanda itibaren kamusal alanın tek otoritesi olmaktadır. Bu güç, alandaki tüm faaliyetleri belirlemekte ve temelde bir egemenlik kurmaktadır. Kamusal alanda sadece bir kişi bulunmaktadır; o da toplumun egemeni olan bu siyasi güçtür. Toplumun tüm diğer mensupları özel alandadır (Tekeli, 2023). Mekana hakimiyet, topluluk içinde daha güçlü olanlar ile güçsüz konumda olanların ayrışarak oluşturduğu toplumsal katmanlaşma durumundan doğmuştur. Daha öncesinde kendi mekanını tanımlayan ve üreten insan, mekan yapma edimini gerçekleştirecek olan yetkililer tarafından, kullanıcı olarak konumlandırılıp mekan üretiminden kopartılmıştır (Yağcı&Dengiz, 2016). Tarihsel süreç boyunca değişen güç dengeleri mekan üzerinde kendi ideolojilerini kullanıcıya yansıtmayı amaçlar, mekanı değiştirme refleksi ise bu yüzdendir. Her yeni iktidar kendi gücünün göstergesini ve ideallerinin yansımalarını topluma sunabilmek için kent mekanını bir temsil aracı olarak kullanır. Siyasi erk kendi temsilini mekan üzerinden farklı sembollerle topluma aktarmaya çalışır. Bununla mekan üzerindeki kalıcılığını, kendi gücünün sınırlarını görünür kılmayı amaçlar. Kamusal alanlar toplumsal eylemlere sahne olan güçlerin çatışma ve mücadele alanıdır (Harvey, 2012). Bireyin ve toplumun

kendini mekan üzerinden ifade ettiği, temsil ettiği alanlar olan kamusal mekanlar da bir diğer görünürlüğü olan aktör ise siyasi erktir. Siyasi iktidar, hükmettiği toplumu temsil eder. Topluma kendi idealleşmiş, dolayısıyla kabul edilebilir imgesini sunar (Balandier, 2021). Kapitalist  retim süreçleri etkisiyle kentte imgeler, ideolojiler, metalar kamusal mekanlar üzerinden sergilenmektedir. Bu durum kapitalist toplumlarda kamusal mekanların giderek bir gösteri alanına dönüştürmektedir (Debord, 1996). İktidarlar, kentleri mimariyle şekillendirirken aynı zamanda düzenledikleri politik gösterilerle de günlük yaşam üzerindeki denetim ve baskılarını güçlendirir. Kentleri bir tiyatro sahnesine benzetirsek, iktidarlar bu sahnede gerçekleştirdikleri gösterilerle mimari, sanat, ses ve görüntü gibi unsurları kullanarak bu alanları doğrudan bir performansa dönüştürür. şehircilik faaliyetleri ve kentsel planlama ile organize edilen kentsel mekanlar, politik gösterilerle birlikte gösterinin kendisine d n ş rl r (Zengin  elik, 2019).

Mekandaki güç ilişkilerinin izini sürebilmek, toplumsal olayların mekana yansımalarını incelemekten geçer. Tarihsel süreç boyunca mekanların geçirdiği dönüşümler, toplumsal olaylar, mekan üzerinden kullanıcıya sunulan temsillerin bütünü mekana farklı anlamlar kazandırır. Yaşayan, değişen, dönüşen artiküle olan bir olgu olarak mekanda tek bir temsilden veya tek bir anlamdan bahsetmemiz mümkün değildir. Mekanın kendisi organize bir anlam dünyasıdır (Tuan, 1977). Geçmiş ile kurulan ilişki, gelecek ile kurulacak ilişki için de referans noktaları oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu alanlar kentler için kimlik belirleyen noktalar olmasının ötesinde, o toplumun kolektif belleğini ve kentlilik bilincini yansıtan özgün yaşam alanları olarak ortaya çıkmaktadır (Boyer, 1994). Toplumsal belleğin devamlılığı için mekansallaştırmaya ihtiya ı vardır (Nora, 1989). Toplumlar, mekansal uygulamalar aracılığıyla anımsarlar; kültürel belleklerine sahip çıktıkları oranda da kültür üretebilirler (Akpınar, 2016). Kent

mekanlarının tarih boyunca planlı kentsel tasarım kararları, projeler; plansız, doğal afetler, savaşlar gibi beklenmedik olaylar gibi birçok farklı sebep ile artiküle olmasından bahsettik. Bu kent mekanları tarihsel süreci boyunca, mekansal olarak dönüşmüş ancak; anlamsal olarak dönüşmeye devam eden mekanlar olarak toplumsal kültürün ürünü olduğundan bahsedebiliriz. Son olarak mekana “Nasıl anlamlar?” sorusunu sorarak; anlamsal artikülasyonların tarihsel süreç boyunca izlerini takip edebilmek, okuyabilmek mekana dair tartışmalarda önemlidir.

2.4 Kamusal Alanın Kavramsal Çerçevesi ve Değerlendirme

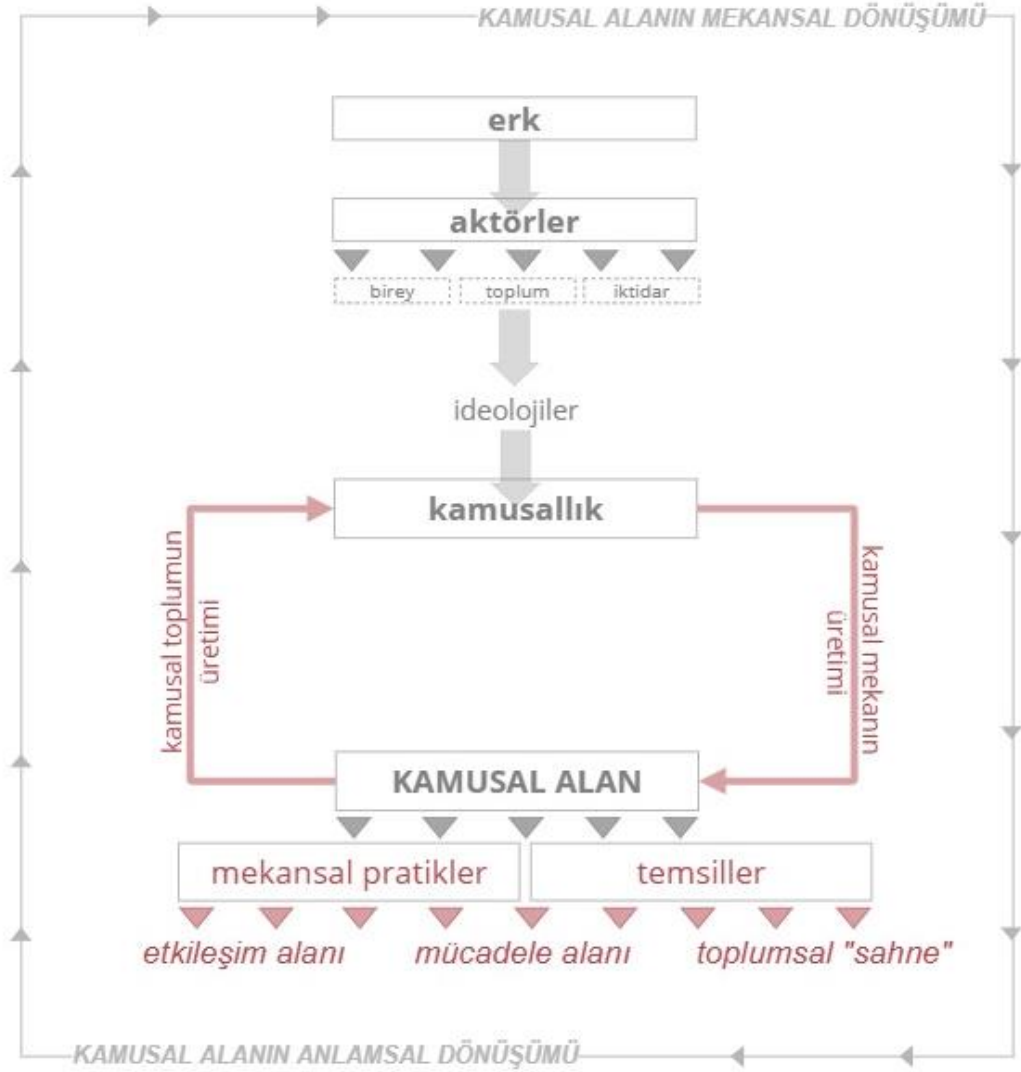
Birey, toplum ve iktidar gibi farklı aktörler ve ideolojiler arasındaki güç mücadelelerinin sonucu olarak kamusal alan kavramı oluşur. Kamusal alan, toplumsal ilişkiler ve güç dinamiklerinin bir ürünü olarak kent mekanında somutlaşır. Bu somutlaşma süreci kamusal alanın üretimi olarak bahsedilebilir. Kentteki bu mekanlar, toplumsal pratiklerin, ideolojilerin ve güç ilişkilerinin etkisiyle biçimlenir ve kamusal alana dönüşür. Aynı zamanda kamusal alanlar toplumu da biçimlendirir ve üretir. Toplum mekanı üreterek kamusal alanları biçimlendirirken, bu mekanlar da toplumsal yapıyı şekillendirir. Toplum ve mekan arasındaki bu ilişki tek yönlü bir ilişki olarak değil, döngüsellik içerisindeki dinamik bir süreç olarak düşünülmelidir. Özetle, kamusal alanlar yalnızca toplumsal yapıları yansıtan yerler değil, aynı zamanda bu yapıları yeniden inşa eden, dönüştüren alanlardır.

Kamusal alandaki mekansal pratikler ve temsiller üzerinden toplumsal yapılar, güç ilişkileri ve kamusal alanın dönüşümü ortaya koyulabilir. Bir kent mekanını kamusal alan olarak adlandırırken mücadele ve eylem alanı, toplumsal “sahne” olabilme nitelikleri ön plana çıkmaktadır. Bu, kamusal alanın yalnızca fiziksel bir mekan olmasının ötesinde, toplumsal dinamiklerin bir araya geldiği, şekillendiği ve dönüştüğü bir alan olduğunu

destekler niteliktedir. Kamusal alanı bu perspektiften ele almak mekanın üretimini etkileyen süreçlerin toplamını daha iyi anlamamıza olanak sağlar.

Toplum ve mekan arasındaki bu karşılıklı etkileşim (herhangi bir tarafın baskın olmadığı) sürekli dönüşen ve yeni anlamlarla şekillenen bir süreçtir. Mekansal anlamlar, kolektif bellekte zaman içinde değişebilir ve yeniden üretilebilir. Örneğin, bir mekan başlangıçta kural koyucular tarafından belirli bir işlevle kurgulanmış olsa dahi toplumsal olaylar ve pratikler aracılığıyla farklı kullanımlar ve işlevler kazanabilir. Bu dönüşüm süreci, tekil veya değişmez bir yapı olarak değil, toplumsal dinamiklere bağlı olarak çeşitlenebilen, farklı ihtimallere açık bir süreç olarak değerlendirilmelidir (Şekil 2.4).

Şekil 2. 4 Çalışmanın Kavramsal Çerçevesi

Sonuç olarak kamusal alan, hem fiziksel hem de anlamsal dönüşümleriyle sürekli değişen, toplumsal güç ilişkilerinin ve ideolojilerinin etkisi altında şekillenen dinamik bir yapıdadır. Kamusal alanın mekansal ve anlamsal dönüşümünü anlamak, bu iki boyutun birbirini nasıl dönüştürdüğünü ve etkileşime girdiğini incelemekle mümkün olacaktır. Bu döngüsel etkileşim, kamusal alanın hem toplumsal hem de mekansal üretim sürecini şekillendiren temel faktördür.

2.5 Bölüm Sonucu

Bu bölümde kamusal alan kavramının literatürdeki dönüşümleri ele alınmıştır ve kavramın artiküle yapısı ortaya konulmuştur. Çalışma kapsamında yapılan ana okumalar doğrultusunda, kamusal alan literatüründeki söylemsel dönüşümler, oluşturulan kavramlar arası ilişkiler ağı üzerinden ortaya koyulmuştur. Kamusal alan ve kamusal mekan kavramlarının literatürde nasıl ele alındığı incelenmiş, kavramlar arası farklar ortaya konmuştur. Kamusal alanın anlamsal ve fiziksel boyutuna yönelik yaklaşımlar ele alınarak, kamusal alanın anlamsal ve fiziksel artikülasyonlarının okuması yapılmıştır.

Kamusal alandaki ilişkiler ve temsiller, toplumsal dinamikleri ve mekanın fiziksel dönüşümünü etkilemektedir. Kamusal alanı oluşturan mekansal, anlamsal ve toplumsal boyutları arasındaki etkileşim, mekanın üretim süreçlerini ortaya koyabilmek açısından önemlidir. Bu bağlamda, kuramsal tartışmalar kamusal alanın yalnızca bir mekansal üretim değil; aynı zamanda toplumsal dinamiklerin şekillendiği ve yeniden üretildiği bir süreç olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, İstanbul'un kent mekanları üzerinden kamusal alanın tarihsel süreç içerisindeki mekansal dönüşümleri analiz edilecektir. Literatürde sunulan teorik yaklaşımlar, bu kent mekanlarının dönüşümlerini anlamlandırmada bir temel oluşturacaktır. Kamusal alanların hem fiziksel dönüşümler hem de toplumsal pratikler doğrultusunda nasıl yeniden üretildiği incelenerek, kamusal alanın farklı dönemlerde nasıl inşa edildiği değerlendirilecektir.

3. İSTANBUL'DA KAMUSAL ALAN KAVRAMI VE ARTİKÜLASYONLARI

Kavramların ait oldukları kültürel dildeki yaşam formlarında evrensel tanımlarıyla örtüşmeden kullanılmaları, gerçek anlamları bağlamında idrak edilememeleri sonucunu doğurmaktadır (Bengü, 2023). Kamusal alan kavramını, batı literatürü ile karşılaştırmadan önce kelimenin sözlük anlamına bakmak önemlidir. Oxford sözlüğünde kamu (public) sözcüğü; halka ait veya halkla ilgili olan, onları etkileyen veya ilgilendiren şeklinde tanımlanmıştır (Oxford English Dictionary, 2023). Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde ise, kamu kelimesinin tanımlarından ilki halk hizmeti gören devlet organlarının tümü; ikincisi ise ülkedeki vatandaşların bütünü, halk şeklindedir (TDK, 2022). Kamu (public) kelimesinin sözlük anlamlarını karşılaştırdığımızda, Türkiye’de kamu kavramının ilk önce devletle ilişkili olarak tanımlanıyor olması, kamusal alan tartışmalarındaki anlam karışıklığını gösterir niteliktedir. TDK sözlüğünde “alan”, sırasıyla açık ve geniş yer, meydan, saha, düzlük ve yüzölçümü anlamlarıyla açıklanmıştır (TDK, 2022). TDK sözlüğünde “kamusal alan” kamuya ait, kamu ile ilgili işlerin yapıldığı yer; şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Türkiye’de kamusal alan kavramı, Batı’dan farklı olarak kamuya ait olanı değil devletle ilişkili olanı anlatmaktadır (Tanyeli, 2005). Kavram, sözlükte yalnızca tek bir mekansal tanımla sınırlandırılmıştır. Kamusal alan kavramı, Türkçedeki sözlük anlamları ve gerçek hayattaki mekansal karşılıkları nedeniyle batı literatüründeki kamusal alan kavramından ve mekansallığından farklılaşmaktadır.

Bilsel (2006), kamu kavramının devlet ile özdeşleştirilmesinden dolayı, kamusal alanın topluma ait, bireyler tarafından ortakça paylaşılan, herkese açık bir alan olarak anlaşılmasını ve benimsenmesini semantik olarak ortadan kaldırdığını vurgulamaktadır

(Bilsel, 2006). Türkiye’de kamusal ile özel alan arasındaki ilişki Batı Avrupa’daki kavramsallaştırılmalarından farklı olarak ikilik olarak kurulmamıştır. Bu durumdan dolayı bu coğrafyada kamusal ile mahremiyet arasında oldukça geçirgen ve muğlak bir yapıdan söz edilebilir. Bu muğlaklık doğal olarak kendini kamusal alan ve kamusal mekan arasındaki farklılıkta da gösterir (Güner, 2010).

Batı literatüründe kamusal alan kavramı, mekansal özelliklerinin dışında daha soyut bir olguyu tanımlamaktadır. Türkçe’de ise kamusal alan kavramı yalnızca mekansal nitelikleriyle tanımlanmıştır. Bu sebeple, kamusal alan ve kamusal mekan kavramları arasındaki farklar muğlaklaşmaktadır. Tanyeli (2010), kamusal mekanı fiziksel bir ortam olarak ele alırken, kamusal alanı daha çok toplumsal özellikleri ile tanımlamakta ve temsiliyet alanı olarak tarif etmektedir (Tanyeli, 2010a). Tanyeli’nin bu tanımlamasını ele alarak, çalışmanın sonraki bölümlerinde ilk olarak kamusal alanın Türkiye literatüründeki anlamsal dönüşümü incelenecektir. Sonrasında ise kamusal mekanın fiziksel dönüşümü, İstanbul’daki meydanlar üzerinden olaylar-erk-temsil ilişkileri üzerinden incelenecektir.

3.1 Türkiye’de Kamusal Alan Kavramı ve Artikülasyonları

Kamu ve özel kavramı birlikte var olur ve birbirlerinin anlamını belirlerler. Aralarında ilişkisel bir varoluş söz konusu olmaktadır. Bu ilişkisellik tanımsal değil, olumsal, dolayısıyla tarihseldir (Tekeli, 2023). Tanyeli (2005), Türkiye’de kamusal-özel ilişkisini anlatmaya Osmanlı’dan başlar. Osmanlı’daki kamusal-özel alan ilişkisinden bir ikilik (*dichotomy*) olarak bahsedilemeyeceğini söyler (Tanyeli, 2005). Batı literatüründe bahsedilen şekliyle ve biçimleri ile kıyaslamak gerekirse Osmanlı gündelik yaşamında bu alanlar net şekilde ayrılmamıştır. Osmanlı’da kamusal yaşam, kamusal olduğu kadar özel ve özel olduğu kadar da kamusaldır. Herhangi bir mülkiyet hakkında bahsederek

kamusal-özel tanımlaması yapmak mümkün değildir. Çünkü Tanzimat'a kadar mülk edinme, servet sahibi olma gibi haklar bile özel olarak tanımlanması zor durumlardı (Tanyeli, 2005). İmparatorluk sınırlarındaki her şeyin sahibinin padişah olmasının bu anlayışın nedeni olduğunu varsayabiliriz.

Kamusallık üzerinde tartışmaya başladığımızda ise; toplum ve kamusal mekanın kullanıcısı olarak birey, en önemli aktördür. Kamusal alanı kamusal mekana çıkararak talep üretenler inşa eder (Tanyeli, 2017, s.295). Vatandaşların katılımına, tartışmaya ve demokrasiye atıfta bulunan soyut ve sanal kamusal alan; kamusal mekanlardaki gerçek toplantılardan ve gündelik siyasetten bağımsız değildir. Ancak zaman içinde bu iki kavram farklı disiplinlerdeki kullanımlarına göre ayrılmıştır. Kamusal alan kavramı siyaset felsefesinde daha yaygın olarak kullanılmakta iken; kamusal mekan kavramı kent çalışmaları, sanat ve mimarlık için ayrılmıştır (Göle, 2022, s.8). Kamusal alan kavramının zorluğu, kendi içinde iki farklı anlam boyutunu örmesinden kaynaklanmaktadır. İlk boyut, mekansal bir kavramı toplumsal yaşamımızda fikirlerin, ifadelerin ve deneyimlerin üretildiği, açığa çıktığı, paylaşıldığı, dolaşıma sokulduğu ve müzakere edildiği sosyal alanlar olarak tanımlarken; ikincisi bu süreçte 'ortaya çıkan' anlam içeriğini (kamuoyu, kültür, deneyim) ve bu anlam üretim sürecinde oluşan ya da oluşturulan kolektif bedenleri (farklı kamular) tanımlamaktadır (Özbek, 2004, s.40). Kamusal alanın kendisinin kaotik, dinamik, çok boyutlu ve farklı kamular arasındaki mücadelelerle üretilen ve tekrar tekrar üretildiğini anlamak önemlidir (Demir Kahraman, 2017). Tekrar üretilen kamusal alan fiziksel ve anlamsal olarak artiküle olarak tarihsel süreç boyunca değişmiştir ve değişmeye devam etmektedir. Hiçbir şey tamamen yok olmaz varlığını sürdüren de sadece iz, anı ya da kalıntı değildir. Mekan içinde önceden var olan, ardından gelenin dayanağı olarak kalır (Lefebvre,2014, s.241). Lefebvre,

mekana dair bu tanımlamasında mekanın katmanlılığından bahsetmektedir. Mekandaki değişimler tarihsel süreç boyunca birbirlerine eklemlenerek mevcut şeklini alır. Bu yüzden kent mekanını deşifre edebilmek için toplumsal ve fiziksel dönüşümleri tarihsel bir akış üzerinden incelemek önemlidir. Zaman, mekan içinde toplumsal bakımdan ve mekansal bir pratikle bilinir ve gerçekleşir. Mekan da bir zamanın içinde ve zaman dolayısıyla bilinir (Lefebvre, 2014, s.231). Kentin kamusal mekanları toplum ve bireyleri için politik eylem alanı olma niteliklerini sağlayarak kamusal alan olan mekanlardır. Kolektif bellekte ve yeri olan tarihi mekanlarıyla kamusal alan kent ve kentlilik bilinci için çok önemlidir (Bilsel, 2006). Kent içi planlanmış her kamusal mekana kamusal alan diyebilir miyiz? Kamusal alan kavramının sözlükte tek bir tanımı olması “kamu” ve “alan” kavramlarıyla beraber düşünüldüğünde sadece mekansal bir tanım ile sınırlandırılması kavramsal karışıklığının sebebi olabilir mi? İlk tanımıyla ele aldığımızda kamu, devletle ilgili bir oluşum ise, kamusal alan kime aittir?

Kentsel mekanları şekillendiren/oluşturan güçleri okuyabilmek için siyasi sistem içerisinde çalışan aktörleri incelemek gerekir. Başka bir deyişle, kentsel "rejimi" incelemek zorunludur (Warren, 2006). İktidar sahipleri ve üzerinde iktidar kurulanlar arasında sürekli değişen, bozulan, müzakere edilen ve yeniden kurulan bir uzlaşma durumu vardır. Bu çift yönlü işleyen bir mekanizmadır (Bora, 2004). Kamusal alan özgürlüğün ifadesi olduğunda iktidarlar tarafından yapılan sınırlandırmalarla, mekan-erk ilişkisi patolojik hale gelir. Bu, kamusal alanın devlete ait olana hapsedilmesi anlamına gelir. Kamusal alanın özgürlükçü bir ortama dönüşmesi, ancak devletin kontrolünün sınırlanmasıyla mümkündür (Yıldırım, 2014). Fiziksel çevre, toplumsalın kendisi olarak değil, iktidarı elde bulunduranların egemenliğinde bir alan olarak düşünülür (Tanyeli, 2010b). Siyasi erk kamusal alanda mutlak bir kontrol mekanizması olarak devreye girer.

Kamusallık hali tek bir bünyede toplanarak sınırlandırılır, devlet her tür faaliyetin belirleyicisi olan aşkın bir güç olarak ortaya çıkar (Çaha, 2006). Türkiye’de kamusal mekan asayiş bağlamında değil, toplumsal psikoloji bağlamında tekinsizdir. Bireysel olarak dile getirilecek açılımların, özgürlük taleplerinin, toplumsal denetimin dışına çıkışların mekanı olabileceği için ondan korkulur (Tanyeli, 2005, s.207). Bu korku dolayısıyla siyasi erk kamusal mekandaki gücünü sürekli olarak kullanıcıya hatırlatmak/göstermek istiyor olabilir mi?

Kamu alanı gerektiğinde işlev değiştirebilir, bireylerin protestolarını dile getirdikleri siyasal faaliyet alanı haline gelebilir veya toplumun bir arada eğlendiği bir festival alanına dönüşebilir. İnsanların bir arada yaşama kültürünün oluşturduğu kent mekanı içine katılan her olguyu değiştirmekte ve ona kente ilişkin bir nitelik kazandırmaktadır (Tekeli, t.y.). Kentlerin kamusal yaşamında, kent merkezlerinin içerdiği kamusal mekanların yaşamsal önemi vardır. Bu alanlar herkes tarafından erişilebilir olma nitelikleriyle bireylerin toplandığı, bir araya geldiği, gündelik yaşamlarında kamusal alanda var olmalarını olanaklı kılan fiziksel mekanlardır (Bilsel, 2006). Kent mekanlarının, estetik anlamına bağlı olarak simgesel ve biçimsel anlamları kültürel simgeler, dönemsel simgeler ile oluşturularak toplum bilincinde yer etmektedir. Bu simgeler aracılığı ile toplumsal bellekte süreklilik sağlanmakta ve kent imgesi güçlenmektedir (Atalay, 2010). Açık kamusal mekan sadece insanın yüklediği anlam, yaşamsal ve işlevsel deneyimler ile bir meydan olabilir (Demir Kahraman, 2022). Tanyeli (2005), Türkiye’de kamusal amaçlı kullanım yapılarıyla doldurulmuş; sınırları belirli olan yollar, yürüyüş parkurları ve her işleve göre planlanmış tanımlı alanları olan kamusal açık alan uygulamalarını eleştirir. Kullanıcıyı sürekli olarak düzene sokmak amacıyla tasarlanmış olan bu alanlar, kamusal mekanı mimari araçlarla disipline etmek

içindir (Tanyeli, 2005). Karşılaşmaların bile planlı olduğu böyle alanlarda kendiliğinden bir kamusal alanın gelişmesini beklemek zordur.

Farklı dönemlerde farklı imparatorluklara başkentlik yapmış bir şehir olan İstanbul'da, farklı dönemlerde kamusal alanın kentte somutlaştığı biçimler ve mekanlar farklılık göstermektedir. Bu nedenle kamusal alana dair tarihsel bir okuma yapmak için İstanbul en iyi çalışma alanını bizlere sunmaktadır. İstanbul'a yapılan doğrudan veya dolaylı, istemli veya istemsiz tüm müdahaleler İstanbul'u kentsel artikülasyon kavramının çalışma alanı haline getirir (Turgut, 2019). İstanbul, üzerine defalarca farklı ölçekler ve yöntemlerle yazılmış bir parşömen gibidir. Farklı zaman dilimlerinde yazılan, silinen, yeniden yazılan, yırtılan, kazınan ve kırışan değerli kağıdı, kentsel mekanın zamansallığındaki yaşam düzeyleri hakkında ipucu vermektedir (Karaali&Karagöl, 2013). İstanbul'un tarihsel katmanlarını çözümleyerek kamusal alanın dönüşümlerini ortaya koyabilmek mümkündür. İstanbul tarihsel süreç boyunca mekansal değişimler geçirmiş ve geçirmeye devam etmektedir. İstanbul'un çok çeşitliliği ve barındırdığı birçok aykırı durum dahi birbirlerine eklemlenip, birbirlerini değiştirip dönüştürüp hatta yeniden üretmektedir (Keyder, 2000). Çok katmanlı, melez birçok değişkeni içinde bir arada barındıran heterojen kent dokusuna sahip İstanbul sürekli olarak yeni potansiyeller, rastlantısallıklar üretmeye ve artiküle olmaya devam edecektir. Konstantinopolis'te gündelik hayatın ve kamusal alanın merkezinde yer alan faaliyetler, modern Cumhuriyet Türkiye'sinde bugünün İstanbul'undan çok farklıdır. Çalışmanın devam eden bölümlerinde, İstanbul'da kamusal alanın artikülasyonu mekanların fiziksel dönüşümler üzerinden okunacaktır. Fiziksel artikülasyonlar İstanbul'un meydanlarında tartışmaya açılacaktır.

3.2. Kamusal Alanın Artikülasyonlarını İstanbul Üzerinden Okumak

Kamusal alanlar yalnızca fiziksel tasarım süreçleriyle oluşmazlar; toplumsal dinamikler, tarihsel olaylar ve kullanıcılar mekanı yeniden/tekrardan şekillendirirler. Bu çerçevede, çalışma kapsamında incelenen mekanlar iki gruba ayrılmaktadır. İlki tarihsel olarak kamusal nitelikleri kazanmış Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanları ile siyasi erk tarafından alternatif kamusal mekanlar olarak sunulan Kazlıçeşme Miting Alanı, Yenikapı ve Maltepe Etkinlik Alanı. Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim, inşa edildikleri dönemde siyasi iktidarlar tarafından tasarlanmış olmakla birlikte, zaman içinde toplumsal olaylar ve kentlilerin katılımıyla kamusal nitelikleri kazanmış mekanlardır. Buna karşılık, alternatif olarak önerilen Yenikapı, Kazlıçeşme ve Maltepe alanları, açık kamusal mekanlar olarak planlanmış ancak daha çok belirli organizasyonlara ve mitinglere ev sahipliği yapacak şekilde kurgulanmıştır. Çalışma kapsamında bu alanların seçilme nedeni, siyasi iktidarların kamusal alan üretme pratiklerini ve toplumsal dinamiklerin bu alanları nasıl dönüştürdüğünü anlamaktır. Dolayısıyla çalışma, siyasi otoritenin mekansal müdahaleleri ile kullanıcıların mekan üzerindeki etkisini karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele almayı hedeflemektedir.

Kavramsal dönüşümünü incelediğimiz “kamusal alan” olgusunun fiziksel mekandaki dönüşümünü incelenmesi için kent meydanları seçilmiştir. Kent meydanları kentin hafızasının oluştuğu, görünürlük kazandığı yerdir. Kent meydanları, bir kenti oluşturan fiziksel ve sosyal özelliklerin toplamının hem yüzü hem de özetidir (Sevinç, 2019). Çalışma alanı olan İstanbul’da kamusal alanın dönüşümünün hangi meydanlar üzerinden okunabileceğini bulabilmek için arşiv taraması yapılmıştır. YÖK Tez Merkezi üzerinden “kamusal alan”, “kamusal mekan”, “meydan”, “temsil” anahtar kavramları kullanılarak arşiv taraması yapılmıştır. Arşiv taraması sonucunda, sırasıyla Taksim

Meydanı, Beyazıt Meydanı, Sultanahmet Meydanı üzerine daha fazla çalışma yapıldığı tespit edilmiştir. Hem kent için tarihsel önemleri hem de literatürdeki konumları dolayısıyla bu üç meydan; kamusal alanın fiziksel dönüşümleri, güç ilişkileri ve temsilleri üzerinden okunacaktır.

Lefebvre (2014), toplumsal mekanı şimdiki zamandan geriye dönük şekilde inceleme gerekliliğinden bahseder. Bu sayede, farklı ölçekler ve yerel incelemelerin analize dahil olacağından, üst üste binmelerin bu şekilde anlaşılabilceğini söyler (Lefebvre, 2014). Bu yüzden, kent mekanının bugünkü halini yorumlayabilmek için, tarihsel bir akış üzerinden kent okumalarını yapmak önemlidir. Tekeli (t.y.), kenti zaman biriktiren bir oluşum olarak tanımlar. Kent, zaman ve mekan ile yeni bir anlam kazanmaktadır. Kentin zaman ve mekanından söz ederken sadece gündelik yaşamın getirdiği nitelikler üzerinden ele almak yetersiz kalacaktır. Kentler, kentlilerin yaptıkları ile zaman içinde oluşmaktadır, her yapılan her eylem yapıldığı zamanın işaretini taşır (Tekeli, t.y.). İstanbul tarihi boyunca farklı yönetimlerin altında gelişen bir kent olmuştur. Her toplumun mekanı değiştirdiği gibi, her yönetim de kenti, kendi istekleri, idealleri doğrultusunda şekillendirmiştir. Her yeni değişiklik ile kent, eskinin izlerini de taşır ve kendi özgün halini alır. İstanbul'un kamusal alanlarının bugünkü halini anlayabilmek için geçmişe gitmek gereklidir.

Doğu Roma İmparatoru I. Konstantinos tarafından işgal edilen antik Byzantion kenti, 330 yılında kutsanmış ve yeni adı ile Konstantinopolis, Doğu Roma İmparatorluğu'nun idari ve dini başkenti olmuştur (Keçiş, 2015). Konstantinopolis saray divanı ve üyeleri, imparatorun iki ordusunun askeri karargahı, piskoposluk topraklarının yönetildiği Doğu vilayetlerinin idari merkezidir. Konstantinopolis, Bizans döneminde üç kurum etrafında şekillenmiştir: Hipodrom, Ayasofya Kilisesi ve Büyük Saray. Bu yapılar

sırasıyla; Bizans kimliğini oluşturan sivil gelenek, ilahi otorite ve imparatorluk iktidarını temsil ediyordu. Kent, bu üç kurumun arasındaki ilişkilerden kaynaklanan bir örgütlenme sistemi ile yönetilmektedir (Keçiş, 2015).

Konstantinopolis'in 1453'te II. Mehmet tarafından fethinden sonra şehrin Bizans dönemindeki kentsel planı, temel çizgileriyle Osmanlı hakimiyeti altında da devam etmiştir. Liman, ticaret bölgesi ve idari bölge eski konumlarını korumuştur. Fatih Sultan Mehmet şehri imparatorluğunun ekonomik, idari, kültürel ve dini merkezi haline getirmeyi amaçladığından dolayı kentte inşa faaliyetlerine de başlamıştır (Barkul&Tönük, 2011). Yeni Osmanlı İmparatorluğu'nun kentte eskinin izini silmek, kendi gücünü ve kalıcılığını kent mekanlarındaki değişikliklerle yapmak zorundadır. Bizans'ın son döneminde şehrin yoğun nüfuslu merkez bölgeleri, Fatih de ilk sarayını Theodosius Meydanı'nda inşa ettirmiştir. Beyazıt Camii yapıldıktan sonra Beyazıt Meydanı, çarşının bir uzantısı halini alır. Beyazıt Meydanı, İstanbul yol ağlarının merkezi konumundadır (İnalcık, 2015). Roma forumlarından farklı olarak, Anadolu-Türk kentlerindeki meydanlar geleneksel dokunun içinde genellikle kendiliğinden gelişmektedir. Planlanmış meydan tasarımları yerine kullanım ve ihtiyaç durumuyla kendiliğinden oluşan kent mekanlarıdır. İşlevsel, sosyal mekanlar olup, belirli bir fonksiyon için gelişen açık alanlardır. Roma forumlarından farklı olarak her fonksiyonun bir arada olduğu mekanlar yerine, genellikle belirli bir fonksiyonlar için oluşturulmuş alanlardır (Ardıçoğlu&Uslu, 2018). 1882 yılında Ebniye Kanunu kent içi yeni ulaşım biçimine uygun yolların açılması ve genişletilmesi, yeni alanların yapılaşmaya açılması ve yangın alanlarının yeniden nasıl planlanacağı kararları üzerinde durulmaktadır. Bir bakıma Haussman'ın Paris'teki uygulamalarının etkisi altında, yıkıcı bir modernleşmeye meşruiyet kazandırır (Tekeli, 2015).

Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu 1923'te kurulan yeni Cumhuriyet rejimi ile gelmiştir. Tanzimatla başlayan süreçte toplumun günlük yaşamını yönlendirmek yerine uzaktan denetlemekle yetinen Osmanlı İmparatorluğu ile, toplumu biçimlendirip değiştirmeyi isteyen Türkiye Cumhuriyeti'nin niyeti batılılaşma temelinde bir olsa da yöntem ve uygulamaları farklılaşır (Yasa Yaman, 2011, s.70). 1923'te Cumhuriyet kurulmuştu, ancak toplumsal bilinç bakımından ulus devlet haline gelmesi için yapılacak çok şey vardı. Cumhuriyet'in kurucuları Batı'nın denetiminde olmayan bağımsız modern bir ulus devlet inşa edebilmek için ülke genelinde mekansal stratejiler izlemişlerdir. Bunlardan en önemlisi İstanbul'un terk edilerek Ankara'nın başkent ilan edilmesidir (Tekeli, 2015). Başkent'in Ankara'ya taşınması, ülkenin genel gelişimi için planlanmış bir strateji doğrultusunda alınmış bir karardır. 19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı'nın batılılaşma hareketi, ülkenin uzak bölgelerine ulaşamamış, İstanbul batılılaşmış elitleriyle ülkenin geri kalanından izole halde kalmıştır (Bilsel, 2007). Hem de başkent'in değişmesi yeni bir Cumhuriyet temsilini anlatmak ve Osmanlı'nın ve rejiminin geri de bırakıldığının sembolik bir göstergesidir (Tanyeli, 2010b, s.263). Konstantinopolis'ten beri başkent olan bu kent, ilk kez yeni Cumhuriyet'in kurulması ile başkentlik özelliğini kaybeder ve geri plana düşer. 1930'lara kadar da bu durum devam eder. Cumhuriyet'in İstanbul için ilk planlama girişimleri, Ankara ve İzmir'e kıyasla geri kalmıştır. 1932 yılında düzenlenen planlama yarışmasında Alman plancı Elgötz'ün tasarım önerisi kabul edilmiş olsa da anlaşma sağlanamamıştır. Daha sonrasında İstanbul'u projelendirmesi için Prost ile anlaşılmıştır. 1930'larda İstanbul'daki toplumsal değişimin ve kapsamlı bir sosyo-kültürel devrimi üstlenen Cumhuriyet otoriteleri kararlılığının Prost'un müdahaleci planlama yaklaşımında etkili olması muhtemeldir (Bilsel, 2007). İstanbul yerine yeni başkent'in Ankara olması eskiyi, köhnemeyi, Osmanlı ile koparılmak istenen bağları temsil eder.

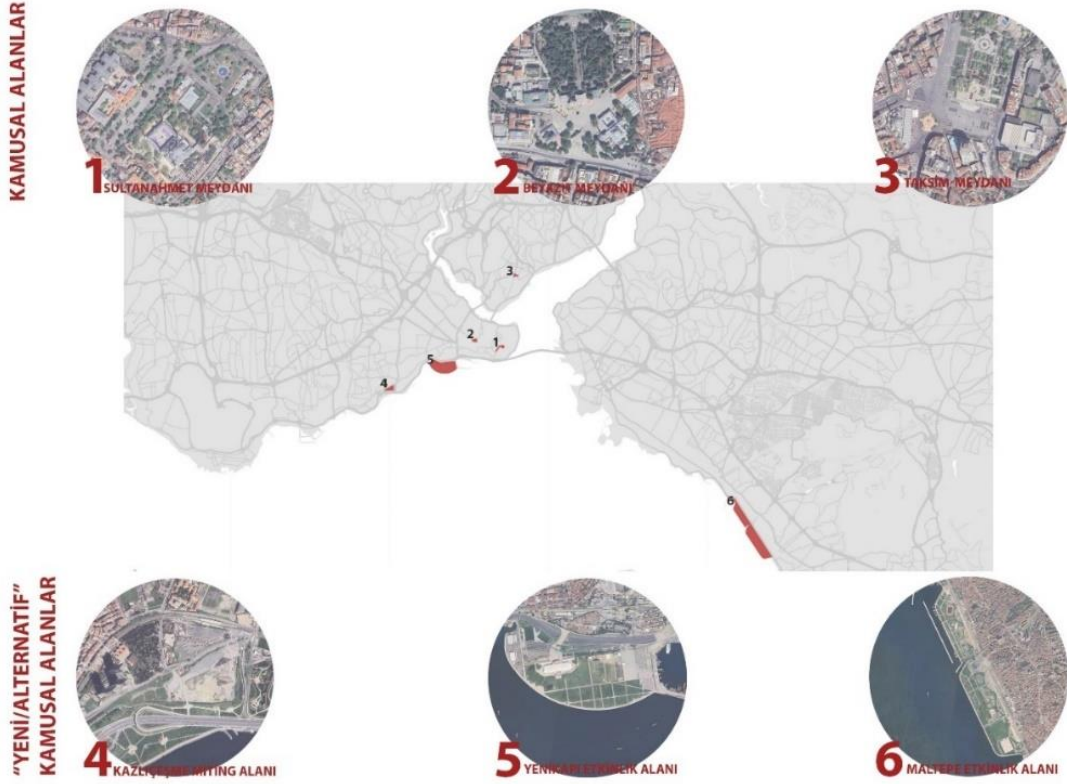
Ancak, yeni ulus devletin kendisini üzerinde konumlandıracağı tarihsellik ve ulusal geçmiş İstanbul'un tarihine başvurmadan kurulabilir nitelikte değildir (Tanyeli, 2010b, s.263).

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de pek çok dünya ülkesinde olduğu gibi hızlı bir kentleşme yaşamaya başlamıştır. Siyasal rejimini tek parti rejiminden çok partili bir rejime dönüşmesiyle Erken Cumhuriyet Dönemindeki köktenci modernite projelerinin uygulanması azalmıştır. Halkın eğilimlerine duyarlı popülist modernleşme sürecine geçilmiştir. İktidar sahipleri kentlerin imarı konusunda popülist eğilimleri sürdürmüşlerdir. (Tekeli, 2015). Özellikle 1980 sonrası dünyada hız kazanan küreselleşme ve neoliberalizm etkisi İstanbul'un kentleşme kararlarında da etkili olmuştur. Bu dönemde rant elde etme amacıyla kamu alanlarının özelleştirilmesi meşru kabul edilebilmektedir. Kamu mülkü olan hazine arazileri ve ormanların farklı gerekçeler gösterilerek satılması, bunun yanı sıra kentsel dönüşüm adı altında kamu mülkleri özel sektöre devredilmiştir. Bu uygulamaların bugün, toplum tarafından meşru kabul edilebilmesi ise "kamu" kavramındaki anlam kayması ile yakından ilişkilidir. "Devlet mülkü" olarak algılanan "kamu" alanlarının satışı/özelleştirilmesi de bu bağlamda devlet yöneticilerinin kararına bağlı ve devlete gelir getirici bir uygulama olarak meşru görülebilmektedir. Kamu yararı ilkesi ise tümüyle göz ardı edilebilmektedir (Bilsel, 2006).

Çalışmanın devam eden bölümünde, araştırma kapsamında seçilen alanların fiziksel dönüşümleri üzerinden mekanlardaki artikülasyonlar incelenecektir. İstanbul'un üç farklı yönetim döneminde ön plana çıkmış kamusal alanları olarak; Sultanahmet Meydanı, Beyazıt Meydanı, Taksim Meydanı ele alınacaktır. Kazlıçeşme, Yenikapı ve Maltepe alanları ise İstanbul'un "yeni/alternatif kamusal alanları olarak tartışmaya

açılacaktır (Şekil 3.1).

Şekil 3. 1 Çalışma Alanları

3.2.1 Sultanahmet Meydanı ve Artikülasyonları

Bizans'ta Hipodrom, Osmanlı'da At Meydanı, Cumhuriyet'in Sultanahmet Meydanı her zaman kentte gündelik hayatın içinde olmuş bir meydandır. Konstantinopolis'ten günümüz İstanbul'una kadar yüzyıllardır var olan Sultanahmet Meydanı bu özellikleri ile kamusal alanın mekansal ve anlamsal artikülasyonlarının okunabileceği bir meydandır. Toplumsal bellekte; isyan meydanı, eğlence merkezi, infaz yeri, toplumsal mücadele alanı, ticaret merkezi gibi birçok farklı işlevin izlerini taşımış, iç içe geçmiş bu rollerin üstüne bir de iktidarın meşruiyetini sağlama mekanı olarak sosyo-politik önemini yüzyıllar boyunca korumuştur (Kara, 2021, s.85).

Konstantin Hipodrom'un yakın çevresinin inşasında bölgeyi yönetim, din ve

eğlencenin ana merkezi şeklinde planladı. Hipodrom, zamanla kurumsal yapılarıyla birlikte siyasi-idari kararların tartışıldığı, merkezi otoriteye karşı halkın isyan ettiği şehrin siyasi arenasına dönüşür (Gür, 2002, s.243). İnşaatına MS.196 yılında başlanıldığı düşünülen Hipodrom bugün varlığını sürdüren en eski Bizans Dönemi yapısıdır. Severus tarafından ileri de Roma'ya alternatif olabilecek bir başkent düşüncesiyle Nea Roma (Yeni Roma) hipodromu Roma'daki Circus Maximus hipodromuna benzer şekilde ancak ondan daha görkemli olması planlanarak inşa edilmiştir (Sinanlar, 2005). Konstantinopolis Hipodromu, ortasında uzunlamasına yer alan spina adı verilen yükselti üzerinde iktidarın sembolik anlamda gücünü ve evrensellik vurgusu taşıyan önemli anıtlar bulunmaktadır. Bir kısmı günümüze dek ulaşan bu tarihi anıtlar geldikleri yer ve kültür bakımından Bizans İmparatorluğu'nun meşruiyetine güç kazandırmıştır (Kuban, 2010, s.17). Bizans başkentinde toplumsal eğlenceye yönelik faaliyetlerin merkezi hipodromdur. Bizans halkı için önemli bir etkinlik olduğu kadar Bizans imparatorlarının birçoğu da atlara ve araba yarışlarına müpteladır (Daş, 2010, s.149). İmparatorluğun zaferlerinin ve gücünün bir sembolü olarak hipodromda sergilenen bu anıtlar siyasi erkin gücünü vurgulama biçimlerinden biridir. Halkın ve siyasi erkin aynı mekanda etkileşim içerisinde bulunduğu bir mekan olarak Hipodrom Bizanslıların gündelik hayatında önemli yeri olan bir kamusal mekan diyebiliriz. Hem kamusal hem de politik bir mekan olan Hipodrom, bazen imparatorlar için halkın doğrudan tepkisinin ölçülebildiği bir yer; bazen de halkın hiç beklenmedik bir anda ne düşündüğünü imparatora ilettiği açık bir iletişim mekanı olmuştur (Sinanlar, 2005). 330 yılında Konstantin'in şehri yeni başkent yapması ve sarayını Hipodrom'un yanına inşa ettirmiştir. 15.yüzyılda IV.Haçlı Seferleri'ne kadar varlığını sürdüren Büyük Saray ile meydan yönetimin ve gücün sembolü olacaktır. Konstantin Dönemi'nde bölgeye yaptırılan diğer önemli yapılar Aya

Sofya ve Aya İrini'dir. Aya Sofya'nın önündeki Augusteion ise tören meydanıdır.

532 Nika Ayaklanması, meydanın tarihindeki ilk toplumsal olaydır. Nika Ayaklanması Hipodrom'daki at yarışlarından başlamıştır. At yarışlarının kentlilerin gündelik hayatında önemli yeri vardır. Keyifli zaman geçirme ve eğlence aktivitesi olmasının dışında siyasi bir yönü de vardır. Yarışları İmparator'da takip eder hatta desteklediği takımlar olur ve burada halkın önünde görünerek onların dilek ve şikayetlerini dinlemektedir. Halk, belirli şikayetlerini dile getirirken, imparator da bu talepleri yerine getirerek halkın desteğini kazanmaktadır. Yarışlardaki iki farklı takım olan Maviler ve Yeşiller birleşerek iktidara karşı cephe almıştır. Halkın uygulanan cezalara tepkisi, büyük bir ayaklanmaya dönüşmüştür. Hipodrom çevresindeki yapılar tahrip edilmiş, çıkan yangında Aya Sofya büyük zarar görmüştür (Greatrex, 2015; Kara, 2021). 557 yılındaki Büyük Konstantinopolis Depremi'nde Büyük Saray çevresindeki yapılar ve Augusteion'daki heykeller zarar görmüştür. Bizans Dönemi'nde Hipodrom ve çevresi, imparatorun ve sarayın gücünü ve ilahi sembollerinin olduğu Konstantinopolis'in merkezidir.

1453 yılında İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethiyle birlikte kent kimliği ve gündelik hayat pratikleri Osmanlı ve İslam etkileriyle değişim geçirmeye başlamıştır. Şehrin merkezinde olan Hipodrom ve çevresinde gelişmiş bir kent hayatı ve düzeni değişiklikler geçirse de Osmanlı'da da devam etmiştir. Fetihten sonra bölgede at üstünde cirit oyunları yapıldığından dolayı bölge At Meydanı olarak anılmaya başlanmıştır. At Meydanı çevresinde yönetim, dini, ticaret gibi farklı işlevlerin bir arada bulunduğu kent merkezidir. At Meydanı, Osmanlı İstanbul'unun tek tören alanı ve gündelik yaşamının ana sahnesi haline gelmiştir (Demir Kahraman, 2017). At Meydanı Osmanlı kent yaşamını ve kültürünü tanımlayan bileşenlerden biri olmuştur. Bu meydan değişik

işlevlere tahsis edilmiş bir kent sofrası haline gelmiş ve meydanın metaforik olarak Anadolu konutlarındaki ev ortasına ve hayata tekabül ettiği söylenebilir (Kuban, 2010, s.22). Fatih Sultan Mehmet'in kenti işgal ettiği ilk dönemlerde At Meydanı gündelik hayatın merkezindeki mekandı. Daha sonra padişahın Beyazıt'taki sarayından yeni inşa ettirdiği Topkapı Sarayına taşınması ile kentin idari merkezi burası olmuştur. 18.yy. ortalarına kadar da Osmanlı padişahlarının yaşadığı saray ve kentin idari merkezi olacaktır. At Meydanı Divanyolu'nun başlangıcında olması ve sarayın inşası için bu alanın seçilmesi de yine semboliktir.

Devlet hem Bizans'ta hem de Osmanlı'da ilahi bir kurgu olarak kutsal addedilmiştir. Bizans döneminde de kentin protokol yolu olan Mese aksı yeni adı ile Divanyolu, Atmeydanı ve çevresindeki pek çok tarihsel anıtın etrafına yerleşmiş kent kurgusu bu ana aks etrafında şekillenmiştir. At Meydanı'nı çevreleyen sembol yapılardan biri İbrahim Paşa Sarayıdır. Sultan sarayları dışında bu boyutta ve 16. yüzyıldan günümüze kalan tek saraydır. Yapının II.Beyazıt Dönemi'nde yapıldığı düşünülmektedir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde düğün hediyesi olarak İbrahim Paşa'ya hediye edilen bina tadilatlar geçirmiş ve genişletilmiştir. İbrahim Paşa saray yapısını hem ikametgah hem de resmi makam olarak kullanmıştır (Yıldız, 2002). Kanuni Döneminde At Meydanında şehzadelerin sünnetleri, düğünler ve yapılan törenleri Padişah bu sarayın balkonundan izler buradan katılırmış. İbrahim Paşa Sarayının meydanda erkin görünürlüğünü temsil eden yapılardan biri olduğunu söyleyebiliriz, meydan için sembol yapılardan biridir. Aynı dönemde At Meydanı çevresine inşa edilen bir diğer yapı ise; Haseki Hamamıdır. Kanuni'nin eşi Hürrem Sultan tarafından yaptırılan yapı 16.yy'da meydanın çevresindeki yapılardan bir diğeridir.

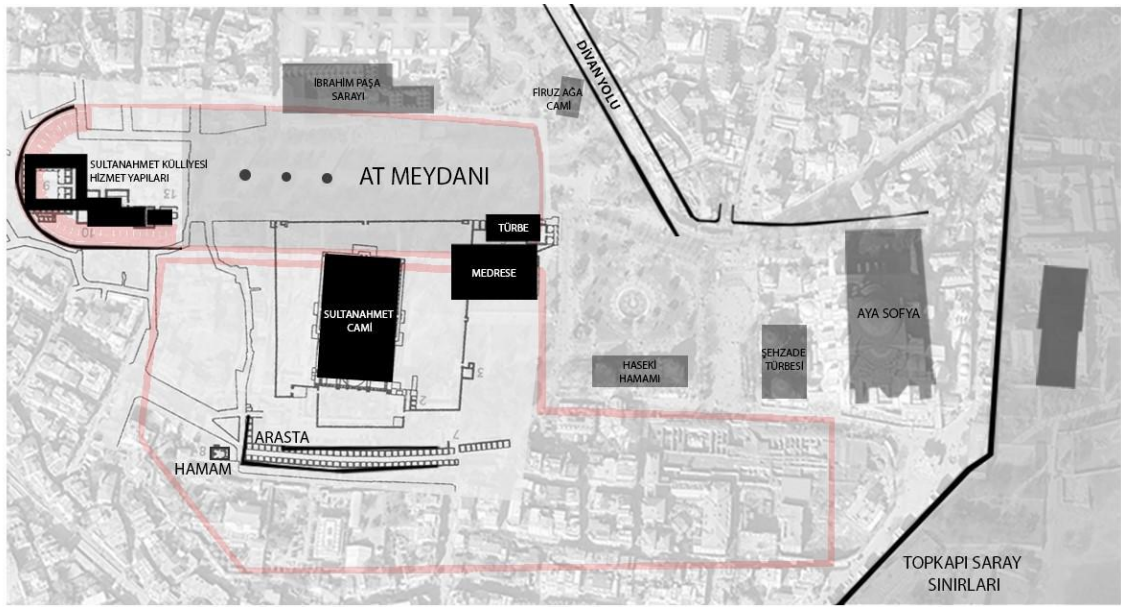
İktidarın At Meydanı ve yakın çevresi üzerinden gücünün sembollerinden biri de törensel geçitler ve etkinliklerdir. Osmanlı döneminde törensel geçitlerin yapıldığı akslar çeşitli olsa da Mese/Divanyolu-Edirnekapı hattı ana güzergahtır. Anıtlar ile siyasi erkin “ilahi” gücü mekan üzerinden kentliye sunulmaktadır. Özellikle siyasi erk tarafından düzenlenen etkinlikler, düğünleri devlet ve tebaanın (halk) bir araya geldiği ve siyasi erkin varlığını meşrulaştırma biçimi olarak görebiliriz. Geniş ve özgür katılımlı bu eğlence ve düğünler çerçevesinde, At Meydanı bir “kamusal alan”dır (Özcan, 2009).

Askeri geçitler, düğünler, cenazeler, bayramlar ve Cuma namazı gibi gündelik hayatın içindeki etkinliklerin mekanı olarak At Meydanı Bizans’tan beri kentin tören sahnesidir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise iktidar cirit oyunları, evlilik ve sünnet düğünleri gibi pek çok faaliyette meşruiyetini At Meydanı’nın sembolik dilini kullanarak güçlendirmiştir (Kara,2021). Osmanlı’da At Meydanında halk veya devletin ileri gelenleri tarafından gündelik hayatın bir parçası biçiminde sergilenen oyun ve eğlencelerin niteliği, Habermas’ın “kamusal alan”ın herkese açık olma yönündeki şartına uymaktadır. Etkinliklerin çoğunda meydanda erkeklerin görünür olmasına rağmen kadınların (bu faaliyetler sırasında meydanda olmasalar bile) söz konusu eğlencelerde meydana gelen hadiselerin erkekler tarafından özel alanlara taşınmasıyla kamusal olgusuna dahil olduklarından bahsedilebilir (Özcan, 2009).

Dindarlığı ile bilinen Sultan I. Ahmet’in 1617 yılında At Meydanında Ayasofya’nın yakınına inşa ettirdiği, kendi adını taşıyan cami ve külliye kompleksi meydana bugünkü adını vermiştir. Sultanahmet Külliyesi, Hipodrom ve İbrahim Paşa Sarayı’nın karşısında kalan Bizans Büyük Saray kalıntılarının olduğu alana inşa edilmiştir. Külliye; cami, medrese, türbe, sıbyan mektebi, hamam, arasta ve dükkanları eski sarayın sınırları içerisine kurulmuştur. Külliyenin mutfak, kiler, şifahane gibi hizmet

bölümleri ise Hipodromun güney batısında kalan alana inşa edilmiştir (Şekil 3.2). Külliye içerisindeki dini, ticari (arasta), eğitim (medrese ve sıbyan mektebi), hizmet (darüşşifa, hamam) gibi farklı fonksiyonlarıyla gündelik hayat için merkez konumuna getirmiştir. Öncesinden yalnızca erkle ve onun törensel faaliyetleri ile ilişkili olan meydana yeni bir sembol olarak eklenmiştir.

Şekil 3. 2 17.yy'da At Meydanı

Not. 17.yy'da At Meydanı Sultanahmet Külliyesi ve diğer yapıları; alt katmanda Bizans izleri [Çizim], (Ahunbay, Z.,1975) çiziminden referansla üretilmiştir.

1622 yılında askeri güç ile siyasi güç arasında olan Haile-i Osmaniye (Osmanlı Faciası) olayında Yeniçeriler dönemin padişahı Genç Osman (II. Osman)'a isyan etmiş ve olayların sonucunda padişah tahtan indirilmiş ve Yeniçeriler tarafından öldürülmüştür. Osmanlı'nın askeri gücü olan Yeniçeriler bu olaydan sonra siyasi erkin üzerindeki etkisi artmıştır. Çınar Vakası IV.Mehmet Dönemi'nde askeri gücün ekonomik nedenler sebebiyle padişaha karşı başlattıkları (daha sonra halkın bir kısmının da desteklediği) isyandır. 1656 yılında At Meydanı'nda gerçekleşen ve 6 gün süren olaylar padişahın isyancılara istediği devlet görevlisi ağaları teslim etmesi ile sonuçlanmıştır. Öldürülen

kişiler isyancılar tarafından meydandaki çınar ağacına asılıp burada sergilenmesinden dolayı olayın adı Çınar Vakası olarak tarihe geçmiştir (Aktepe, 1993). Ekonomik sebepli başlayan bir diğer askeri isyan ise 1730 Patrona Halil İsyanıdır. Bu isyan sonunda Sadrazam Damat İbrahim Paşa idam edilmiş ve Sultan III. Ahmet tahttan indirilmiştir. 19.yy'ın ilk yarısına kadar Yeniçerilerin siyasi gücü devam etmiştir, Yeniçeriler ve yönetim arasındaki güç savaşları isyanlar ve idamlarla Sultanahmet Meydanında görünür olmuştur.

Merkezi otoritenin tüm kurumlarıyla At Meydanı ve çevresini terk etmesinden sonraki dönemlerde bile hem devletin hem de halkın önemli bir gelişme karşısında tepkilerini ya da politikalarını yansıtacakları yer olarak burası kullanılmaktadır. At Meydanı'nın tercih edilmesinin nedeni, meydanın simgesel anlamda toplumsal bellek mekanı olarak yer etmiş olmasıdır (Kara, 2021). II.Mahmut Dönemi'nde birçok yenileşme hareketi olmuştur. Batılılaşma ve modernleşme hareketi olarak yorumlanan padişahın Topkapı Sarayı'nı terk edip, Dolmabahçe Sarayı'na yerleşmesi de bu dönemdeki önemli olaylardan biridir. II.Mahmut Döneminde askeri alanda da yapılan reformlardan en önemlisi Yeniçeriliğin kaldırıldığı Vaka-i Hayriye olayıdır. Bu olay sonrasında yakalanan askerler At Meydanında yargılanmıştır (Beydilli, 2012).

1908 II.Meşrutiyet'in ilanından sonra batılı anlamda müzecilik çalışmaları başlamıştır. Topkapı Sarayı'nın sınırları içerisinde kalan yapılar müze olarak işlevlendirilmiştir. Müze-i Hümayun, (bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri) ve Aya İrini müze olarak yabancı elçiler, görevlilerin ziyaretine açıktı. Aya İrini, İstanbul'un fethinden sonra camiye çevrilmediğinden ve silah deposu olarak kullanılmasından dolayı bozulmadan günümüze kadar gelmiştir. Aya İrini bu askeri silahların sergilendiği müze yapısı olarak kullanılmıştır (Özkasım&Ögel, 2011). Sultanahmet Meydanı ve çevresinin

bugün müzeler ve kültürel sembolleri ile anılan bir mekan olması; 20.yy'da Müze-i Hümayun 'un açılması ile başladığı söylenebilir. Mekanda artık yeni bir işlev ve yeni bir anlam katmanı vardır.

31 Mart Vakası, II.Meşrutiyet'in ilanından sonra toplum ve askeriye içerisinde artan kutuplaşma ve gergin ortamdan dolayı 1909 yılında gerçekleşen askeri isyandır. Taşkılla'da başlayan isyanda askerler At Meydanına yürümüştür. Modernleşme karşıtı halktan kişilerde askerlere katılmıştır. İsyân bastırılmıştır, dönemin padişahı II.Abdülhamit tahttan indirilmiştir.

20.yy'da At Meydanı çevresindeki yapılardan İbrahim Paşa Sarayı farklı hizmet işlevlerine ayrılmıştır; elçilik, defterhane, cezaevi (1936 yılına kadar cezaevi işlevi devam etmiştir) orduya ait farklı kısımları vardır (Eyice, 2000). II.Meşrutiyet sonrasında mekana yansımaları olan modernleşme adımlarından bir diğeri ise Topkapı Sarayı'nın dış bahçesi olan ve sadece sarayın kullanımına açık olan alanın halka açılmasıdır. Gülhane Parkı, düzenlenerek 1912 yılında halkın kullanımına açılmıştır.

1908'den sonra art arda olan büyük yangınlar, İstanbul'da özellikle sur içinde büyük tahribat yaratmış ve İstanbul'da planlama çalışmalarının önünü açmıştır. 1912 yılındaki İshakpaşa Yangını da bunlardan biridir. Yangının tahrip ettiği alan Küçük Ayasofya'dan sarayın sur duvarlarına; Sultanahmet Camii'nden Ahırkapı'ya kadar uzanan sekiz mahalleyi kapsayan bir alandır. 1913 yılında yangında zarar gören mahallelerin tekrar planlaması yapılmıştır. Yangından etkilenen Kabasakal Mahallesi'nin (Haseki Hürrem Sultan hamamının yanındaki alan) istimlak edilerek meydana dönüştürülmesi planlanmıştır (Gürses Söğüt, 2019) (Şekil 3.3).

Şekil 3. 3 1918 yılı Sultanahmet Meydanı ve Çevresi Hava Fotoğrafı

Not. Sultanahmet Hava Fotoğrafı [Fotoğraf], Wiener, 2001 aktaran; Gürses Söğüt, 2019.

I.Dünya Savaşı sonrasında ülkedeki işgalleri kınamak ve milli duyguları harekete geçirerek direnişi başlatmak için mitingler düzenlenmiştir. 15 Mayıs ve 23 Mayıs 1919'da olan mitingler Sultanahmet Mitingleri olarak anılmaktadır. Meydan, tarih boyunca iktidarla karşı karşıya gelen kitlelerin alanı olduğundan dolayı, işgal protestolarının mekanı olarak da kullanılmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra, başkentlik statüsünü geride bırakan İstanbul bir süre atıl durumda kalmıştır. Yeni ülkenin ekonomik kaynakları başkent Ankara'nın dönüşümü için harcanmıştır. Bu durum 1935 yılında başlayan Prost Planlama dönemine kadar devam etmiştir. Hükümet tarafından özel olarak kent planlaması için çağrılan Henri Prost bugün kentin temellerini oluşturan proje yapmıştır. Prost'un Tarihi Yarımada

planlamasındaki hedeflerinden biri, kentin geçmiş hafızasındaki Konstantinopolis'in izlerini ortaya çıkarmaktır. 1937 yılında hazırladığı nazım planında bir arkeoloji parkı oluşturmayı önermiştir. Arkeoloji Parkı'nın sınırları, güneyde Sultan Ahmet Cami, kuzeyde Ayasofya'ya ve doğuda Bizans surlarına kadar geniş bir alanı kaplamaktadır. Bu alan; Antik Akropolis, Hipodrom ve Konstantin ve haleflerinin İmparatorluk Sarayı'nı içermektedir. Arkeolojik kazıların yapılacağı bu park, bir açık hava müzesi olacaktır. Arkeoloji Parkı bütünüyle gerçekleştirilmemiş olsa da Bizans İmparatorluk Sarayı'nın bazı bölümleri kazılmış ve sarayın mozaiklerini yerinde sergilemek için yeni bir müze inşa edilmiştir (Bilsel, 2007).

Prost, 1937 yılında Tarihi Yarımada için yapılmış olan nazım planında At Meydanı'na meydan düzenleme projesi tasarlamıştır (Şekil 3.4). Geç Osmanlı dönemine ait olan ve hipodromun güney kenarında yer alan binaları kaldırmayı önerdi, böylece Marmara Denizi'ne olan perspektifi açmayı amaçlamıştır (Bilsel, 2007). 1940 yılında meydan düzenlemesi tamamlanmıştır. Bölgede uzun süre başka bir kentsel proje yapılmamıştır. 24 Kasım 1934 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Ayasofya ve Sultanahmet Cami ibadete kapatılmış ve müzeye dönüştürülmüştür. Bu durum Cumhuriyet rejiminin kurulmasından sonra yeni iktidarın, sembolik olarak topluma yeni Cumhuriyet değerlerini (modern ve laik bir toplum kurgusunun) mekan üzerinden göstermektedir. Sultanahmet Meydanı ve çevresi artık Osmanlı İmparatorluğu'ndaki imajını geride bırakmış “turizm merkezi” olarak ön plandadır. Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde, 2020 yılında Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından Ayasofya'nın cami olarak yeniden ibadete açılması yine benzer bir şekilde kendi gücünün ve ideolojisinin sembolü olarak okunabilir.

Şekil 3. 4 Prost Arkeoloji Parkı Proje Planı

Not. Arkeoloji Park Proje Planı [Fotoğraf]Archiwebture: Cité de l'Architecture et du Patrimoine Arşivi. (https://archiwebture.citedelarchitecture.fr/archive/fonds/FRAPN02_PROST).

1979 Sultanahmet ve Çevresi Düzenleme Projesi, turizm odağı olan bölgenin yan hizmetlerle geliştirilerek kullanıcının mekanı kullanma süresini arttırmayı hedeflemiştir. Bu yan hizmetler; yabancı turistler için konaklama, yeme-içme, alışveriş, eğlence işlevleri olarak tanımlanmıştır. 1979 yılında proje aşaması tamamlanmıştır ancak; 1980 askeri darbesi sonrasında proje uygulanamamıştır. Sultanahmet Meydanı ve çevresi 1982’de turizm merkezi olarak ilan edilir. Sultanahmet’in turizm merkezi ilan edilmesinin arkasındaki ana neden, aynı yıl yürürlüğe giren Turizmi Teşvik Kanunu kapsamında bölgeyi özel yatırım ve işletmelere açmaktır (Aykaç,2020, s.153).

Çalışma alanı, At Meydanı ile birlikte sınırları daha geniş bir alanı kapsayacak şekilde belirlenmiştir. Meydan, yoğun bir kent dokusunun içinde, büyük anıtsal yapılar tarafından çevrelenen bir açık alandır. Kuzeyinde, Topkapı Sarayı ve Aya Sofya gibi tarihi yapılar, meydanı hem görsel hem de kültürel olarak domine ederken, doğusunda Sultanahmet Camii ve çevresindeki sosyal alanlar ile peyzaj düzenlemesi kullanıcı etkileşimini artıran önemli unsurlardır.

Sultanahmet'i oluşturan katmanlar, bölgenin kolektif hafızasını şekillendirerek sosyal ve mekansal tarihinde sürekliliği sağlamaktadır. Bizans-Hristiyan ve Osmanlı-İslam hegemonyası gibi ataerkil toplumlar tarafından şekillendirilen Sultanahmet, Türkiye Cumhuriyeti ideolojisinin (milliyetçi ve laikçi) bir parçası olarak şekillenmiştir. Tüketim toplumu tarafından başlatılan her bir söylemsel temsil, Sultanahmet'teki toplumsal ve mekansal varoluşunu oluşturarak kentsel mekanın inşasına katkıda bulunmuştur (Gür, 2002). Sultanahmet Meydanı'ndaki farklı tarihsel katmanlar ve izler; fiziksel dönüşümler, toplumsal olaylar ve erk üzerinden kronolojik olarak okunmuştur. Sultanahmet Meydanı ve çevresi ilk kez Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki müzeleşme hareketleri ile başlayan anlamsal dönüşüm ile bugün kentin turizm merkezi olarak anılmaktadır.

Sultanahmet Meydanı, İstanbul'un tarihsel süreçlerine eşlik edebilmiş kentin önemli kamusal alanlarından biridir. Bizans döneminde Hipodrom olarak anılan meydan, Osmanlı Döneminde mekana eklemlenen yeni yapılar ve işlevlerle kentteki gündelik hayatın merkezi konumunda olmaya devam etmiştir. Osmanlı'da saray, Sultanahmet ve Ayasofya Camileri ile erkin sembolleri mekanda yapılar üzerinde görünür olmaktadır. Bunları yanı sıra, erke karşı isyanların ve toplumsal olayların At Meydanı'nda gerçekleşmesi ile mekan yeni anlamlar kazanmıştır. Cumhuriyet Döneminde ise

modernleşme ve turizm politikaları çerçevesinde mekandaki yapılarda işlev değişiklikleri yapılmıştır.

Her dönemde siyasi erk mekanda farklı şekillerde görünür olmuştur. Bizans'ta ve Osmanlı Döneminde saray ile yönetsel gücünü yapılar üzerinden; törenler, sünnet düğünleri veya idamlar gibi mekanda gerçekleştirdiği olaylar üzerinden kullanıcıya sunmaktadır. Cumhuriyet rejiminin ilk yıllarında müze olan Ayasofya Caminin, 2020 yılında tekrar cami olarak kullanıma açılması, siyasi erkin Osmanlı'ya referansla kendini var etme isteğinin bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Bu durum, farklı dönemlerde ve yönetim biçimlerinden bağımsız olarak iktidarların mekanda kendi izlerini bırakma arzularını destekler niteliktedir. Böylelikle meydan, değişen güç ilişkilerinin mekanıdır. Bu güç ilişkilerinin diğer aktörü ise mekanın kullanıcısı olan toplumdur. Tarihsel süreç boyunca, kentin farklı yönetsel dönemlerinde bu meydana gerçekleşmiş Nika İsyanı, 31 Mart Vakası veya Sultanahmet Mitingleri gibi toplumsal olaylar siyasi erkin mekansal hakimiyetini kesintiye uğratmıştır. Bu tür toplumsal olaylar, kamusal alanın yalnızca iktidarlar tarafından şekillendirilmediğini, toplum tarafından da dönüştürülebileceğini göstermektedir. Gündelik pratikler üzerinden her zaman okunamayan bu etkileşim, mekansal artikülasyonun önemli bir parçasıdır. Sultanahmet Meydanının oluşumu, bazen erk tarafından planlanmış, bazen ise toplumun kendiliğinden gelişen tepkileri ve rastlantısal dinamiklerle şekillenen bir üretim süreci olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2.2 Beyazıt Meydanı ve Artikülasyonları

Beyazıt Meydanı'nın kamusallığını tartışmaya açabilmek için; meydanın tarihsel dönüşümünü ve anlamsal katmanlarını okuyabilmek önemlidir. Beyazıt Meydanı'nın tarihi 4.yüzyıl Bizans İmparatorluğu'na kadar geriye gitmektedir. İmparator I.Theodosius tarafından inşa edilen Theodosius Forumu üç katlı zafer takı, kabartmalı sütunu ve

bazilikası ile ünlüdür. Konstantin Forumu'ndan başlayarak devam eden Mese yolu üzerinde bulunan Theodosius Forumu, Forum Tauri olarak da anılmaktadır (Barkul&Tönük, 2011). Bugünkü Beyazıt Meydanı'nın orada bulunan forum alanından günümüze sadece birkaç kalıntı kalmıştır. Mese yolu kentin ana arteri ve tören yoluydu bu aks üzerinde bulunan Forum Tauri konumuyla kent için önemli bir meydana. Meydan ve çevresi ilk dönemlerinde içerisinde anıt ve heykellerin bulunduğu, bazilika, kapitol binası ve yüksek eğitim veren hukuk okulu bulunmaktadır (Gürallar, 2003). İmparatorun heykeli, kapitol binası ile siyasi erk meydana kendi yönetim gücünü mekan üzerinden işaret etmektedir. 407 Konstantinopolis Depremi sonrası forum alanındaki yapılar zarar görmüştür. 532 Nika Ayaklanması mekanın fiziksel dönüşümünü tetikleyen ilk toplumsal olaydır. Ayaklanması sonrası çıkan isyanlarda Theodosius Forumu da zarar görmüştür. Forum, 10. yüzyıldan itibaren hayvan pazarı olarak kullanılmaya başlanmıştır. 13.yüzyılda yapılan Latin Kuşatması sonrası forumdaki tüm yapılar yıkılmıştır (Müller Wiener,2000 aktaran; Sayın, 2019). Latin İstilasası sonrasında zarar gören forum kent içi önemini yitirmiş, herhangi bir ortaçağ meydanı gibi görünmeye başlamıştır. Meydan bu dönemde hayvan pazarı olarak kullanılmaya devam etmiştir (Yıldız,2007).

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethinden sonra kente yeni imparatorluğun sembolü olan yapılar inşa etmeye başlamıştır. Kentin ana arteri Mese topografyanın da etkisinden dolayı korunmuş, yeni adı ile Divanyolu olmuştur. Fatih ilk sarayını bu meydana inşa ettirmiştir. Sonraki dönemde Topkapı Sarayı'nın yapılması ve padişahın oraya taşınması ile buradaki ilk saray Eski Saray olarak anılmaya başlanmıştır. Eski Saray'da ise padişahın haremi ve ailesi yaşamaya başlamıştır. Düğün törenlerinin bu alanda yapılmaya başlanması, devlet adamlarının konaklarının bu bölgenin çevresinde konumlanması ile alan, törensel ve idari sembolleri birlikte barındırmaktadır (Gürallar,

2003). 15.yy'da mekan geometrik Roma forumu yapısını kaybetmiş mekana sonradan eklenen insan ölçekli ve anıtsal niteliği olmayan ticari yapılarla meydan esnaf barakalarının, seyyar satıcıların bulunduğu kalabalık bir pazar görünümünü almış, daha organik şekilde gelişmiştir (Ardıçoğlu&Uslu, 2018).

II.Beyazıt'ın kendi adını taşıyan Beyazıt Külliyesi'ni saray-cami ilişkisini güçlendirmek amacı ile buraya yaptırmasıyla meydan bugünkü adını almış ve Beyazıt Meydanı olarak anılmaya başlanmıştır. Külliye'nin bünyesinde bulundurduğu farklı işlevler (cami, medrese, sıbyan mektebi, kervansaray, imaret ve hamam) ve meydana sonradan eklenen ticari fonksiyonlarla kentte sosyal hayatın en önemli meydanlarından biri haline gelmiştir. 15.yüzyıl sonlarında kente Osmanlı kimliği kazandırmak için dini ve vakıf yapıları inşa edilmektedir. Hristiyan Bizans'ın forumları yerini Müslüman İstanbul'da büyük külliyeler almıştır (Çınar Altınçekiç, 2014).

1730 Patrona Halil İsyanı yeniçeriler tarafından ekonomik sebepli başlayan isyan, Osmanlı'da sonraki dönemde gerçekleşecek askeri reformları tetikleyen olaydır. Patrona Halil İsyanı sonrasında başlayan askeri reform hareketleri ve 1826 yılında Vaka-i Hayriye olayı sonucunda yeniçeri ordusu kaldırılmıştır. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra kurulan yeni ordunun idari merkezi olan Seraskerlik Dairesi, Eski Saray Alanı üzerine yerleştirilmiş ve Beyazıt Meydanı'na Seraskerliğe ait yeni bir kapı inşa edilmiştir. Bu değişiklikler, meydanın adının artık Seraskerlik Meydanı olarak anılmasına yol açmıştır (Yeşilkaya, 2007). Ticari fonksiyonların ön planda olduğu meydanın, yeni askeri işleviyle birlikte yeni bir temsili olmaktadır.

1855'te Şehremaneti (Belediye) örgütünün kurulmasının ardından, kentteki meydanlarda düzenleme çalışmaları yapılmıştır, bu meydanlardan biri de Beyazıt Meydanı'dır. 1866'da meydanın kuzeyini sınırlayan ve o dönem Seraskerlik Dairesi

olarak kullanılan Eski Saray binaları yıkılarak yerlerine Harbiye Nezareti binası yapılmıştır. Harbiye Nezareti binası daha sonrasında İstanbul Üniversitesi'ne verilecektir ve günümüzde de hala aynı şekliyle korunmaktadır (Hasol, 2014). Beyazıt Meydanı kentlinin gündelik hayatında yeri olan kamusal eylemlerin popüler bir mekanı olmuştur. Meydan da yürüyüş yapanlar, kıraathaneleri, tiyatroları ile sosyal hayatın merkezi konumundadır. Gelişen bu sosyal yaşama paralel olarak 1860'lı yıllarda meydanın fiziksel dönüşümü devam etmiştir. Beyazıt Meydanı'nın güneyde Divanyolu aksına, kuzeyde Haliç'e ve batıda Fatih Cami yönüne doğru bağlanmasının öngörüldüğü üç yeni bağlantı yolu projesi ve tramvay projesi planlanmıştır. Proje için yol genişletme çalışmaları bazı binaların yıkımları yapılmıştır ve Eminönü-Aksaray atlı tramvayı Aralık 1872'de işletmeye açılmıştır (Yeşilkaya, 2006; Yeşilkaya, 2007).

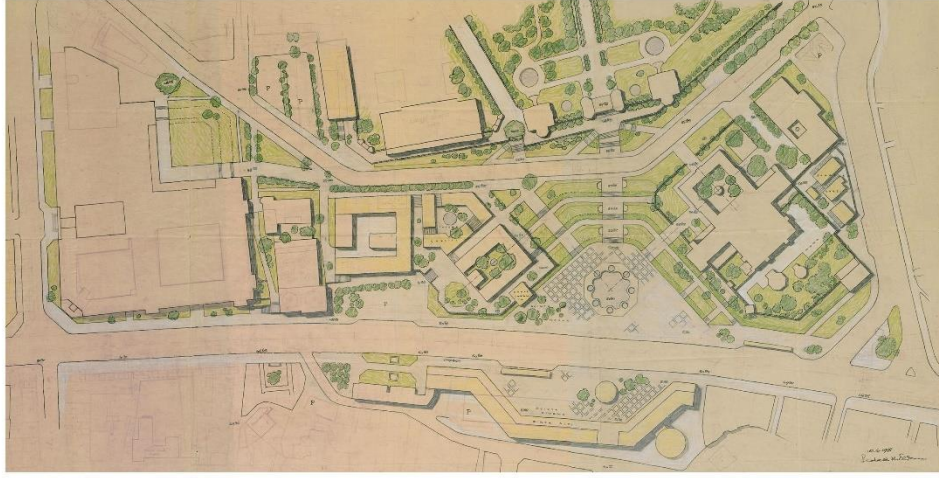
1878 Meşrutiyetin ilanından sonra siyasi olaylara sahne olmuştur ve idam cezaları burada uygulanmaya başlanmıştır (Çınar Altınçekiç, 2014). 31 Mart Vakası sonrası verilen idam cezaları Sultanahmet Meydanı'nın yanında Beyazıt Meydanı'nda da yapılmıştır. 20 Darağacı olayı ise Beyazıt Meydanı'nın uzun süre toplumsal bellekte "idam meydanı" olarak yer etmesine neden olan olaydır. 20 Darağacı olayı Osmanlı İmparatorluğu'na muhalif olan Hınçak partisinin 20 üyesinin meydanda yan yana idam edildiği olaydır. Siyasi erk askeri fonksiyonlarının yanında meydan da gerçekleşen idam cezaları ile de kendi gücünü topluma yansıtır. Siyasi erkin gücünü topluma sunma biçimlerinden biri olarak; Beyazıt Meydanı'nda gerçekleşen idam cezalarını söylemek mümkündür.

Osmanlı ve Doğu kentlerinde, anıtsal büyük kent meydanları bulunmaz. Genellikle insanların bir kahvehane, ibadethane ya da pazar etrafında bir araya gelme fırsatı bulabildiği küçük boşluklardır; Beyazıt Meydanı da Cumhuriyet'in ilk yıllarına

kadar buna benzer bir görünüm sergiler. Cumhuriyet'in ilk yıllarında meydandaki yollar düzenlenmiş, meydanın ortasına etrafında çiçekler olan fiskiyeli bir havuz yapılmıştır. Ülkenin her yanında olduğu gibi İstanbul'da da bu meydanın adı Cumhuriyet Meydanı olarak değiştirilmiştir (Kurtuluş, 2020). Seraskerliğin Ankara'ya taşınması sonrası boş kalan binası İstanbul Üniversitesi'ne verilmiştir. Bu işlevsel dönüşüm sonrasında meydan kimlik değiştirmiş ve bir üniversite meydanına dönüşmüştür. II.Mahmut'un başlattığı gelişmeler sonucunda Beyazıt Meydanı hem imparatorluk ve yeni ordu için bir temsil sahnesi olmuş; hem de yeni modern kamusal yaşamın merkezi olmuştur. Gösterişli askeri törenlerle iktidarın temsilinin yapıldığı mekan, halkla yönetim arasındaki ilişkilerin kurulduğu, duyuruların yapıldığı bir aleniyet mekanına dönüşmüştür. Halkın gündelik zamanını geçirdiği bir meydan olarak Beyazıt Meydanı için 19.yüzyıl Osmanlı modernleşmesinin kamusal alanı denebilir (Yeşilkaya, 2006).

1923 yılında Cumhuriyetin ilanından sonra takip eden ilk yıllarda meydan resmi tören, kutlama ve etkinlikler için kullanılmıştır. Prost'un İstanbul planlaması kapsamında meydanın genişletilmesi ve uzatılması projesi vardır. Beyazıt Meydanı kentsel müdahalelerin etkisi ile birçok şekil değişikliğine uğramıştır. 1947 Truman Doktrini ve 1948-1952 yılları arasında Marshall Planı sonrası yapılan ekonomik yardımlardan; Demokrat Parti (DP) hükümeti dönemindeki ulaşım yardımları ile İstanbul ulaşım ağı üzerinde dönüşümler meydana gelmiştir. Ordu Caddesi'nin genişletilmesi çalışması için Beyazıt Meydanı'na bakan yapıların büyük kısmı yıkılmıştır. 1950-55 yılları arasında Beyazıt Cami'sinin batısında kalan eski yapıların yıkılması sonucunda meydanın sınırları yok olmuştur. 1958 yılında Sedat Hakkı Eldem'in meydan için çizdiği proje uygulamaya konulmuş, oval havuz ortadan kaldırılmıştır ve meydan tamamen karayolu ulaşımı için yeniden düzenlenmiştir. Havuz, yerini döner kavşağa bırakmıştır (Şekil 3.5).

Şekil 3. 5 Beyazıt Meydanı Sedat Hakkı Eldem Projesi (1957-1959)

Not. Meydan Düzenleme Projesi 1957-1959 [Çizim], Salt Araştırma Arşivi (<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/81421>).

DP hükümeti döneminde ülkedeki siyasi ve toplumsal gerilimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan 28-29 Nisan Olayları Beyazıt Meydanı'nda yaşanmış, kolektif hafızada önemli yeri olan toplumsal olaydır. Demokrat Parti iktidarının baskıcı ve anti-demokratik uygulamaları, muhalefet partileri, sendikalar, öğrenci dernekleri ve bazı askeri çevreler arasında tepki görmektedir. Başta İstanbul ve Ankara olmak üzere ülkede bir dizi kitlesel protesto ve gösteri gerçekleşmiştir. İktidarının politikalarına karşı öğrenci protestoları da Beyazıt Meydanı'nda başlamıştır. İki öğrencinin hayatını kaybettiği bu olaydan birkaç ay sonra askeri müdahale ile hükümetin devrildiği 1960 Darbesi yaşanmıştır. Sonrasında ise meydanın adı değiştirilerek Hürriyet Meydanı olmuştur, 1980 yılındaki askeri darbeye kadar meydan bu isimle anılmıştır. Sedat Hakkı'nın projesi askeri darbeden dolayı uygulamaya konulmadan rafa kalkmıştır.

Başbakan Menderes döneminde yapılan yol çalışmaları sonucunda meydanın önündeki bulvarın genişletilmesi ile çevredeki önemli yapılar yok olmuştur. 1961 yılında belediye Beyazıt Meydanı'nı bir yaya meydanı olarak dönüştürmeyi amaçlaması dolayısıyla, meydan projesi Turgut Cansever'e verilmiştir. Meydanın taşıt trafiğinden

arındırılması ve yayalaştırılması; ana meydanın kotunun Beyazıt Cami ve medresenin girişleri referans alınarak belirlenmesi ve kible yönü esas alınarak bir yönelim tasarımının önemli kararlarından. Cansever'in projesi uygulanmaya konmamıştır (Çınar Altınçekiç, 2014; Düzenli, 2020).

Beyazıt Meydanı, öğrenci meydanı olarak toplumsal bellekte yer etmiş, protesto yürüyüşlerinin başlangıç/sonlanış noktası olan ideolojik ve sembolik bir meydan haline gelmiştir. 1980 Askeri Darbesi'ne kadar Beyazıt Meydanı özellikle sol görüşlü öğrenci hareketlerinin merkezi olarak kullanılmaya devam etmiştir. 1980 darbesi ve sonrasında üniversiteye ve öğrencilerine uygulanan baskılar sonucunda ve 1 Mayıs 1977'de Taksim'de yaşanan kayıplardan sonra Taksim, Beyazıt meydanının simgesel yerini almıştır (Çınar Altınçekiç, 2014; Doğan, 2020; Kurtuluş, 2020). 1980 yılındaki askeri darbeden sonraki süreçte Beyazıt Meydanı sembolik önemini kaybetmiş, tanımsız kent içi bir boşluk olarak kalmıştır.

1987 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) tarafından Beyazıt Meydanının projelendirilmesi için tekrar bir yarışma açılmıştır ancak yarışma sonrası birincilik kazanan proje uygulanmamıştır. 1990'lardan itibaren meydan uzun bir süre İBB tarafından otopark alanı olarak kullanılmıştır. 2019 yılında belediye başkanı Ekrem İmamoğlu tarafından meydanın yeniden projelendirileceği açıklanmış ve 2022 yılında mimarlık ofisi UrbAr tarafından projesi tamamlanmıştır (Şekil 3.6). Yapı kütleleriyle çevrelenen meydan, sıkışık bir kentsel doku içerisinde bulunmaktadır. Meydanın farklı kot seviyelerinde bulunması ve Beyazıt Camii'nin konumu, açık alanın bütüncüllüğünü sınırlandırarak mekansal sürekliliği kesintiye uğratmaktadır.

Şekil 3. 6 Beyazıt Meydanı Projesi (2022)

Not. Beyazıt Meydanı Kentsel Tasarım Projesi [Fotoğraf]UrbAr Kentleşme ve Mimarlık Ofisi Arşivi. (<http://www.urbar.com.tr/yapilar-kentsel-tasarim/Beyazit-meydani-kentsel-tasarim-galeri.html>).

Beyazıt Meydanı kentsel bellekte toplumsal olaylar, protestolar ve gösterilerle ilişkili bir meydandır. Toplum ve siyasi erk arasındaki iktidar mücadelesinin okunabileceği birçok olay tarih boyunca bu meydanda olmuştur. I.Theodosius Döneminde Theodosius Forumu’nda imparatorun gücünün ve ihtişamın sembolü yapılar ve anıtlar yer almaktadır. IV.Haçlı Seferi’nde Latinlerin kenti istilas sırasında, zarar gören meydan sonrasında hayvan pazarı alanı olarak işlevlendirilmiştir. Bu durum, yeni iktidarın egemenlik kurduğu mekanda, önceki iktidara ait sembolleri kaldırma ve izlerini yok etme pratiği olarak okunmalıdır. Topkapı Sarayı’nın inşasından önce, Fatih Sultan Mehmet’in bu bölgeye padişah sarayını yaptırmasıyla siyasi ve politik güç mekanda yeniden görünür olmuştur. II.Beyazıt Döneminde padişahın buraya kendi adını taşıyan külliye inşası ile meydana yeni işlevler eklenmiştir. Artık, meydan kentteki farklı aktörlerin temsillerinin sahnesine ve kamusal bir alana dönüşmeye başlayacaktır.

Meydan, hem gündelik hayatın içinde yaşayan bir alandır hem de cami ve çevresiyle turistik bir noktadır. Bunun yanı sıra, isyanlar, idamlar, öğrenci protestoları ve gösteriler ile toplumsal olaylar açısından yoğun bir geçmişi vardır. Kadınların seçme seçilme hakkını kazandıkları günü kutladıkları yer de Beyazıt Meydanı olmuştur. 80’li yıllara kadar üniversite meydanı olarak muhalif öğrenci protestolarının meydanıdır. Tarih

boyunca protestoların mekanı olan meydan günümüzde ise, dini protestoların ve gösterilerin mekanı olarak ön plana çıkmaktadır. Beyazıt Meydanı, tarihsel olarak her zaman kentte gündelik hayatın içinde yer bulabilmiş bir mekandır. Cumhuriyet Dönemi'nde birçok kez projelendirilmiş, farklı politik dinamikler etkisiyle dönüşümler geçirmiştir. Bu nedenle meydan, farklı dönemlerde kentteki güç mücadelesinin görünür olduğu bir mekan olarak öne çıkmaktadır. Beyazıt Meydanı, farklı dönemlerde yaşanan toplumsal olaylar, iktidar müdahaleleri ve fiziksel dönüşümlerle şekillenmiş, bugünkü artiküle halini almıştır.

3.2.3 Taksim Meydanı ve Artikülasyonları

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından ve 23 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra, ülkenin yeni başkenti Ankara olmuştur. İstanbul yüzyıllardır sürdürdüğü başkentlik statüsünü kaybetmiştir. Yeni cumhuriyetin ideallerini, modern toplum ve gündelik hayat kurgusunu mekan üzerinden topluma sunmak için yeni başkentte birçok kentsel yenileme faaliyeti gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Yeni rejimin mekansal stratejilerinden bir tanesi “Cumhuriyet Meydanları”dır. Bağımsızlığını ilan eden diğer devletlerden öğrenilen bir davranış biçimi olarak meydanlar, milli bilincin yaşanması, askeri bayramlar, mitingler, bayrak törenleri, resmi kutlamalar gibi cumhuriyet iktidarının halkla buluştuğu mekanlardır. Bu doğrultuda ülkenin belirli şehirlerinde Cumhuriyet Meydanları inşa edildiği bilinmektedir (Doğan, 2020, s.163).

İstanbul'da da yapılacak bu yeni meydanın yeri olarak Taksim'in seçilmesinin sembolik bir anlamı vardır. Bu bölgenin seçilmesinin nedeni, Osmanlı İmparatorluğu'nun batılılaşma sürecinde Pera ve çevresinin kentin modern ve batılı yüzü şeklindeki imajıdır. Beyoğlu uzun bir dönem boyunca, hem çağdaşlığın ve Batı'nın nimetlerinden yararlanmanın mekanı sayılmıştır; hem de dinsel, etnik ve kültürel anlamda “öteki” olarak

tanımlanmıştır (Tanyeli ,2010b). Sultanahmet ve Beyazıt Meydanları gibi, kentsel bellekte Osmanlı ile ilişkili, gündelik yaşamın içinde ancak dini sembollerin olduğu bu meydanlar yerine yeni rejime ve ideallerine uygun yeni bir kent mekanı olarak Taksim Meydanı'nın planlanması; siyasi erkin mekan üzerinden kentliye sunduğu ideallerinin temsildir. 1928 yılında Cumhuriyet Anıtı'nın açılmasıyla birlikte bölgenin adı Taksim Cumhuriyet Meydanı olarak değiştirildi. Yeni cumhuriyetin temsili olan Taksim Meydanı, iktidarın kentin tören ve etkinlikleri için belirlediği alandır. Kentin genişleyen sınırları içinde Taksim Meydanı, merkezi konumu ile gündelik hayatın merkezi haline gelmiştir.

Taksim Meydanı belirli bir planlama dahilinde olmadan, zaman içinde dönemin getirdiği gelişmeler ile şekillenen bir mekandır ve kamusalılığının da aynı plansızlık içinde kendiliğinden geliştiği görülmektedir. Taksim Meydan'ını oluşumunu anlayabilmek için Cumhuriyet'in çok daha öncesine giden bir tarihsel okuma yapmak, bölgenin geçmişini anlayabilmek gerekir.

Taksim Meydanı'nın kamusalılığını yalnızca bugünkü meydanın fiziksel sınırları üzerinden tartışmak yeterli olmayacaktır. Taksim ve çevresinin dönüşümünü anlayabilmek için Galata'ya uzanmak gereklidir. Bugünkü Galata 8.yüzyıldan beri aynı isimle anılan bir yerleşim yeridir. Bölgenin asıl dönüşümü IV.Haçlı Seferlerinde şehrin 1204 yılında Latinler tarafından işgali sonrasıdır. Cenevizlilere verilen Galata, deniz ticaretinin merkezi ve tüccarların yerleşim yeri olmuştur. 14.yüzyılda inşa edilen Galata Kulesi ile bölge kentsel formu ve yapılarıyla bir Akdeniz kenti olarak döneminin tipik özelliklerini taşımaktadır (Batur, 2007).

Osmanlı'nın ilk dönemlerinde bütün kent hayatı tarihi yarımadaanın sınırları içerisindeydi. Haliç'in karşı kıyısında yalnızca Galata çevresinde hayat vardı. Galata

surlarının dışına Galata Mevlevihanesi'nin kurulması, kentin sınırlarının Beyoğlu'na doğru genişlemesinin önünü açmıştır (Doğan, 2020). Mevlevihane çevresine taşınmaya başlayan Müslüman nüfus ile bölge 16.yüzyıla kadar Müslüman nüfusun yoğun olduğu bir semt olmuştur. 1536 yılında Kanuni Dönemi'nde imzalanan Osmanlı-Fransa İttifak Antlaşması sonucunda ilk Fransız elçiliği bu bölgeye açılmıştır. Fransız elçilik binasının 1535 yılında açılmasından sonra bölgeye başka devletlerin de elçilik binaları açılmaya başlamıştır (Birsell, 1983). Elçilik binalarının açılması sonrasında yabancı uyruklu, gayrimüslim nüfus bölgeye taşınmaya başlar ve semt artık gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu semt dönüşüm geçirmeye başlar.

17.yüzyıl öncesinde daha çok tarlalar, mezarlık arazileri ile bilinen bir bölge olan Beyoğlu, artık gayrimüslim nüfusun konut alanı olmaya başlamıştır. Yerleşimde bir süreklilik izleyerek, *Grand Rue Pera* boyunca devam eden bir yayılma göstermişlerdir (Doğan, 2020). Grand Rue de Pera caddesi bugünkü adı ile İstiklal Caddesi'dir. Bölge müslüman ve gayrimüslim mezarlıklarının bulunduğu bir alan iken, açılan elçilik binaları semtin dönüşümünü hızlandırmış, demografik yapısı değişmiştir ve bölge artık yoğunlukla azınlıkların ve yabancı nüfusun yaşadığı konut alanı olmuştur. 18. yüzyılda semtin sınırları Galatasaray'ı aşarak bugünkü Taksim Meydanı'na doğru ilerlemiştir. Kentin genişleyen sınırlarındaki yeni yerleşim bölgelerinde kentliler su sıkıntısı yaşamaya başlamıştır. Bu nedenle I. Mahmud, 1731'de Belgrad Ormanı'ndan bu bölgeye su getiren şebekeyi yaptırmıştır. Büyük bir su haznesi ile biten şebeke için 1732'de "Maksem" olarak isimlendirilen bir yapı inşa edilmiştir. Sekizgen planlı ve konik çatılı bu taş yapı çevredeki yerleşim yerlerine su taksim (taşınması) edilmesini sağladığı için bu alana "Taksim" adı verilmiştir. Dağıtım için getirilen su Maksem'e ulaşmaktadır. Depoya gelen su bu maskemde bir koldan Kasımpaşa, bir koldan Beyoğlu-Galata, bir

koldan da Fındıklı-Tophane aksına taksim edilmektedir (Yıldırım, 2018). Günümüzde hala yerinde kalmış bir yapı olan Maksem binası bugünkü Taksim Meydanı'nın sınırlarını belirleyen ilk yapıdır.

Henüz bir meydan olarak niteliği olmayan, tanımsız olan bu alanın sınırlarını çizen bir diğer yapı ise Topçu Kışlası'dır. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecine girdiği dönemde askeri teşkilatta da bir modernleşme planı yürütülmüştür. Bugün Taksim Gezi Park'ının olduğu yere bir Topçu Kışlası inşası da bu modernleşme sürecinin bir sonucudur. Gümüşsuyu'ndaki Tüfekhane, Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Taşkışla gibi yapılar yine aynı askeri modernleşme sebebi ile bölgeye inşa edilmiştir (Kuban, 2010). İktidarın askeri gücünün yeni temsilinin o dönem için, Taksim ve çevresi olduğunu söyleyebiliriz.

1839 Tanzimat Fermanı ile tüm azınlıkların Müslümanlarla aynı haklara sahip olmasının sağlanması bölgenin dönüşümündeki ana etkenlerden biridir. 1856 Islahat Fermanı ile cemaatlerin okul, kilise, hastane, mezarlık sahibi olmak gibi haklara izin verilmiştir. Bu olay Beyoğlu'nun sosyo-mekansal dokusunu dönüştürmüştür. Bölgenin 19.yüzyıldaki durumu, yapısı ile Avrupa üslubuna en yakın semttir denebilir. Pera tiyatrolar, konser salonları, *cafe-chantantlar* (canlı performansların olduğu kafeler) ve kamusal bahçeleri ile zengin bir gündelik hayata ev sahipliği yapmaktadır. Cumhuriyetin ilanına kadar olan dönemde bölgede Türk nüfusu azınlık durumdadır (Yıldırım, 2014). Bu dönemde bölgede, bir tarafta kentli gayrimüslim burjuvaların yoğunlukta olduğu tiyatro ve kültür sanat aktiviteleri ile bir batılı yaşam temsili vardır. Diğer tarafta ise, elçilik binaları ve askeri yapılarla siyasi erke dair sembollerin bulunduğu farklı temsillerin bir aradalığı vardır. İstanbul'un bugün pazarlanan "kozmpolit kimlik" ve "hoşgörü toplumu" söylemlerinin temelleri o dönem Pera'daki batılı yaşam tarzından

gelmektedir (Yıldırım, 2014, s.95).

1914 yılında açılan ilk sinema olan Majik Sineması, binanın alt kısmına 1921’de açılan Maksim Gazinosu ile uzun bir dönem boyunca kültürel etkinliklerin ve eğlence yaşamının göstergesi, sembolü olmuştur. Sinema binası farklı yıllarda farklı isimlerle 2007’de kapanan kadar işlevini sürdürmeye devam etmiştir (Telatar, 2020). Günümüzde yapının cephesi korunarak dönüştürülmüştür ve otel olarak 2019 yılından beri hizmet vermektedir.

Tanzimat Fermanı ile yapılan bir diğer reform hareketi de kentsel düzenlemelere yöneliktir. Bugünkü Beyoğlu Belediyesi o zamanki adı ile 6.Daire kentte Avrupa kentlerindeki kararlara benzer kararlar ile kent planlamasına başlamıştır. Kentin sınırları genişlemesiyle çeperde bulunan bu mezarlık, artık kent merkezinde kalmıştır. Yeni yerleşim alanlarına olan ihtiyaç ve rant sebebi mezarlıklar bölgeden taşınmaya başlamıştır. Mezarlıklarının bir kısmı Şişli’ye taşınmış ve mezarlıklardan boşalan yerlerin bir kısmına park düzenlemeleri yapılmıştır. Taksim’de İstanbul’un ilk parkı olarak 1869 yılında açılmış olan Taksim Bahçesi kentlilerin gündelik hayatlarındaki “gezinti yeri” olmuştur. Ailelerin bir arada zaman geçirdiği, özellikle yaz aylarında müzikli, eğlence alanı, bira bahçesi olarak hizmet vermektedir (Çelik, 1993). Meydan olarak tanımlanmasa da mekan kentlilerin zaman geçirdiği, gündelik hayatın merkezinde bir alan olmaya başlamıştır. Siyasi erkin batılılaşma ve modernleşme amacı ile yaptığı bu değişimlerin yine topluma kent mekanları üzerinden sunulduğunu görmekteyiz.

Kentsel bellekte Taksim’in bugünkü sembolik anlam katmanındaki ilk toplumsal olay, 1909 yılındaki 31 Mart Vakasıdır. Taşkışla’dan başlayıp Topçu Kışlası’na devam eden ayaklanma tarihimizdeki ilk gerici ayaklanmadır. Selanik’ten gelen Hareket Ordusu tarafından isyan bastırılmıştır. Olaylardan sonra asker sıkı yönetim ilan edilmiş ve

yakalanan isyancılar Sultanahmet Meydanı'nda idam edilmiştir (Aysal, 2006). Bu olaylardan sonra Topçu Kışlası'nın askeri işlevine son verilmiştir ve 1940 yılında yıkılana kadar bahçesi futbol maçlarının oynandığı stadyum olarak kullanılmaya başlanmıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kamusal alan yaratma projesi, hükümetlerin ve yerel yönetimlerin ideolojik istekleri doğrultusunda düzenlenen ve devlet bütçesi ile karşılanmış anıt ve heykellerin bulunduğu meydan tasarımlarıdır (Yasa Yaman, 2011). Ulus bilincini yaşamak, gösteri-toplanma alanı, askeri ve bayrak törenleri, resmi kutlama gibi cumhuriyetin gücünün halk ile buluştuğu mekanlar olarak yeni meydanlar inşa edilmeye başlanmıştır. Taksim Meydanı'nın tam olarak tanımlı bir meydan olmaya başlaması Cumhuriyet Anıtı'nın yapılmasının ardından olmuştur. Ülke genelinde cumhuriyet, kurtuluş mücadelesi ve yeni modern bir ülke tasvirlerinin bulunduğu heykeller dikilmiştir. Anıtın açılışından sonra meydanın adı Taksim Cumhuriyet Meydanı olarak adlandırılmıştır. Cumhuriyet Anıtı üzerinden siyasi erk topluma yeni, modern rejimin ve ulusal kimliğin sembollerini sunmaktadır. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde inşa edilen kamusal bir yandan özgürleştirici, uygar, çağdaş söylemleri ile umut vaat ederken bir yandan da tekinsiz bulunarak sınırlandırılmaya çalışılır. Bu ulus devlet politikasının homojenleştirici kamusalıdır (Yıldırım, 2014).

Prost, Galata-Beyoğlu ve Taksim eksenini ticaret, eğlence, gösteri ve entelektüel etkinlikleri içinde barındıran merkez konumunda planlamıştır (Bilsel, 2010). Yeni modern batılı kent imajı ve hayatı için Prost'un planlama dönemindeki bir diğer karar ise kent içi parklardır. Prost'un hazırladığı 1937 tarihli İstanbul Nazım Planında iki büyük park projesi önerilmektedir. Birincisi Tarihi Yarımada'da Arkeoloji Parkı olarak planlanan 1 Nolu Park eğitim amaçlı bir alan olarak planlanırken, diğeri ise Taksim-Maçka arasında yeni gelişim alanların ortasında bir yeşil alan olarak 2 Nolu Park'tır.

Taksim Meydanı'ndan başlayan 2 No'lu park Harbiye, Maçka ve Dolmabahçe'ye kadar uzanan yaklaşık 30 Hektar büyüklüğünde bir alanı kapsamaktadır. 2 No'lu Park içerisinde spor tesisleri, Spor ve Sergi Sarayı ile Açık hava Tiyatrosu planlanmıştır (Bilsel, 2010; Atılğan, 2012) (Şekil 3.7). 2 No'lu Park 1943 yılında İnönü Gezisi adı ile açılmıştır. 1950 Demokrat Parti iktidara geldiğinde İnönü Gezisi'nin adını Taksim Gezisi olarak değiştirmiştir (Doğan, 2020). Bu isim değişikliğini de değişen iktidarın kendi ideolojisi doğrultusunda mekanda yaptığı bir değişiklik olarak yorumlamak yanlış olmaz.

Şekil 3. 7 Prost'un 2 No'lu Park Proje Alanı

Not. 2 No'lu Park Alanı [Çizim], Mimdap.org, Taksim (İnönü) Gezi Parkı (<https://mimdap.org/gozlem/taksim-ynonu-gezi-parky/>).

Vagon-Li Protestosu, Taksim Meydanı'nda yaşanan ilk siyasi-toplumsal olaydır. 1933 yılında İstanbul'da Vagon-Li Şirketi'ndeki bir Türk çalışanın Fransızca konuşmadığı için ceza alması olayı, Türk çalışanlara yönelik haksız muameleye ve yabancı şirketlerin ayrıcalıklı konumlarına duyulan tepkiyi artırmıştır. Vagon-Li protestosu, milliyetçi duyguların güçlenmesine ve Türkçenin kamusal alanda daha fazla kullanılmasının teşvik

edilmesine katkı sağlamıştır (Doğan, 2020).

Taksim Meydanı'nın bugün bile simgeselliğini koruyan diğer yapısı ise Atatürk Kültür Merkezi (AKM)'dir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde modern rejimin getirdiği modern kentlinin gündelik hayatını şekillendiren, batı kentlerindeki gibi bir opera binası yapımı fikri vardır. Prost'un planlama kararları doğrultusunda meydana yapılacak opera binası projesi için Fransız bir mimar ile anlaşılır ancak II.Dünya Savaşı'nın başlaması ile proje gerçekleştirilemez. Mimar Feridun Kip ile mimar Rükneddin Güney tarafından projesi çizilen, 29 Mayıs 1946'da temeli atılan opera binası, ödenek yokluğu nedeniyle yine yarım kalmıştır. Proje 1953 yılında Bayındırlık ve İskan Bakanlığına devredilmiştir ve 1956'da Mimar Hayati Tabanlıoğlu'nun tasarımının inşasına başlanmıştır. Yapı 12 Nisan 1969'da "İstanbul Kültür Sarayı" adıyla hizmete açılmıştır (AKM, 2021). Açılışından kısa bir süre sonra geçirdiği büyük bir yangın sebebiyle yapı kullanılamaz hale gelmiştir, uzun yıllar süren tadilattan sonra 1978 yılında Atatürk Kültür Merkezi adını alarak yeniden açılmıştır. AKM adı ve işlevi ile hem modern cumhuriyet rejiminin hem de cumhuriyetin kurucusunun toplumsal bellekteki imgesini devam ettirmeyi amaçlar (Ganiç,2016).

1942 Varlık Vergisi, II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de mali sıkıntıları hafifletmek amacıyla çıkarılan bir vergidir. Bu verginin amacı, özellikle savaş ekonomisinin getirdiği yüksek maliyetleri karşılamak için devletin gelirlerini arttırmaktır. Bu uygulama, özellikle gayrimüslim azınlıklar üzerinde ağır bir yük oluşturmuştur. Azınlıkların ülkeyi terk etmesine zemin oluşturan olayların, başlangıcı olarak önemlidir. Demokrat Parti (DP) Hükümeti, 1950 yılındaki genel seçimlerde tek partili yönetim döneminden sonra iktidara geldiği için önemlidir. 1960 yılındaki askeri darbeye kadar DP Hükümeti yönetimde kalmıştır. Kurucu hükümetten sonra artık kent mekanındaki

kararları belirleyecek yeni bir erk vardır. DP on yıllık iktidarı sırasında, kültür politikaları yerine ekonomik politikaları ön plana çıkartmıştır (Yasa Yaman, 2011). DP Hükümeti döneminde Prost'un planlama kararları iptal edilmiştir. Başbakan Menderes özellikle İstanbul için birçok kentsel planlama kararını uygulamaya koymuştur. Çirkin binaların yıkılacağı, mevcut sokak dokularının yeniden düzenleneceği, geniş caddelerin açılacağı bu sayede, trafik sıkışıklığının giderilmesini ön gören bir dizi karar vardır; böylece yabancı ziyaretçiler için İstanbul'un cazibesinin artırılması amaçlanmaktadır (Gül, 2015). Pera ve çevresinde, Tanzimat zamanından başlayarak azınlık ve gayrimüslim nüfus bölgede çoğunluk olmuştur. Ülkenin genel siyasi atmosferi ve artan milli söylemler sonucunda oluşan huzursuz ortamdan dolayı, 1955 yılında DP Hükümeti döneminde, 6-7 Eylül Olayları olarak anılan saldırılar yaşanmıştır. Rum ve diğer gayrimüslim esnafların dükkanlarının, evlerinin ve ibadethanelerinin saldırıya uğradığı ve yağmalandığı olaydır. Bölgenin sosyolojik yapısını değişmesine neden olan 6-7 Eylül Olayları sonrasında çoğu Rum evlerini terk ederek göç etmek zorunda kalmıştır. Yönetimde olan DP Hükümeti tarafından desteklenmiş olan ancak, hükümetin kontrolü dışına çıkmış bu olay İstanbul'un demografik yapısında değişiklik, Türkiye'nin dış politikada konumunun sarsılması ve en önemlisi de birçok kentlinin göç etmesine sebep olmuştur (Zorbay, 2019).

6-7 Eylül Olaylarından sonra, Beyoğlu ve çevresinden taşınan gayrimüslim nüfusun boş bıraktığı konut alanları ve bu alanları izinsiz kullanan farklı gruplardan dolayı bölge dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Yönetim tarafından, tehlikeli ve çöküntü bölgesi olarak tanımlanan alan, dönemin belediye başkanı olan Bedrettin Dalan tarafından dönüştürülmesine karar verilmiştir. Alandaki çoğu yapının yıkılması ve Taksim ile Tarihi Yarımada arasının birbirine bağlanması için Tarlabası Bulvarı projesi

yapılmıştır. 1986 yılında, Tarlabası Bulvarı'nın açılışı gerçekleşmiştir. Bu dönüşüm sonrasında Tarlabası Bulvarı'na kadar olan büyük bir alanda yapılan yıkımlardan dolayı meydan mekan olarak fiziksel sınırlarını kaybetmiştir (Bilsel, 2015; Yıldırım Okta&Erdem, 2015).

Hükümetin baskıcı politikaları, ekonomik sıkıntılar ve ülkede artan kutuplaşma dolayısı oluşan huzursuz ortam sonucunda, 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri darbe gerçekleşmiştir. 60 Askeri Darbesi sonrasında askeri yönetim, Türkiye'nin politik yapısını yeniden şekillendirmek amacıyla bir dizi reform ve düzenleme yapmıştır. Bu dönemde yapılan anıtlar ve semboller, yeni rejimin ideolojisini ve otoritesini pekiştirmek için kullanılmıştır. Darbe sonrası meydana eklenen Süngü Heykeli, askeri erkin sembolü olarak meydana yer bulmuştur. 16 Şubat 1969'da sol görüşlü grupların düzenlediği ve Beyazıt Meydanı'ndan başlayan ABD karşıtı protesto yürüyüşü gerçekleşmiştir. Bu yürüyüşe karşıt görüşlü organize grupların Taksim Meydanı'nda saldırmasıyla çıkan arbede sonucu ölüm ve yaralanmalar olmuştur. Kanlı Pazar olayı olarak adlandırılan bu olay, kentsel bellekte yeri olan, meydanın anlamsal katmanına eklenen bir diğer önemli toplumsal olaydır. Tarihsel süreçte yaşanan birçok olay Taksim Meydanı'nın toplumsal bellekteki yerini ve anlamını ifade etmiştir. 6-7 Eylül ve Kanlı Pazar olayları sonrasında Taksim Meydanı politik görüşü farklı olan ve aynı kültürü paylaşan kişilerin savaş ortamı yaşadıkları bir arenayı sembolize etmeye başlamıştır. İktidar-toplumsal muhalefet ilişkisi bu arenada kanlı bir biçimde yaşanmıştır (Doğan, 2020). Bir diğer olay ise, 1 Mayıs 1977'de Taksim Meydanı'nda gerçekleşen İşçi Bayramı kutlamaları sırasında yaşanan olay, toplumsal bellekte Kanlı 1 Mayıs olarak kalmıştır. Bu olay, meydanın sembolik anlamını daha da derinleştirerek, siyasi önemini artırmıştır.

Taksim Meydanı'nı çevreleyen simge yapılardan sonuncusu ise Taksim Cami'dir.

2021 yılında yapımı tamamlanan ve ibadete açılan yapı, günümüz iktidarının ideallerinin sembolü olarak meydanda yerini almaktadır. Taksim’e cami projesi fikri çok daha öncesine dayanmaktadır. 1977’nin Kanlı 1 Mayıs’ın ardından dönemin hükümeti tarafından cami projesi ilk kez gündeme getirilmiştir. Cami ve çarşı kompleksi olarak gerçekleştirilmek istenen proje, hem 34 kişinin öldürüldüğü saldırı sonucu gündemi değiştirmek amacıyla ortaya atılmıştır. Hem de Taksim’in bir kamusal alan olarak gericiliğe karşı, sosyal dayanışma temsiliyetini silmeye yöneliktir (Yıldırım, 2014, s.89). Ancak, o dönem Anıtlar Kurulu tarafından Maksem binasına zarar vereceği gerekçesiyle proje iptal edilmiştir. 1990’lara gelindiğinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Erdoğan tarafından, cami projesi tekrar gündeme gelmiştir (Şekil 3.8). Beyoğlu İlçe Belediyesi Taksim Meydanı’nda bir cami inşaatı için imar planı değişikliği yapmış ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) bu değişikliği onaylamıştır. Ancak, bu dönemde de cami inşaatı gerçekleştirilememiştir. 1993 yılında İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından Beyoğlu kentsel sit alanı ilan edilmiştir.

Şekil 3. 8 Taksim Meydanı Cami Projesi Gazete Haberleri

Not. Taksim Cami Haberleri [Gazete Haberleri], Gaste Arşivi Veritabanı (<https://www.gastearsiivi.com/>).

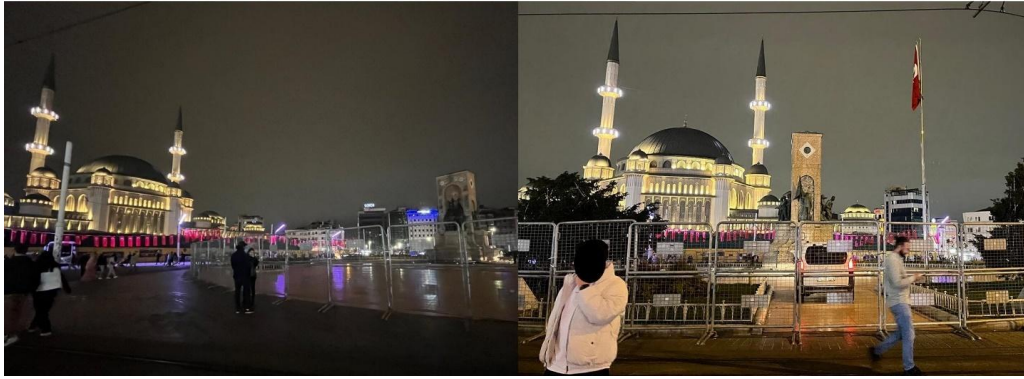
2011 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümeti döneminde 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı ve 1/5000 ölçekli 'Beyoğlu Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı Uygulama Planı ile yürürlüğe giren Taksim Yayalaştırma projesi gündeme

gelmiştir. Proje, Taksim'e cami projesinin inşası, Topçu Kışlası'nın alışveriş merkezi işlevi ile yeniden yapılması, meydandaki trafiğin yer altına alınması gibi ek planlama kararlarını da içermektedir. Taksim Yayalaştırma Projesi kapsamında Gezi Parkı yerine Topçu Kışlası'nın yeniden inşa edilmesi projesi meslek odaları, sivil toplum kuruluşları, muhalif siyasi partiler ve kentliler gibi birçok farklı paydaş tarafından tepkiyle karşı çıkmıştır. Tepkilere rağmen 28 Mayıs 2013 gecesı, Gezi Parkı'na buldozerlerin ve polisin girmesi ile Taksim Gezi Parkı'nda başlayan protesto eylemleri, siyasi erke ve polisin kullandığı orantısız güce karşı artan tepkilerle birlikte, diğır şehirlere de yayılmıştır. Ülke genelinde toplam 12 vatandaşın öldüğü ve binlerce kişinin yaralandığı olaylar sonucunda Topçu Kışlası projesi rafa kaldırılmıştır. Gezi Parkı Eylemleri ile Taksim, farklı toplumsal kimlikteki gruplar tarafından benimsenerek, bir söylemin mekansal simgesi konumuna gelmiştir (Ganiç&Akpınar, 2022). Gezi Parkı Eylemleri, yakın tarihimizde gerçekleşmiş kolektif bellekte mekanla ilişkili önemli bir kitlesel halk hareketidir.

Taksim Cami projesi ise yapılan itirazlar sonucu, 2013 yılında açılan dava ile rafa kaldırılmıştır. Ancak, proje iptal kararı 2015 yılında bozulmuştur. 2017 yılında inşaatına başlanan cami projesi, 2021 yılında tamamlanmış ve kullanıma açılmıştır. İktidarın, modernist bir rejimin simgesi olarak gördüğü AKM binasının karşısına yerleştirmeyi planladığı, ideolojilerini yansıtan cami projesinin yapımla, Taksim ilk defa iki farklı ulus devlet ideallerinin karşılaştığı bir temsil sahnesi kimliği kazanır (Gümüş, 2017). Taksim Meydanı artık yalnızca törensel gösterilerin yapıldığı bir yer değil, aynı zamanda toplumun tüm kesimleri için aynı anlamı taşıyan bir muhalefet alanı, bir kamusal alandır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında "tören meydanı" olarak tasarlanan Taksim Meydanı, anlamsal artikülasyonlar ile bugün "kamusal alan" haline gelmiştir. Karşıt ya da farklı

ideolojilerin her dönemde zapt etmeye çalıştıkları Taksim Meydanı, tarihi, politik, alafranga, kozmopolit kimliğiyle siyasi çekişmelerin, sanatın ve politik gösterilerin öncelikli mekanı haline gelmiştir (Yasa Yaman, 2011, s.77). Taksim Meydanı'nın farklı dönemlerde yönetimler tarafından, gösteri ve yürüyüşlere kapatılma alışkanlığı gelişmiştir (Şekil 3.9). İktidar tarafından Taksim Meydanı'nın kullanımının yasaklanmasının altındaki asıl korku, toplumsal aktörlerin kent meydanları üzerinden siyaset alanlarının genişletebilecek olmasıdır (Bayhan, 2014). Bundan dolayı mekan, aktivistler, protesto ve gösteri yapmak isteyen gruplar ile yasaklayıcı, kısıtlayıcı yönetimler arasında bir mücadele alanı olmuştur (Ganiç&Akpınar, 2022). Taksim Meydan'ı ve çevresinin fiziksel dönüşümü, tarihsel süreç boyunca birçok farklı aktörün dahil olduğu olaylar ile bellekteki konumu, artiküle olarak bugünkü halini almıştır.

Şekil 3. 9 *Taksim Meydanı 1 Mayıs Kısıtlamaları*

Not. Fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir (Mayıs 2024).

Geniş bir açıklığa sahip olan meydan, yapı adaları, kuzeyde Gezi Parkı, doğuda ise AKM binası ile sınırlanmıştır. Meydan, İstiklal Caddesi gibi yoğun bir ticari aksın ve Sıraselviler Caddesinin başlangıcında konumlanmaktadır. Teorik olarak geniş ve açık bir kamusal alan olarak tanımlansa bile meydandaki kentsel donatı eksiklikleri ve peyzaj düzenlemeleri kullanıcıların mekanda uzun süre vakit geçirmesini engellemektedir. Meydanın, bir buluşma ve toplanma alanı olmaktan çok, bir bekleme ve geçiş noktası

olarak kullanılmasına neden olmaktadır. Bu durum, meydanın sosyal etkileşimini ve kamusal kullanımını belirli alanlarla kısıtlamakta ve zorlaştırmaktadır.

Osmanlı Dönemi'nde Sultanahmet ve Beyazıt çevresi Osmanlı kent yaşamının bir yansımasıyken, Pera ve çevresi ise gayrimüslim nüfusun yaşadığı, Batılı kent yaşamının ve alışkanlıklarının mekanıdır. Cumhuriyet Dönemi'nde tasarlanmış bir kent mekanı olarak Taksim Meydanı'nın bu bölgede kurgulanması yalnızca fiziksel bir yer seçimi değildir. Politik bir anlamı ve simgesel bir temsili vardır. Siyasi erk Taksim Meydanı ile Cumhuriyet rejiminin modernleşme ve dönüşüm söylemini mekansal olarak görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu söylem, Meydanı çevreleyen Gezi Parkı ve AKM yapılarıyla mekanda görünür olmaktadır. Siyasi erk, idealleri doğrultusunda kamusal yaşamı ve toplumu mekan üzerinden şekillendirmektedir.

1970'li yıllardan itibaren Taksim Meydanı işçi ve öğrenci hareketlerinin, muhalif eylemlerin sahnesi olmuştur. Bu olaylarla birlikte meydan, iktidar ve toplum arasındaki güç ilişkileri görünür olmaktadır. Taksim Meydanı, kentteki toplumsal mücadelelerin yaşandığı bir mekana dönüşmüştür. Taksim Yayalaştırma Projesi kapsamında Gezi Parkı yerine Topçu Kışlası'nın inşa edilmesi, kamuoyunda dönemin siyasi iktidarına karşı büyük tepkilere yol açmıştır. Bu tepkiler, Gezi Parkı eylemlerinin başlamasına ve ülke geneline yayılmasına neden olmuştur. Bu olay, Taksim'in yalnızca bir meydan değil, aynı zamanda toplumsal çatışmaların, direnişin ve kamusal eylemlerin merkezi olarak işlev gördüğünü bir kez daha ortaya koymuştur. Siyasi erkin Topçu Kışlası'nı eski yerine inşa etme ideali ise mekan üzerinde bir temsil amacı taşımaktadır. Bu temsil, mevcut iktidarın Osmanlı Dönemi'ni referans aldığını ve Cumhuriyet rejiminden ayırdığını göstermektedir. Benzer şekilde, Taksim Cami inşası da, meydan üzerinden siyasi erkin yeni bir temsilini kentliye sunmaktadır.

Cumhuriyet rejiminin ve ideallerinin somutlaştığı mekan olan Taksim Meydanı, tören alanı olarak planlanmış olsa da toplumsal olaylar, meydanın erkin planlamasının ötesinde bir anlam kazanmasına yol açmıştır. Taksim Meydanı, artiküle olarak bugünkü politik ve toplumsal anlamına ulaşmıştır. Tören meydanı olarak tasarlanmış olan meydan, iktidar ile toplum arasındaki her gerilimde mekansal bir mücadele alanı haline gelen sembol mekandır. Protesto mekanı olarak fiziksel kullanımının siyasi erk tarafından engelleniyor olmasına rağmen, Taksim Meydanı her 1 Mayıs'ta, 8 Mart'ta ya da çeşitli eylemler sırasında kamuoyunda tekrar gündeme gelmektedir. Bu durum, meydanın toplumsal bellekteki yerini ve iktidar-toplum arasındaki güç mücadelesinin kentteki mekansal karşılığı olma niteliğini koruduğunu göstermektedir.

3.2.4 Kazlıçeşme/Yenikapı ve Artikülasyonları

İstanbul'un güney kıyısında bulunan Kazlıçeşme ve Yenikapı komşu bölgelerdir. Liman ve üretimin merkezi olarak ticaret işlevleriyle ortak tarihsel bağamları olduğundan bahsedebiliriz. Bu sebeple Kazlıçeşme ve Yenikapı artikülasyonları bu bölüm altında beraber tartışmaya açılacaktır. İstanbul'un genişleyen kentsel yerleşim sınırları ve artan yapı stoğu sonucu kent sınırları denize doğru dolgu alanlarla genişlemiştir. İstanbul'daki dolgu alanlar, kent için ihtiyaç olup olmaması veya kamu yararı gözetilmeden, kentsel dönüşümler neticesinde açığa çıkan hafriyat atık malzemelerinin değerlendirilmesi için bir çözüm yoludur (Ciritci, 2022). İstanbul'un hava fotoğraflarından alınan veriler yardımıyla oluşturulmuş, bölgenin değişen kıyı sınırlarını aşağıda görebilmekteyiz (Şekil 3.10).

Şekil 3. 10 Kazlıçeşme/Yenikapı Değişen Kıyı sınırı

Siyasi erk tarafından kentlilere yeni/alternatif kamusal alanlar, toplanma alanları olarak sunulan ilk kent mekanı; Kazlıçeşme Miting Alanıdır. 2014 yılında, Yenikapı'daki dolgu alanının inşasının tamamlanmasıyla atıl duruma düşen Kazlıçeşme'deki miting alanı, bugün tam olarak akıbeti belli olmayan, kent içi bir boşluk olarak varlığını sürdürmektedir.

Kazlıçeşme, Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulan en eski sur dışı mahallelerinden biridir. Sur dışında bulunmasından dolayı bölgede vakıflara ait büyük araziler vardır. 19.yüzyıl başında yapılmış günümüzde hala işlevini sürdüren Balıklı Rum Hastanesi, Yedikule Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi örnek verilebilir. Bölgede önemli dini yapılarda bulunmaktadır; 15. yüzyıl Fatih Sultan Mehmet Camisi, 17.yüzyıl Merzifonlu Kara Mustafa Camisi, Rum Ortodoks Kilisesi ve Eriklibaba Cemevi. Kazlıçeşme, Fatih Dönemi'nden itibaren Osmanlı'da üretim bölgelerinden biri olmuştur. Deri sanayi Osmanlı'da ipek ve yün üretiminden sonra en önemli sanayidir. Sur dışında olan Kazlıçeşme'de o dönem 360 tane debbağhane (tabakhane) inşa edilmiştir (Budak, 2014). 15.yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu boyunca bölge kentin sanayi alanıdır, çevresinde ise bu duruma paralel olarak yerleşim alanlarının sayısı artmıştır.

Henri Prost İstanbul nazım planının bir “gelişme planı” (plan d’extension) değil, bir “toplanma/yoğunlaşma planı” (plan de concentration) olması gerektiğini belirterek bu yönde planlama kararları almıştır. Birbirinden kopuk şekilde gelişmiş olan kentsel alanları bir ulaşım omurgası çevresinde yeniden yapılandırmayı hedeflemiştir (Bilsel, 2015). Yeni Cumhuriyet’in ilk yıllarında ulus-devlet politikası ile sanayileşme bir kalkınma projesi olarak benimsenmiştir. Prost’un planında Haliç ve çevresinin sanayiye açılması bu amaç doğrultusundadır. Prost kararından önceki dönemde de Haliç’te tersaneler ve küçük sanayi üretimi bulunmaktaydı ancak; bu kararla, Zeytinburnu ve Kazlıçeşme bölgesinin de içerisinde bulunduğu bazı alanlar ağır ve orta büyüklükteki sanayi alanı olarak belirlenmiştir. Kazlıçeşme Organize Sanayi Bölgesi olarak planlanması ile bölgede artan iş gücü ve nüfus beraberinde enformel konut üretimini tetiklemiştir. İstanbul’da ilk enformel konut yerleşiminin olduğu bölgedir (Murat&Ersöz, 2005). İstanbul’un sınırları genişledikçe, kent içinde kalan sanayi alanlarının taşınması ve kent merkezlerindeki arazilerin boşaltılması gündeme gelmiştir. 1980’lerde başlayan Türkiye’nin de eklemlendiği küreselleşme süreçleri ile kentsel gelişme tercihleri ve mekansal kararlar İstanbul’u bir dünya kentine dönüştürmeye yönelik olmuştur (Hacısalihoglu, 2000).

Sanayi bölgesi ve işçi mahallesi olmasından dolayı tarihsel sürece baktığımızda kolektif bellekte bölgeyle ilişkili toplumsal olaylar olan işçi hareketlerinin önem taşıdığı görülmektedir. 1910, 1920, 1965, 1974, 1985 ve 1987 grevleri ile deri işçilerinin sendikal örgütlenme ve sınıf hareketi açısından önemli bir tarihsel geçmişe sahip olduğunu bize göstermektedir. 1987 yılında 129 gün süren Kazlıçeşme Grevi dönemin ekonomik ve siyasal koşullarına bir tepki olarak oluşmuştur. 1980 Askeri Darbesi sonrasındaki siyasal ve sosyal alandaki otoriter yapı emek hareketini olumsuz şekilde etkilemiştir. 1987

yılındaki grev Türkiye’de ekonomik, siyasal ve sosyal anlamda kırılma noktasına kabul edilen bir dönemin ardından gerçekleştiğinden dolayı önemlidir (Kahraman, 2019). Kazlıçeşme’nin tarihsel sürecinde işçi hareketlerinin yoğun olması Negt&Kluge’nin (1988) tanımladığı şekilde “karşı kamu” olan işçilerin mekanda görünür olduklarından bahsedebiliriz.

Kazlıçeşme ve çevresi, dini ve sivil yapılarıyla tarihsel niteliği, kimliği olan bir bölgedir. Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin önemli bir kısmında kentin üretim merkezlerinden biri olmasıyla kolektif bellekte yeri olan bir diğer kimlik özelliğidir. 1980 sonrası neoliberal politikalar ile şekillenen kentsel gelişme ve 2000’ler sonrasında “dünya kenti” İstanbul imajıyla yapılan projeler etkisiyle Kazlıçeşme bölgesi dönüşümler geçirmiştir. Kentin genişleyen sınırları sonucunda kent içinde kalan Kazlıçeşme kirlilik, koku gibi sebeplerden dolayı sanayi alanının 1985 yılında desantralizasyonuna karar verilmiştir. Dönemin belediye başkanı Bedrettin Dalan’ın, “kara leke” olarak tanımladığı Kazlıçeşme’yi, temizleme ve imalathaneleri Tuzla Organize Sanayi Bölgesi’ne taşınması projesi gündeme gelmiştir. Bu proje 1992 yılında tamamlanmıştır (Budak, 2014).

Taşınan sanayi alanlarından sonra bölge dönüşümün odağı haline gelmiş; kent içinde kalan rant değeri yüksek araziler nedeniyle bölge sermayedarların ilgisini çekmektedir. Sanayi yapılarının kaldırılmasıyla oluşan boşluklarda arsa sahipleri proje yapmak istemiş ancak Anıtlar Kurulu surlara yakınlığı nedeniyle proje yapımına izin vermemektedir. Yanlış yapılaşma kararları ve denetimsiz uygulamalar nedeniyle kültürel ve tarihi değerlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Zeytinburnu’nu korumak amacıyla Kültür Vadisi Projesi gündeme gelmiştir. Tarihi Surlar boyunca 240 hektarlık bir alanı kapsayan proje 2005 yılında bakanlık tarafından onaylanmıştır (Zeytinburnu Belediyesi, 2022). Kültür Vadisi Projesi kapsamında Kazlıçeşme Miting Alanı’nda

bulunan Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi Şapeli, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii, Kazlıçeşme Hamamı kalıntıları ve Kazlıçeşme Fatih Camii kısmen restore edilmiştir. Kültür Vadisi Projesi, bir kültür aksı oluşturmayı ve bu aksı kentsel bir kültür odağına dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Proje kapsamında, alana adını veren tarihi Kazlıçeşme ve çevresindeki dini yapılar restore edilmiştir.

Özellikle 20.yüzyıldan itibaren işçi hareketlerinin mekanı olan, büyük işçi grevleri ile anılan Kazlıçeşme, kentin miting alanıdır. 2000'lerle iktidar tarafından kentin "resmi" miting alanı olarak belirlenmiştir. Kentin yakın tarihinde Kazlıçeşme Miting Alanı, siyasi parti mitingleri ile kolektif bellekte yer etmiş bir mekandır. Kazlıçeşme Miting/Etkinlik Alanı bir dönem iktidar tarafından Taksim Meydanı yerine gösterilen "belirlenmiş" kamusal alandır. Kazlıçeşme, 2014 yılında Yenikapı dolgu alanının açılmasıyla miting alanı işlevini kaybetmiş ve terk edilmiştir. 2014 yılında İstanbul'un yeşil alan ve etkinlik/toplanma/miting alanı olarak, Yenikapı ve Maltepe sahillerinde iki dolgu alanı inşası tamamlanmıştır. Yenikapı tarihsel süreç içerisinde hem karadan denize hem de sığ dipten yüzeye insan eliyle doldurulmuştur. Sahil hattının doldurulması belirli bir tarihsel süreç içerisinde yaşanmıştır. Bizans devrinde batıdan doğuya ve Osmanlı döneminde ise kuzeyden güneye doğru gerçeklemiştir (Han, 2023). Yenikapı sahilindeki dolgu alan üzerinde bulunan Yenikapı Etkinlik Alanı'nın kamusalılıklarını tartışmaya açmadan önce artikülasyonlarını incelenecektir.

Marmaray Yenikapı Projesi, kentsel dönüşümün aracı büyük bir sembolik operasyondur. Yenikapı, eski Roma kentinin, arkeolojik izlerini ve mirasını modern kentin katmanlarında bulundurmaktadır. Bu proje, modernleşme ve altyapıyı diğer tüm değerlerin üzerinde tutan dengesiz bir hiyerarşi içinde bir arada var olmaktadır (Contin, Frigerio& Guffanti, 2010). Marmaray Projesi'nin kazı çalışmalarıyla, alanın geçmişine

dair önemli arkeolojik bulguların açığa çıkmıştır. Bu sebeple Yenikapı'nın artikülasyonları okumasına, Marmaray Projesi'nden başlamak önemli görülmektedir. 2004 yılında başlayan Marmaray Yenikapı kazılarında önce 2700 yıllık tarihini olduğu sanılan bölgenin, aslında İstanbul'un en eski yerleşim yerlerinden biri olduğu keşfedilmiştir. Kazılar sonucu bu alanda Osmanlı, Bizans ve Neolitik dönemlere ait taşınır ve taşınmaz kültür kalıntıları tespit edilmiştir. Yenikapı, liman bölgesi İstanbul'un önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur.

Bugünkü adıyla Yenikapı, Osmanlı Dönemi'nde Langa, Bizans Dönemi'nde ise Theodosius Limanı olarak anılmaktadır. Bizans İmparatorluğu'nun en önemli limanlarından olan Theodosius Limanı, kentin Propontis'e (Marmara Denizi) bakan kıyısında, o zamanlar kıyıya hayli derin bir girinti yapan koyda kurulmuştur. Limanın doğu tarafında olduğu bilinen ambar binalarının varlığı, gemilerin taşıdığı tahılın ve diğer maddelerin boşaltıldığı oldukça büyük bir ticari liman olduğuna işaret etmektedir. 11. yüzyılda Latin esnaf ve tüccarların Haliç çevresine yerleşmesiyle kentte ticaretin merkezi kuzeye kaymış, liman önemini kaybetmiştir (Han, 2023). Likos Deresi'nin getirdiği mil ve molozlarla dolmaya limanın doğu kısmı dolmaya başlamıştır. Küçük gemiler ve balıkçı teknelerinin uğradığı bir liman olarak kullanılmaya devam etmiştir. 12.yüzyılın sonlarından itibaren tamamına yakın bir kısmı dolan liman, balıkçı ve küçük nakliye gemileri tarafından kullanılmaktadır. Liman bölgesi, 13. yüzyılın sonlarına doğru bostan alanı olarak kullanılmaya başlamıştır (Kızıltan,2015) Langa Bostanları olarak anılan bu bostanlar, Bizans'ın son döneminden başlayarak uzun yıllar tarımsal üretimin mekanı olmuştur. Kentsel bellekte yer etmiştir.

Yenikapı bölgesindeki bir diğer önemli mekansal değişim 18.yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu dönemde bölge kentsel atık merkezidir. Çevre mahallelerde biriken

Çöpler buradan sahile dökölmektedir. Yavaş yavaş dolmaya devam eden liman bölgesi, 1760 yılında Laleli Camii inşaatı sırasında açığa çıkan molozlarla tamamen doldurulmuştur. Bu inşa edilmiş dolgu alan Rum ve Ermeni vatandaşlara satılmıştır. Yalı Mahallesi kentte gayrimüslim nüfusun yoğunluklu olduğu bölgelerden biri olmuştur. Bu dönemde yapılan imar faaliyetleri kentin çeperlerindeki atıl bölgeleri dönüşümler ile kent dokusuna entegre edilmesine yöneliktir (Han, 2023). 19. yüzyılda Tanzimat Fermanı sonrasında yeniden kurgulanan toplum ve devlet düzeninin yeni kent kültüründeki karşılıklarından biri gazinolardır (Han, 2023, s. 291). 1850’lerde gazino kültürünün yaygınlaşması ile Yenikapı sahil hattı, Cumhuriyetin ikinci yarısına kadar kentin eğlence merkezlerinden biridir (Şekil 3.11).

Şekil 3. 11 Yenikapı’dağı Gündelik Hayata Dair Gazete Haberi

Not. Yenikapı Sahilinde Eğlence [Gazete Haberi], Gaste Arşivi Veritabanı (<https://www.gastearsivi.com/>)

Cumhuriyet’in yeni modern kent imgesiyle paralel olarak kentte planlama süreçlerine girilmiştir. Prost’un planlamasındaki kentsel dolaşım ağı, kenti kuzeyden güneye kat eden ve kuzeyde yeni gelişen yerleşim alanlarını eski kente bağlayan bir omurga etrafında örgütlenmiştir. Kuzeyde Taksim Cumhuriyet Meydanı’ndan başlayan yol, Yenikapı’da önerilen merkez istasyonda son bulmaktadır. Prost’un İstanbul

planlamasında Yenikapı, uluslararası tren istasyonu ve yol ağlarının düğüm noktası olarak kentin Avrupa Yakası'ndaki transfer merkezini oluşturmaktadır. (Bilsel, 2004). Prost'un kentsel dolaşım ağı önerisiyle kentte yeni bulvarların açılması, kentsel dokudaki dönüşümleri tetiklemiştir. Yenikapı'nın batı sınırını oluşturan Atatürk Bulvarı'nın açılması ile Yenikapı-Kazlıçeşme çevresinde ticaret ve üretim tesislerinin gelişimine neden olmuştur. Yenikapı ve çevresinde konut birimlerinin depo veya üretim birimleriyle yer değiştirmesine sebep olmuş, mahalle sakinleri değişiklik göstermiştir. (Zeren Gülersoy vd., 2004). Menderes hükümeti döneminde Marshall Yardımları ile yapılan altyapı ve karayolları inşa sürecinde Kennedy Caddesi'nin açılmasıyla Yenikapı'nın sahille ilişkisi kesintiye uğramıştır. Bölgedeki gazino, meyhane ve kahvehanelerin denizle olan ilişkisinin kesilmesiyle bölge eğlence işlevini terk etmeye başlamıştır. Ülkedeki artan gergin ortamın etkisi sonucu gerçekleşen 1955 yılındaki 6-7 Eylül Olayları, gayrimüslim nüfusun yoğunluklu olduğu Yenikapı bölgesini de etkilemiştir. Pera'daki dönüşümle benzer şekilde birçok gayrimüslim vatandaş evlerini terk etmiş ve bölgenin demografik yapısı değişmiştir. Mekanın fiziksel dönüşümüne sebep olmasıyla kentsel bellekte yeri olan önemli bir toplumsal olaydır.

Yenikapı sahilinde kıyı sınırına en büyük müdahale ise Yenikapı Sahil Parkı ve Etkinlik Alanıdır. 2014 yılında yapımı tamamlanan dolgu projesi kamuoyunda Tarihi Yarımada'nın kent dokusunu, su ekosistemini olumsuz etkileyeceği gibi öngörüler dolayısıyla büyük eleştirilere konu olmuştur. Kentin rekreasyon alan eksikliği, miting/etkinlik alanı ihtiyaçları erk tarafından projeye sebep gösterilmiştir. Dolgu alana atık su artıma tesisi inşasıyla kentin su ihtiyacının karşılanması, bölgenin trafik sorununun otopark ve yol düzenlemeleriyle ortadan kalkacağı projenin diğer vaatleri arasındadır. Yenilenen Beşiktaş İnönü Stadı'nın inşasında çıkan hafriyat atıklarının deniz

dolgununda kullanımıyla ekonomik tasarruf sağlanacağı projenin bir diğer iddiasıdır (Özdemir, 2023). Yenikapı sahilinde 2013 yılında başlayan, 518 bin metrekarelik dolgu alan inşası 2014 yılında tamamlanmıştır. 2014 Mart ayında yerel seçimler öncesi ilk siyasi parti mitingi yapılmıştır (Milliyet Gazetesi, 2013). 2020 yılındaki Marmaray Projesi ise Yenikapı ve çevresinin bugünkü ulaşım merkezi işlevini kazandıran son fiziksel dönüşümdür. Yenikapı, yoğun bir ulaşım ağı ve çevresindeki yüksek yapılaşma ile çevrelenmiş bir alandır. Kennedy Caddesi, sahil parkını yerleşim alanlarından ayıran ana sınır olarak işlev görmektedir. Bu durum, kıyı ilişkisini olumsuz etkilemekte ve parkın kullanıcıyı içine çekme potansiyelini ortadan kaldırmaktadır.

Kazlıçeşme Miting Alanı, bir dönem Taksim Meydanı yerine “yeni/alternatif” kamusal alan olarak önerildiği için seçilmiştir. Bu bağlamda Kazlıçeşme, siyasi erk tarafından güvenli, denetlenebilir ve kontrollü bir kamusal mekan olarak kurgulanmıştır. Alanda gerçekleştirilen etkinlikler, büyük ölçüde iktidarın doğrudan organize ettiği ya da onayladığı toplanmalarla sınırlı kalmıştır. İktidarın kamusal alan üzerindeki temsiliyet iddiasını görünür kılmak amacıyla, büyük ölçekli ve simgesel anlamlar yüklenebilecek “yeni” mekanlara yönelmesi, Kazlıçeşme’yi bu çalışma kapsamında anlamlı bir örnek haline getirmektedir. Bugün, atıl durumda bir kentsel boşluk olarak kalmış bu alanın, “kamusal alan” olarak kolektif bellekte yer bulamamasının nedeni nedir? O zaman anlamsal bağlamı ile ilişki kurulmadan kıyıya eklenmiş Yenikapı Dolgu Alanı kentsel bellekte nasıl yer edebilir?

Kazlıçeşme ve Yenikapı, son 20 yıllık dönemde iktidarın kamusal alan kurgusuna yönelik politik stratejilerin birer ürünü olarak öne çıkmaktadır. Kazlıçeşme, uzun yıllar boyunca sanayi ve konut dokusuyla çevrili bir kıyı bandında yer alan, gündelik yaşamla iç içe geçmiş bir bölgeyken geçirdiği işlev değişikliğiyle birlikte, büyük ölçekli miting ve

tören alanına dönüştürülmüştür. Bu yeni mekan kurgusu, gündelik kamusal kullanımı değil, belirli zamanlara sıkıştırılmış kitlesel etkinlikleri hedeflemektedir. Yenikapı ise doğrudan bir kent topografyasını dönüştürme müdahalesinin ürünüdür. Denize yapılan dolguyla elde edilen bu yapay zemin, İstanbul'un doğal kıyı sınırını ve ekolojik yapısını etkilemiş/değiştirmiştir. Ulaşım açısından merkezi bir konumda yer almasına rağmen, Yenikapı Etkinlik Alanı erişilebilirliği zayıf, çevresiyle mekansal ilişki kuramayan ve kentsel dokuya eklemelenemeyen bir kamusal açık alan olarak kalmaktadır. Bu durum, siyasi erkin kamusal alanı yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda ilişkisel ve anlamsal boyutlarıyla da dönüştürme arzusunu ortaya koymaktadır.

3.2.5 Maltepe ve Artikülasyonları

Maltepe Etkinlik Alanı kentin miting, toplanma alanı ihtiyacı iddiasıyla inşa edilmiş olan alan yalnızca on yıllık bir geçmişe sahiptir. Maltepe dolgu alanı içerisindeki Maltepe Etkinlik Alanı'nın temsil ettiği kamusal nitelikleri tartışmaya açabilmek için bölgenin tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümleri incelemek önemlidir. Tarihsel dönüşümünü ve kentsel bellekteki izleri takip ederek, bugün alanın kentliler için anlamını tartışabilmek mümkündür.

Bizans döneminde kentin merkezi bugünkü Tarihi Yarımada sınırları içerisindeydi. Bizans'ta yazlık saray, sayfiye kültürü vardı. Yaz aylarında yaşamak için bazı Bizans imparatorları İstanbul'un deniz kenarı semtlerinde kendilerine yazlık saraylar yaptırmışlardır. Maltepe bölgesinin Bizans dönemindeki adı Bryas'tır. 9.yüzyılda bu bölgede bir yazlık saray olduğu düşünülmektedir (Eyice, 1959). 2000'lerdeki bulgularda daha sonra bu saray kalıntılarının bir Bizans manastırına ait olduğuna karar verilmiş, sarayın konumu tam olarak bilinmemektedir. Günümüzde Küçükalyalı Arkeopark alanı manastır kalıntılarının olduğu alandır.

1084 yılında Selçuklu Sultanı Süleyman Şah, Kartal, Pendik ve Maltepe'ye kadar sınırlarını genişletmiştir. Ancak Süleyman Şah 1086 yılındaki ölümüne kadar kısa süreliğine bölgeye sahip olabilmıştır. Ölümünden sonra, Maltepe ve çevresi tekrar Bizans toprak sınırlarına katılmıştır. Bölge, 1400 yılında Osmanlı İmparatorluğu sınırları Maltepe ve Kartal'a ilerleyene kadar, Bizans İmparatorluğu altında yönetilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu altındaki uzun yıllar boyunca, sefere çıkan padişahların durak noktalarında biri olarak Maltepe önem taşımıştır (Çelebi, 1995). 16. ve 17. yüzyıllarda bölge geçimini bağcılık ve bahçecilikle sağlayan bir sahil köyüdür. Maltepe'de Osmanlı Dönemine ait ilk imar faaliyetleri 18.yüzyılda Kazasker Feyzullah Efendi'nin ailesinin yaşadığı bu köye bir külliye yaptırmasıyla başlar. Ardından bölgeye cami, çeşme ve hamam yaptırmıştır. Günümüze kadar varlığını koruyabilmiş olan Feyzullah Efendi Çeşmesi Avrupa'daki meydan çeşmesi şeklinde kurgulanmıştır. Feyzullah Efendi Cami ise çıkan bir yangın sonucu işlev göremez hale gelmiştir. Bugün Kazasker Feyzullah Efendi Camii adıyla bölgede bulunan cami ise, 1924 yılında Lozan Anlaşmasının sonucunda yaşanan mübadelenin ardından boş kalarak 1925' te camiye çevrilen Rum Ortodoks Hagios Nikolas Kilisesi'dir. Camiye çevrildikten sonra Cumhuriyet Cami adını alan yapı 1964 yılında yapılan yenileme çalışmalarından sonra Kazasker Feyzullah Efendi Cami olarak isimlendirilmiştir (Çelebi, 1995).

Maltepe Belediyesi'nin kuruluşuna dair ilk belge 1899 tarihli olup, Kartal ilçesine bağlı bir köy olan Maltepe'de bir belediyenin kuruluşu için yapılan başvuruyu içermektedir. Bu belgede dile getirilen istek kabul edilmiş olduğu için söz konusu tarih Maltepe Belediyesi'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir (Maltepe Belediye, 2016). Bölgenin bugüne kadar gelen fiziksel dönüşümü Süreyya İlmen Paşa'nın 1902 yılında o zaman bir sahil köyü olan Maltepe'de (bugün Başibüyük Mahallesi sınırları

içerisinde olan) büyük bir araziyi alarak çiftlik yapması ile başlar. Narlıdere Çiftliği olarak anılan bu çiftlik ve sonrasında bölgeye cami ve okul gibi başka yapılar yaptırmıştır. Bölgedeki fiziksel dönüşümler ile görünür olan erk bu kez tekil bir figür olan Süreyya Paşa'dır. Süreyya Paşa, Maltepe ve çevresinin mekansal gelişmesinde önemli figürlerden biridir.

Cumhuriyet Dönemine gelindiğinde ise, 1923 tarihinde Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının ardından, 1924 yılında gerçekleşen mübadele ile Maltepe'deki Rumlar Yunanistan'a gönderilmiş; gelen Türkler ise Maltepe'ye yerleştirilmiştir. 1949 yılında ise bölgedeki ilk imar planı İller Bankası tarafından projelendirilmiştir (Çelebi, 1995). 1939 yılında Maltepe sahilindeki bostanını plaja dönüştürmeye karar veren Süreyya Paşa 2. Dünya Savaşı nedeniyle bu fikrini ancak 1946 yılında hayata geçirebilmiştir. Plajın açılmasının ardından banliyö tren hattı üzerinde bugünkü Süreyya Paşa istasyonu kurulmuştur. Dönemin valisi Lütfi Kırdar, Bağdat Caddesi'ni plaja bağlayacak asfalt yol yaptırmıştır. Kent için yeni bir simge olan plajın simgesi ise Bakireler Anıtı'dır. Süreyya Paşa Avrupa'daki park ve su kenarlarındaki heykellerden esinlenen içerisinde Tanrıça Venüs heykeli bulunan anıt plajın simgesidir. Günümüzde sahil dolgu alanı olmasından dolayı anıt kıyı sınırının çok içerisinde kalmıştır (Şekil 3.12).

Şekil 3. 12 Bakireler Anıtı Arşiv Fotoğrafı ve Günümüz

Not. Bakireler Anıtı [Fotoğraf], İBB Arşiv.

İstanbul’da Bizans İmparatorluğundan itibaren devam eden sayfiye kültürü 80’li yıllarda azalarak kaybolmuştur. Eski sayfiye alanları bugün kent içinde kalan yerleşim yerleridir. Süreyya Plajı da bu dönemlere paralel şekilde 1980’lerin sonunda otoyol yapımı için doldurulması gerektiği için kapanmıştır. 1980’lerden sonra rant amacıyla veya molozların döküleceği bir alan ihtiyacı gibi sebeplerle farklı sahil dolgu alanları yapılmıştır. Maltepe’nin tarihsel süreç boyunca değişen kıyı sınırını görmek, dolgu alanın büyüklüğünü kavrayabilmek açısından önemlidir (Şekil 3.13).

Şekil 3. 13 *Maltepe Değişen Kıyı Sınırı*

Maltepe Miting ve Etkinlik Alanı, Maltepe sahil şeridinin doldurulmasıyla oluşturulan Maltepe Sahil Parkı içerisinde yer almaktadır. Yaklaşık uzunluğu 3,5 km’yi bulan dolgu alanın 2014 yılında yapımı tamamlanarak, kullanıma açılmıştır. Maltepe Dolgu Alanı’nın inşası sırasında kamuoyunda birçok tartışma yaşanmış ve Mimarlar Odası, sivil toplum kuruluşları ve bölge sakinleri tarafından projeye itirazlar dile getirilmiştir. Projenin durdurulması için protesto yürüyüşleri ve imza kampanyaları düzenlenmiştir. Projeye yönelik en büyük itirazlardan biri, Ataşehir’deki Finans Merkezi inşaatından çıkan hafriyatın Maltepe sahilini doldurmak üzere denize dökülmesidir. Maltepe Belediyesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin izniyle gerçekleştirilen projeye

karşı çıkmaktadır. Dönemin Maltepe Belediye Başkanı Mustafa Zengin, dolgu alanı projesinin utanç kaynağı olduğunu söylemektedir (Hürriyet Haber, 2013).

Maltepe Sahil Parkı, açık bir kamusal mekan olmasına rağmen kullanıcıyı içeri çekebilen bir kurgusu yoktur. Sahil parkı ve yerleşim alanı arasındaki Turgut Özal Bulvarı bu mekansal ayrımı yaratmaktadır. Bu durumun, parkın kamusal kullanımını ve sosyal etkileşimi üzerinde negatif etkisi vardır. Sahil parkı çevredeki kullanıcıların gündelik hayatlarında yer edebilmiş bir kent mekanıdır. Rekreasyon alanı olarak, bahar ve yaz mevsimlerinde yoğun şekilde kullanılan sahil parkı; gezinti, piknik, balıkçılık gibi farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Alandaki farklı kullanımlar açısından sınırlı kalan kent mobilyaları, kullanıcıların kendi çözümlerini üretmelerine sebep olmuştur. Sahil Parkı, İBB güvenlik personeli ve güvenlik kameraları tarafından izlenmektedir. Güvenlik kameralarının sayısı özellikle Miting/Etkinlik Alanı çevresinde artmıştır. Hükümet tarafından İstanbul'un miting alanı/alternatif kamusal alanı olarak sunulan bu alan, park içinde siyasi erk tarafından en çok izlenen ve kontrol edilen alandır.

Mimarlar Odası, Maltepe dolgu alanının kaçak olarak inşa edildiğinden bahsederek; alanı bir kent suçu olarak tanımlamaktadır. Neoliberal politikaların yarattığı, kentin kendisinden kopuk, sözde miting alanlarında özgürlük ya da emek mücadelesi yürütülemez (MO İstanbul, 2018). Taksim Meydanı'nda 1 Mayıs İşçi Bayramı kutlamalarına en son 2012 yılında izin verilmiştir. 2013 yılında Taksim Yayalaştırma Projesi inşaatı gerekçe gösterilerek alandaki kutlamalar engellenmiş ve o tarihten bu yana Taksim Meydanı'nda 1 Mayıs İşçi Bayramı kutlamaları yasaklanmıştır. Son yıllarda kutlamalar için, siyasi iktidar tarafından Maltepe Miting ve Etkinlik Alanı önerilmektedir. Bu yasaklar siyasi iktidarın kamusal alan üzerindeki gücünü kaybetmek istememesinden mi kaynaklanmaktadır? Maltepe Miting/Etkinlik Alanı kamusal bir alan mıdır yoksa

sadece fiziksel olarak doldurulmuş/yaratılmış bir alan mıdır?

Maltepe Etkinlik Alanı, Yenikapı'daki gibi denize dolgu yapılarak oluşturulmuş, siyasi erk tarafından tasarlanmış kamusal alan kurgusunun kentteki mekansal karşılıklarından bir diğeridir. Çeperdeki konumu, siyasi erkin onay verdiği etkinliklere açık olması, sınırlı ve kontrollü kullanımı ile kent merkezindeki kamusal alanlardan ayrılmaktadır. Maltepe Etkinlik Alanı, tarihsel olarak herhangi bir politik toplanma ya da toplumsal hareketin sahnesi olmamış, kıyı dolgusuyla sonradan üretilmiş bir kamusal açık alandır. Tarihsel süreçlerinde yeri olmayan politik bir anlamın, iktidar tarafından “yeni” üretilen bu mekana dayatılması, kamusal alan olarak tanımlamak için yetersizdir. Çünkü, burada ne geçmişle kurulan bir ilişki ne de mekana dair bir temsil mücadelesi söz konusudur.

3.3 Bölüm Sonucu

İstanbul'un kamusal alanları, kentin tarihsel sürecine eşlik eden, toplumun sosyal yapısının, kültürel kimliğinin ve politik dinamiklerinin yansımasıyla oluşan mekanlardır. Sultanahmet ve Beyazıt Meydanları, ilk olarak Bizans Dönemi'nde forum olarak kurgulanan gündelik kent mekanlarıdır. Farklı yönetim biçimleri, kültürel ve sosyal değişimler, modernleşme süreçleriyle dönüşümler geçirmişlerdir. Taksim Meydanı ise, farklı bir yönetim biçimi altında, benzer bir pratikle “tören meydanı” işleviyle tasarlanmış bir kent mekanıdır. Modernleşme, ulusal kimlik inşası ve toplumsal muhalefetin kesişim noktası olan Taksim Meydanı, bugün kentin en önemli kamusal alanlarından biri haline gelmiştir. İktidarlar tarafından tasarlanmış bu kent mekanları, İstanbul'un farklı tarihi süreçlerine eşlik ederek bugünkü şekillerine ulaşmışlardır. Sonuç olarak, Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanları sadece fiziksel değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel anlamda da şehrin tarihsel süreç boyunca geçirdiği dönüşümlerin birer yansımasıdır. Her

bir meydan, dönemin sosyal, politik ve ekonomik koşullarına göre şekillenmiş ve bu süreçler toplumun kamusal alanlarla kurduğu ilişkiyi oluşturmuş/etkilemiştir.

Buna karşılık, siyasi erk tarafından alternatif kamusal mekanlar olarak sunulan Kazlıçeşme, Yenikapı ve Maltepe Miting ve Etkinlik Alanlarının kullanımı çoğunlukla büyük ölçekli organizasyonlar, mitingler ve resmi etkinliklerle sınırlı kalmıştır. Tarihsel süreçlerde toplumsal olaylarla ilişkili olarak, kamusal niteliği en güçlü olan mekan Kazlıçeşme olmasına rağmen bugün atıl durumda kalmıştır. Bu mekanlar, kent içi konumları itibarıyla kent yaşamının organik bir parçası haline gelebilmiş mekanlar değildir. Siyasi erk tarafından tasarlanmış büyük ölçekli kamusal açık alanlar olan bu mekanlar, gündelik kullanımlarla dönüşme süreçleri açısından tarihsel meydanlarla benzerlik göstermemektedir. Bu durum, meydanların yalnızca fiziksel planlama kararlarıyla değil, toplumsal olaylar ve politik müdahalelerle de şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Bu bölümde, İstanbul'un tasarlanmış kamusal mekanlarının tarihsel dönüşümü, kentin farklı dönemlerinde bu mekanlardaki yapılar ve değişen işlevler üzerinden tarihsel okuması yapılmıştır. Bu okuma, mekanlarda gerçekleşen planlama kararları, projeler, toplumsal olaylar ve aktörler gibi fiziksel mekanın dönüşümünü tetikleyen, sebep olan dinamikler üzerinden yapılmıştır. Mekanın üretimi, yalnızca planlama kararları gibi fiziksel düzenlemelerle değil toplumsal olaylar üzerinden değişen güç dengeleri ve siyasi iktidarların mekana yüklediği anlamlar üzerinden şekillenir. Mekanın fiziksel dönüşümünün anlamsal yansımalarını tartışmaya açabilmek için, değişen aktörler, güç ilişkileri ve toplumsal olayların mekansal değişimlerle birlikte ele alınması önemlidir. Bu bağlamda, mekandaki fiziksel dönüşümlerin arkasındaki dinamikleri anlamak için söz konusu unsurlar arasındaki ilişkileri okumak gerekmektedir. Tarihsel dönüşümlerini

yapılar, değişen işlevler ve olaylar üzerinden ele aldığımız çalışma alanlarında iktidar ve toplum arasındaki değişen g ilişkiler mekana nasıl yansı mıştır? Bu çerçevede çalışma alanları üzerinden İstanbul'un kamusal alanları temsiller ve değişen anlamları üzerinden sonraki blmde ele alınacaktır. Mekanın retimi üzerinden tartışmaya açılacak bu mekanların bugün kullanıcıya sundukları kamusalılıklar değerlendirmeye açılacaktır.

4. İSTANBUL’UN KAMUSAL ALANLARINDA İLİŞKİLER VE TEMSİL

Tarih boyunca şehirler insanların buluştuğu, haberleştiği, anlaşmalar yaptığı ve eğlenceler düzenlediği yerler olmuşlardır. Büyük etkinlikler, güç gösterileri, partiler veya cezalar halka açık şekilde gerçekleşmiştir. Tarihsel perspektiften bakıldığında şehir, her olayın diğer insanların gözü önünde gerçekleştiği bir buluşma noktasıdır (Gehl,2010). Mekanı kullanıcılarından bağımsız düşünemediğimiz gibi kent mekanını da toplumdan bağımsız düşünemeyiz. Tarihsel süreçte yaşanan olaylar hem toplumun hem de gerçekleştiği mekanın bellek katmanında yer eder. Planlama kararları, projeler, toplumsal olaylar gibi mekanı fiziksel olarak dönüştüren veya bu dönüşümü tetikleyen olaylar, çalışma kapsamında seçilen mekanlar üzerinden önceki bölümde ele alınmıştır. Kent mekanını temsiller üzerinden tartışmaya açabilmek için; bu dönüşümlerin nedeni olan aktörleri ve ilişkileri incelemek önemlidir.

Kentlerin dönüşümünü değişen erk üzerinden okumak mümkündür. Mekanın üzerinde hak sahibi olan her yeni erk, mekanda kendi izini bırakır. Lefebvre (2014), bunu şu şekilde açıklamaktadır; herhangi bir grup veya sınıf, ancak bir mekanı üreterek özne haline gelebilir ve kabul görebilir. Mekana dahil olamayan ideolojiler ve temsiller devamlılık sağlayamayacak ve kaybolacaktır (Lefebvre,2014). Tam da Lefebvre’nin bahsettiği şekilde bu hatırlanabilme ve iz bırakma isteği, Konstantinopolis’ten başlayarak okuduğumuz İstanbul’un dönüşümünü, yapılar ve erk ilişkisi üzerinden tartışmaya açabilmemizi sağlamaktadır. Kentsel alanlar sosyal hareketlerin şekillendiği, iktidar sahiplerine meydan okunduğu ve toplumsal ilişkilerin yeniden yapılandığı yerlerdir (Castells,1977). Toplumsal ilişkiler, mekanın içinde ve mekan aracılığıyla gerçek bir varlık bulur. Onların dayanakları mekansaldır (Lefebvre,2014). Kent mekanı güç ilişkilerini okuyabildiğimiz alanlardır. İktidar ve toplum arasındaki güç ilişkileri her

zaman görünür olmasa bile, mekanın içinde sürekli olarak bir gerilimi barındırmaktadır.

Kullanıcıların demokratik biçimde paylaştığı, yadırganmadan ve teklifsiz dahil olunabilen, kullanım özgürlüğünü kullanıcıya sağlayabilen, kamusalılığı güçlü mimari yapılar; kentlinin ortak hafızasından silinmez ve zihinde de mekansallaşır (Uz, 2022). Mekanın temsili tartışması ilk olarak yapılar üzerinden ele alınmıştır. Mekandaki yeni yapıların varlığı, yıkılıp yerlerine yenilerinin inşa edilmesi veya işlev değişiklikleri gibi her olay, kullanıcının mekanla ilişkisini etkilediği için mekanın bellekteki temsilini de etkiler. İstanbul'un kamusal alanları olan Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanları; kentin “yeni/alternatif” kamusal alanları olarak ise Kazlıçeşme, Yenikapı ve Maltepe Miting/Etkinlik Alanlarının fiziksel dönüşümleri çalışmanın önceki bölümünde incelenmiştir. Tarihsel süreç boyunca geçirdikleri yapısal dönüşümler, işlev değişiklikleri ve projeler; mekanın üretiminde etkisi olan farklı aktörler ve toplumsal olaylar üzerinden incelenen bu kent mekanlarının sundukları temsiller, yapılar-aktörler-olaylar ekseninde çalışmanın devam eden bölümlerinde tartışmaya açılacaktır.

4.1 İstanbul'un Kamusal Alanlarında İlişkiler ve Temsil: Yerin Kimliği Ve Erk Ekseninde Tartışması

Kentin geçirdiği dönüşümleri temsiller üzerinden okuyabilmek mümkündür. Kamusal alanlar, aktörler arasındaki değişen güç dengelerinin mekanıdır. Tarih boyunca iktidarı elinde bulunduranlar, kent mekanını bir “sahne” gibi şekillendirmiştir. Ancak, bu sahneler aynı zamanda muhaliflerin iktidara karşı kendilerini gösterdikleri, tepkilerini ortaya koydukları alanlardır (Zengin Çelik,2019). Kent içi “sahneler” olarak kamusal alanlarda hangi aktörlerin temsillerinin bulunduğu okumasını yapabilmek önemlidir.

Sultanahmet meydanı ve çevresi, Bizans ve Osmanlı yönetiminde olduğu yüzyıllar boyunca kentin saray meydanı, yönetimin merkezi konumundadır. 4.yy'dan

itibaren Hipodrom, Bizans kent hayatındaki en önemli gösteri alanı ve sosyal yaşamın merkezidir. Araba yarışları, tiyatro gösterileri, isyanlar ve spekülâtif olaylar ile kentin politik hayatı burada yaşanmış, sahne bulmuştur (Doğan, 2020). Bizans'ta Hipodrom olarak anılan bu alan, 1453 yılında kentin yönetimi Osmanlı İmparatorluğu'na geçmesi ile At Meydanı olarak anılmaya başlanmıştır. 19.yy'a kadar yönetimin merkezi, gündelik hayatın merkezi bir saray meydanı olarak At Meydanı; 19.yy'dan itibaren padişahın Topkapı Sarayı'ndan boğaz kıyısına taşınması ile saray meydanı işlevini yitirmiş, kentin turistik ve sembolik merkezi olmaya başlamıştır. Bugün ise Sultanahmet Meydanı her gün yüzlerce yerli-yabancı turistin uğrak noktası olarak kentin turistik odak noktasıdır.

Bugünkü Beyazıt Meydanı ve çevresinin fiziksel dönüşümüne baktığımızda ise Bizans'ın (İmparatorluğun ilk dönemi hariç) ticari merkezi, pazar alanı olarak kentlilerin gündelik hayatında önemli yeri olan bir kamusal alandır. 15.yy'da kent Osmanlı İmparatorluğu yönetimine geçtikten sonra ilk padişah sarayının buraya yapılması ile, ticaret işlevinin yanına yönetim işlevi de eklenmiştir. Topkapı Sarayı'nın inşasına kadar olan birkaç yıllık süre boyunca saray meydanı ve kentin yönetim merkezi olmuştur. 16.yüzyıl başında Beyazıt Cami ve külliye yapılarının inşası ile bölge bugün hala devam eden ticari, dini ve eğitim işlevlerini kazanmıştır. İmparatorluğun çöküşü, rejimin değişimi ile eğitim yapılarının çeşitleri değişmiş olsa bile eğitim işlevi bölgeden ayrılmamıştır. İstanbul Üniversitesi'nin açılması ile meydan üniversite meydanı olarak kentsel bellekte yer etmiştir. Özellikle bir dönem muhalif öğrenci hareketlerinin mekanı olması ile meydanın toplumsal bellekteki anlamı da güçlenmiştir.

Taksim Meydanı, Sultanahmet ve Beyazıt Meydanları kadar eski bir tarihi olmasa da 19.yy'dan itibaren kentin önemli odak noktalarından biri haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Taksim Bahçesi, gazinolar ve sinemalar ile

kentlilerin gündelik hayatının içerisinde kültür, eğlence işlevleri ile ön planda olan, kentlilerin boş zaman geçirmek için tercih ettiği bir bölgedir. Cumhuriyet rejiminin kurulması ile kent mekanları yeni ideolojinin mesajlarına uygun olarak yeniden şekillenmiştir. Yeni, modern rejimin batılı mekanları Osmanlı İmparatorluğu'nun kent mekanlarından farklı şekilde planlı olarak tasarlanmış, yeni bir kent yaşantısı kurgulanmıştır. Taksim Meydanı yeni, modern Cumhuriyet'in sembolik tören meydanı olarak planlanmıştır. Bugün hala milli bayramlarda Taksim Anıtı'na çelenk bırakılmaktadır. Taksim Meydanı'nı çevre yapılarıyla (Gezi Parkı, AKM, İstiklal Caddesi) düşünerek kentin uğrak noktası olarak adlandırmak yanlış olmaz. Taksim Meydanı günümüzde kentin toplum-iktidar mücadelesinin en görünür olduğu ve bu tartışmaların merkezindeki kent mekanıdır. Lefebvre'nin (2014) bahsettiği şekliyle siyasi erkin kendi iktidarının bir aracı olarak Taksim Meydanı'nı kullandığını görmekteyiz.

Cumhuriyet'in 100.Yılı Kutlamaları dolayısıyla, siyasi erkin mekanda farklı şekillerde sunduğu geçici temsilleri örnek verilebilir (Şekil 4.1).

Şekil 4. 1 *Taksim Meydanında Erkin Görünürlük Kazandığı Geçici Temsilleri*

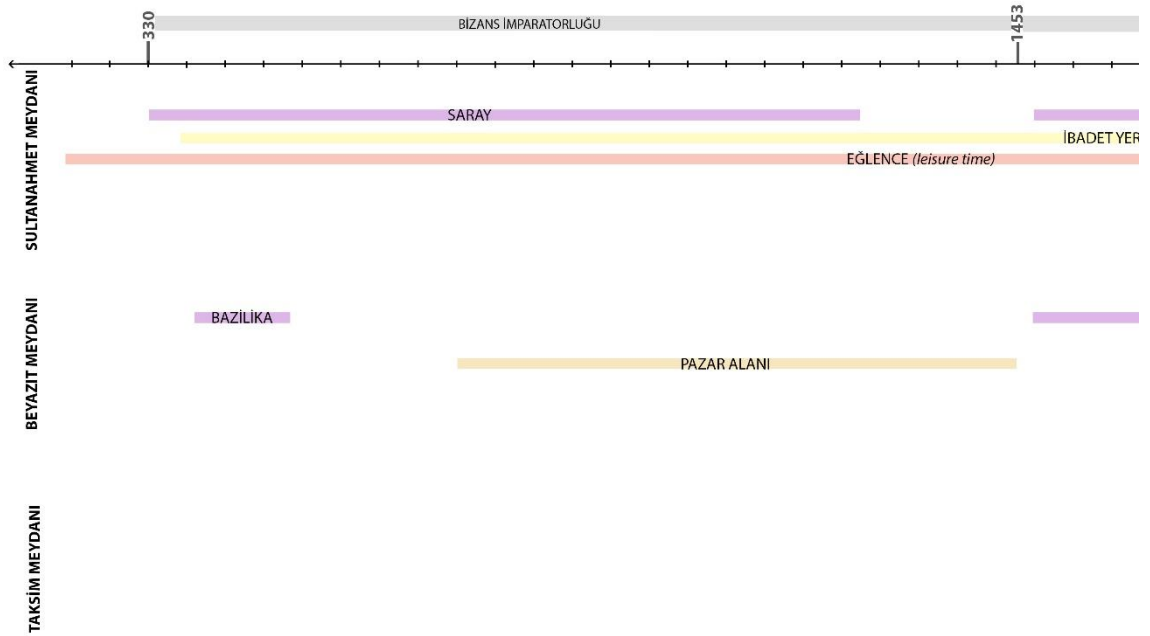

Not. Fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir (Kasım 2023).

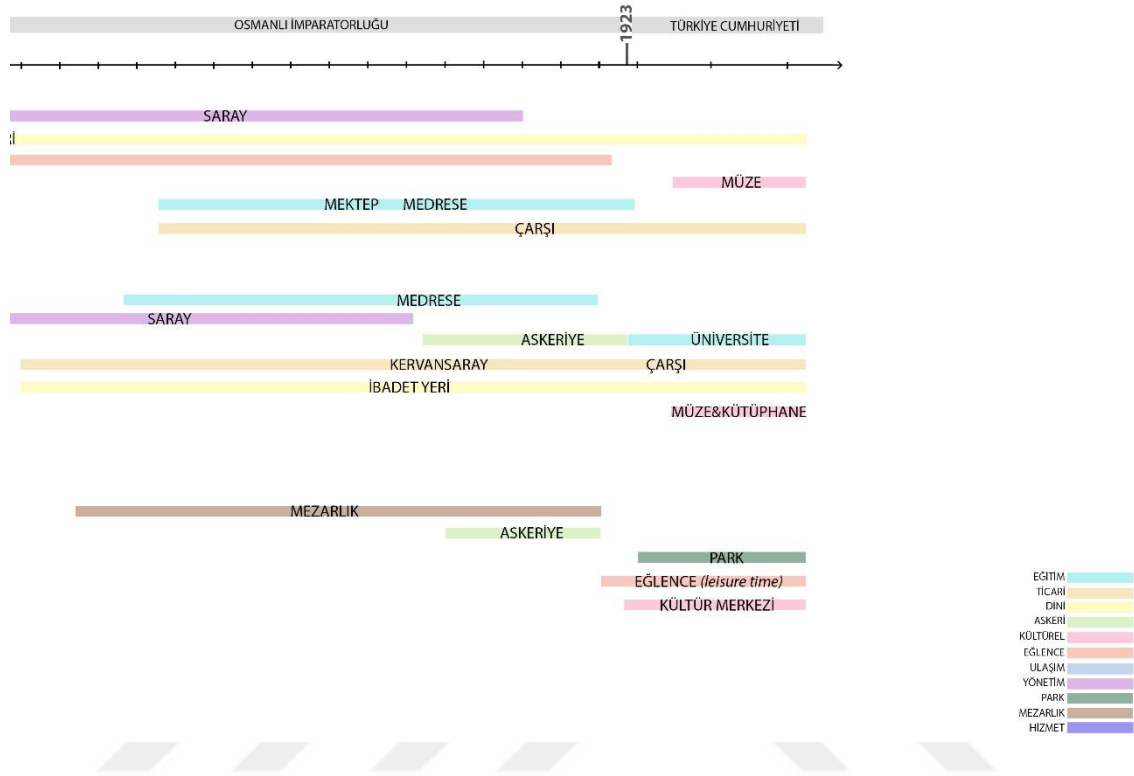
Tarihsel süreç boyunca kentin kamusal mekanlarını oluşturan dönüşümlerin önceki bölümde ayrıntılı olarak okuması yapılmıştır. Önceki bölümlerde ayrı ayrı ele alınmış olan kamusal mekanların yapılar-aktörler-olaylar üzerinden karşılaştırılmalı bir

şekilde temsil tartışmasını ortaya koyabilmek için çok katmanlı yaratıcı haritalamalar hazırlanmıştır. İlk olarak kent için uzun tarihselliğe sahip olan Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim meydanları tartışmaya açılacaktır. Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanlarının geçirdiği dönüşümler dönemlerine ayrılarak yapılar ve işlevler üzerinden aşağıda görülmektedir (Şekil 4.2 ve Şekil 4.3).

Şekil 4. 2 *İstanbul'un Kamusal Alanlarını Oluşturan Yapılar-İşlevler (1/2)*

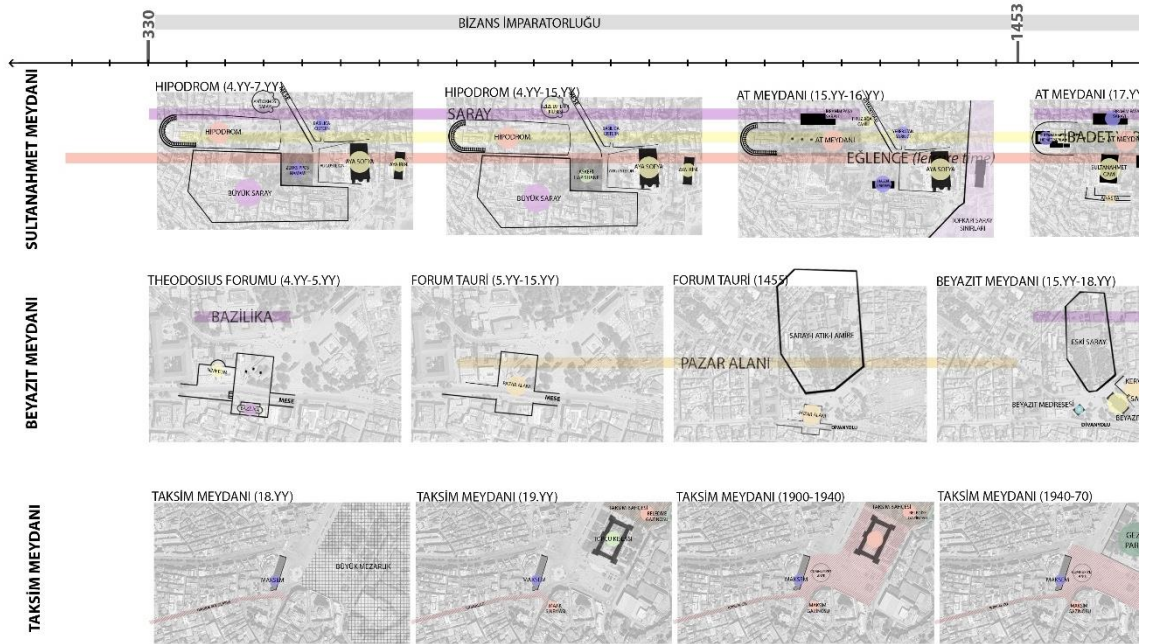

Şekil 4. 3 İstanbul'un Kamusal Alanlarını Oluşturan Yapılar-İşlevler (2/2)

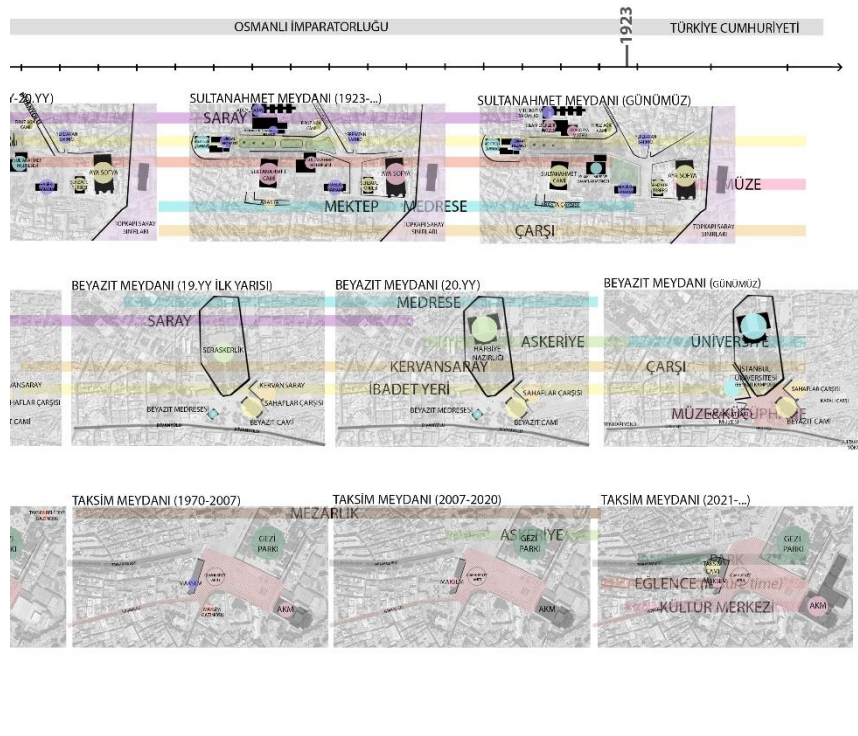

Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanlarının yapılar ve işlevler üzerinden mekanların fiziksel dönüşümleri plan diyagramları üzerinden görselleştirilmiştir (Şekil 4.4 ve Şekil 4.5).

Şekil 4. 4 İstanbul'un Kamusal Alanlarının Fiziksel Dönüşümleri (1/2)

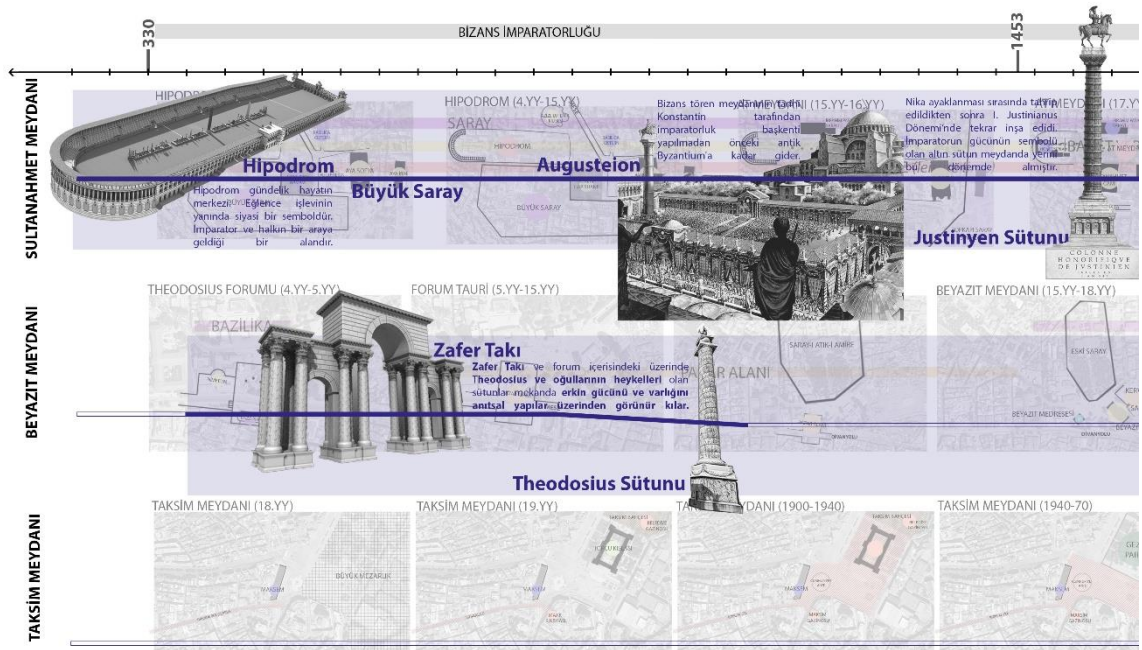

Şekil 4. 5 İstanbul'un Kamusal Alanlarının Fiziksel Dönüşümleri (2/2)

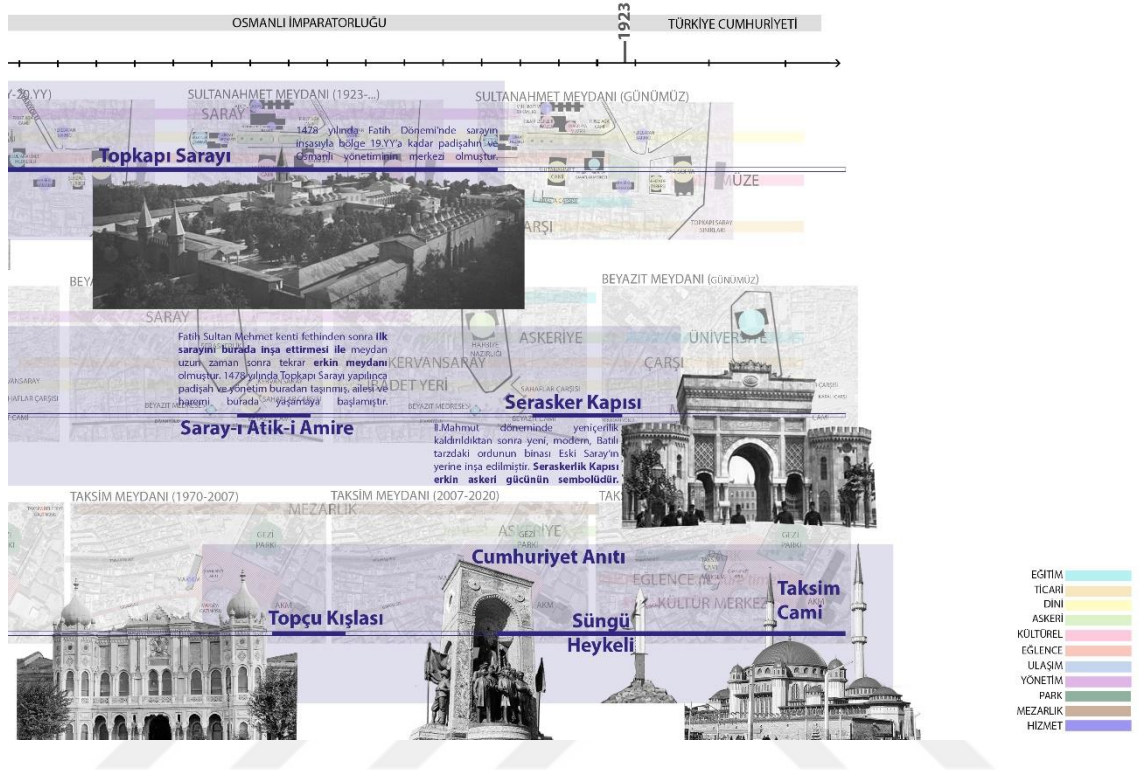

Yapılar yüklendikleri işlevler ile mekanları anlamlandırmaktadır. Ancak; Lefebvre'nin dediği gibi “toplumsal bir üretim olan mekan” aktörlerden bağımsız düşünülemez. Aktörler ve mekanda gerçekleşen olaylar toplumsal bellekte mekanı tanımlayan anlam katmanına eklemlenir. Bu bakış açısı ile çalışma kapsamında ilk olarak; siyasi erkin mekandaki temsili olan yapılar gösterilmiştir (Şekil 4.6 ve Şekil 4.7). Farklı yüzyıllar, farklı yönetim dönemleri fark etmeksizin erk her zaman kendi ideolojisinin sembollerini yapılar, anıtlar yoluyla mekan üzerinden kent kullanıcısına sunmaktadır. Theodosius Forumundaki Zafer Takı da Taksim Meydanındaki Cumhuriyet Anıtı da kentliye aynı şeyi sunmaktadır; bir savaş sonrası kazanılan zaferin sürekli hatırlatılması. Yapıtların boyutları ve ihtişamı ise iktidarların gücünün büyüklüğünün göstergesidir. Bu yüzden her yeni gelen imparator, padişah veya erk sahibi kimseler kente daha büyük bir yapı bırakma arzusu ile hareket etmiştir.

Şekil 4. 6 *İstanbul'un Kamusal Alanlarında Siyasi Erkin Temsili Yapılar (1/2)*

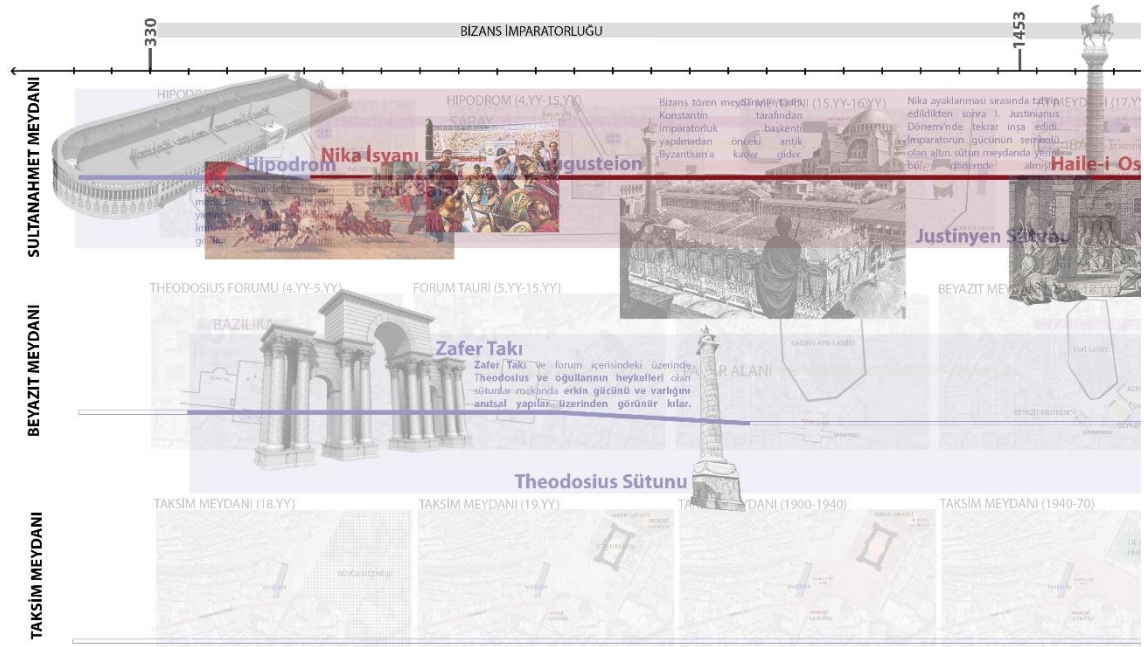

Şekil 4. 7 İstanbul'un Kamusal Alanlarında Siyasi Erkin Temsili Yapılar (2/2)

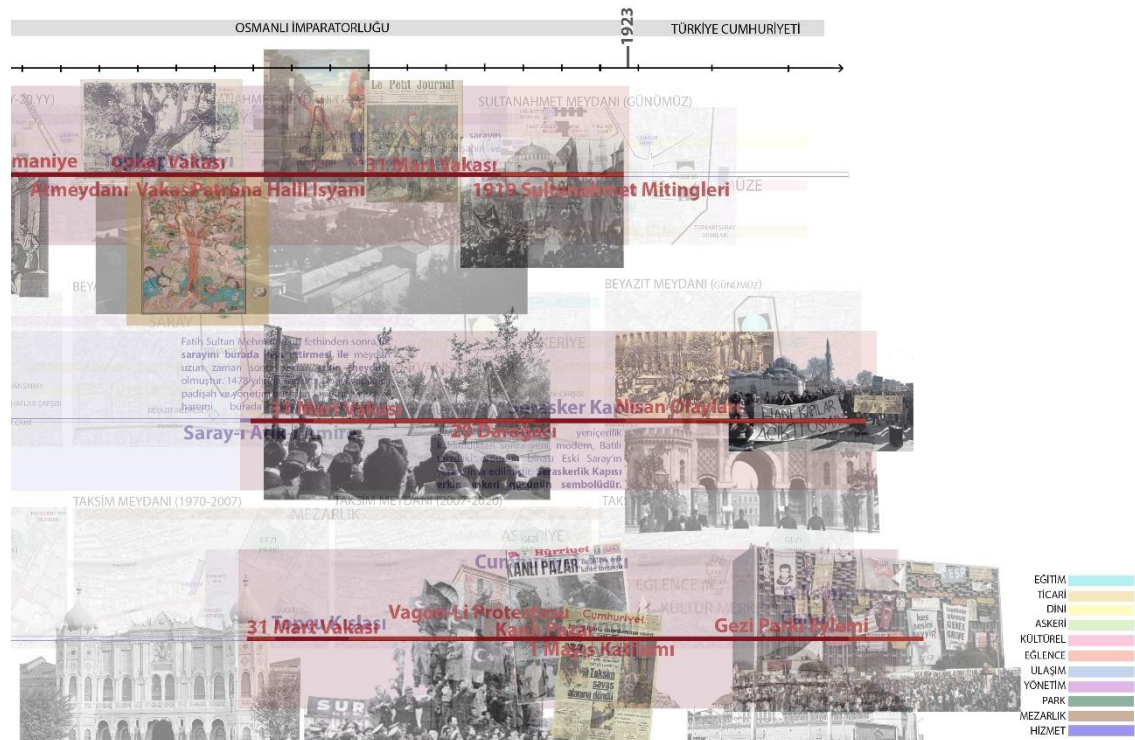

Kent mekanlarının anlamsal katmanlarına eklenen ve toplumsal bellekte yer eden bir diğer katman ise toplumsal olaylardır. Toplumsal olaylar; farklı aktörler arasındaki güç ilişkilerinin toplanmalar, protestolar veya isyanlar şeklinde mekana yaşanmasından dolayı, mekanın anlamsal dönüşümünü etkilemesi/tetiklemesi sebebiyle önemlidir. Çalışma kapsamında ele alınan İstanbul'un üç kamusal mekanındaki toplumsal olaylar katmanı aşağıda görülmektedir (Şekil 4.8 ve Şekil 4.9). Bazıları iktidar karşı tepki olarak olan olaylar, Patrona Halil İsyanı, Nisan Olayları veya Gezi Protestoları gibi; bazıları ise iktidarın topluma güç gösterisi olarak 20 Darağacı ve Çınar Vakasındaki gibi halka açık idamlar. Toplumsal olaylar hangi aktörler arasında neyi temsil ettiğine göre mekana farklı anlamlar kazandırmaktadır.

Şekil 4. 8 *İstanbul'un Kamusal Alanlarındaki Toplumsal Olaylar (1/2)*

Şekil 4. 9 *İstanbul'un Kamusal Alanlarındaki Toplumsal Olaylar (2/2)*

Bizans Hipodromundan itibaren kentte gündelik hayatının merkezi olan Sultanahmet Meydanı, kentsel bellekte yeri olan olaylarıyla kent için bazen mücadelelere bazen idamlara sahne olan toplumsal bir sahne, eylem alanıdır. Bir toplumsal sahne olarak Beyazıt Meydanı ise Osmanlı İmparatorluğu döneminde kentin idam meydanı olarak toplumsal bellekte yer etmiştir. Üniversite meydanı olarak anılmaya başladığı dönemde ise özellikle öğrenci olayları politik eylem alanı olarak anılmaktaydı. 1970'lerden sonra artık kentin yeni bir mücadele sahnesi vardır; Taksim Meydanı. Beyazıt Meydanı ile özdeşleşmiş olan kentin protesto alanı, eylem alanı olma özelliği 1 Mayıs Katliamından sonra Taksim Meydanı'na geçmiştir. Yaşanan toplumsal olayın ağırlığı, kent mekanının anlamını değişmesine neden olmuştur. Cumhuriyet rejiminin tören meydanı olarak tasarlanan Taksim Meydanı'nın toplumsal bellekte mücadele sahnesi olarak yeri daha güçlüdür. Taksim Meydanı bu politik anlamları sebebiyle bugün toplanmalar, eylemler için yasaklanan bir meydan iktidar-toplum arasındaki güç ilişkilerinin ve gerilimin her özel günde tekrar gündeme geldiği bir mekandır. Kent mekanlarını oluşturan farklı anlamsal katmanların bir aradalığı sebebiyle mekanın toplumsal bellekte bir karşılığı vardır. Bu mekanlar bütün tarihsel birikimleri ile bugün olduğu şekline ve anlamına ulaşmıştır (Şekil 4.10 ve Şekil 4.11).

BİZANS İMPARATORLUĞU

330 **1453**

SULTANAHMET MEYDANI

HIPODROM (4.YY-15.YY)

Nika İsyanı

Hipodrom

mücadele alanı

etkileşim alanı

Bizans tören meydanı

Konstantin

İmparatorluk

Saray

Bizantianlar

Haile-i Os

güç ilişk

Justinyen Sarayı

BEYAZIT MEYDANI (12.YY)

THEODOSIUS FORUMU (4.YY-5.YY)

FORUM TAURI (5.YY-15.YY)

Zafer Takı

Theodosius ve oğullarının heykelleri olan sütunlar-makamda erken gücünü ve varlığını antalar yapıları üzerinde görürsünüz kılar.

Theodosius Sütunu

TAKSİM MEYDANI (18.YY)

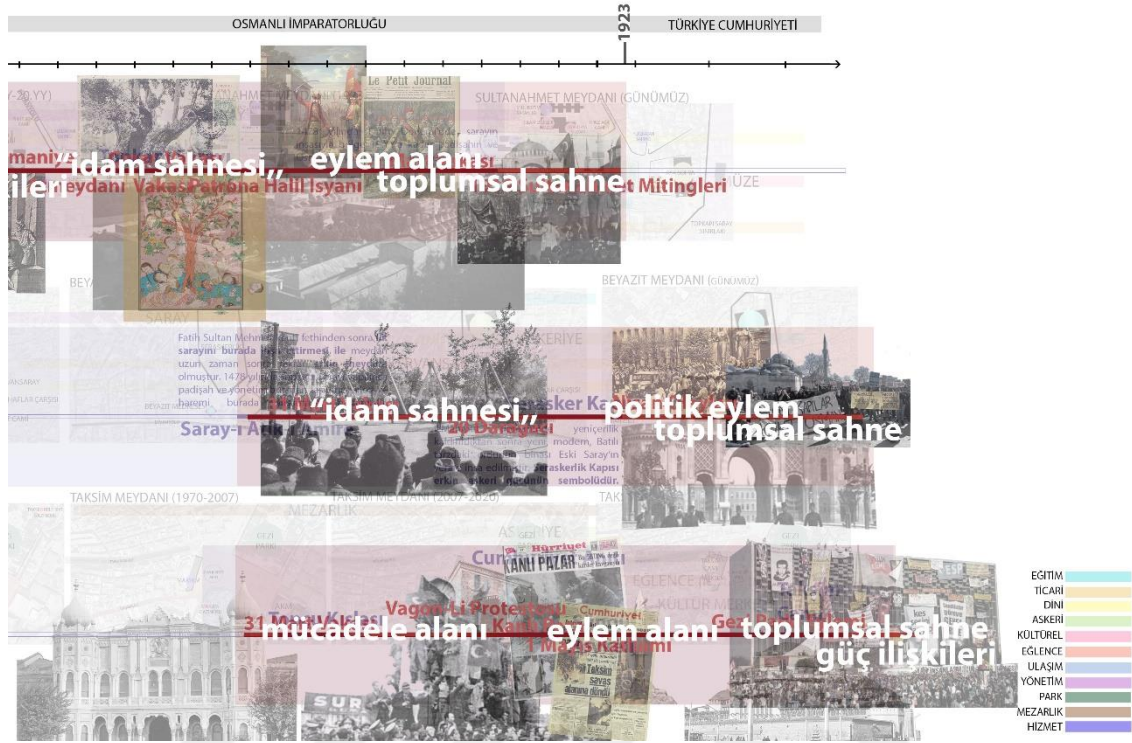
TAKSİM MEYDANI (19.YY)

TAKSİM MEYDANI (1900-1940)

TAKSİM MEYDANI (1940-70)

117

Şekil 4. 11 İstanbul'un Kamusal Alanlarındaki Anlamlar (2/2)

Kamusal alan kavramının sadece fiziksel salt bir mekan tanımının ötesinde kolektif bellekteki anlamsal karşılığı olan mekanlar olması önemlidir. Siyasi erk tarafından kentlilere yeni/alternatif kamusal alanlar sunulmuştur. İktidarın temsili olan kamusal mekanlar, ancak iktidarın sunduğu kullanım olanakları ve amaçları doğrultusunda kullanıcı tarafından deneyimlenebilir. İdeolojinin bir yansıması olarak mekan önce fiziksel formunu ortaya koyar, ardından bu fiziksel mekan anlamsal yapısını dönüştürür. Dolayısıyla kavramın kendisinin eklemlenmesinin yanı sıra fiziksel mekandaki yansımasından da bahsedebiliriz. Çalışma kapsamında önceki bölümlerde incelenen kent merkezindeki üç meydan yerine kentlilere yeni/alternatif kamusal alanlar olarak; merkezden uzak, çeperdeki dolgu alanları önerilmektedir. Bu kıyı dolgu alanları kentlilere kentin yeni “buluşma noktaları” olarak sunulmaktadır. Kazlıçeşme, Yenikapı ve Maltepe’deki dolgu alanlar kente yeni etkinlik, festival ve miting alanı olarak yapılmış alanlardır. Bu alanların kent için yeni kamusal alanlar olarak niteliklerinin tartışılması

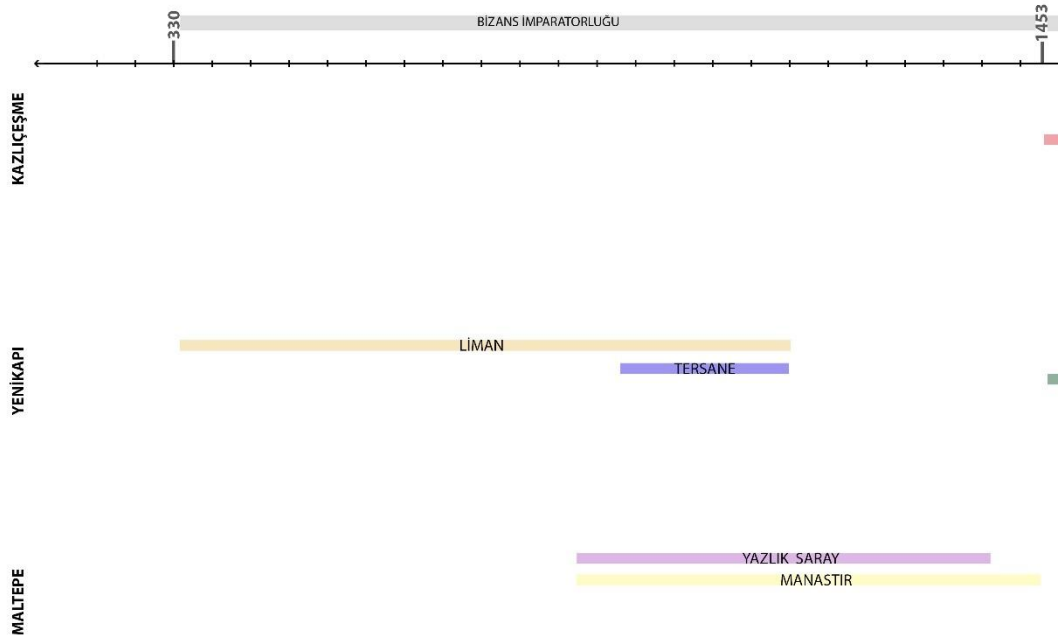
için; mekanların fiziksel dönüşümleri, temsiller ve kamusalık üzerinden incelemek önemlidir. İktidar tarafından topluma sunulan bu yeni mekanlar; tarihsel süreç boyunca farklı şekilde örülmüş olan ve anlamsal yoğunluğu bulunan kamusal alanların yerini alabilir mi? Kamusal nitelikleri zayıf, tasarlanmış kent içi boşluklar mı olurlar?

4.2 2000 Sonrası İstanbul'da Kamusal Alanın "Yeni/Alternatif" Kamusal Tartışmaları

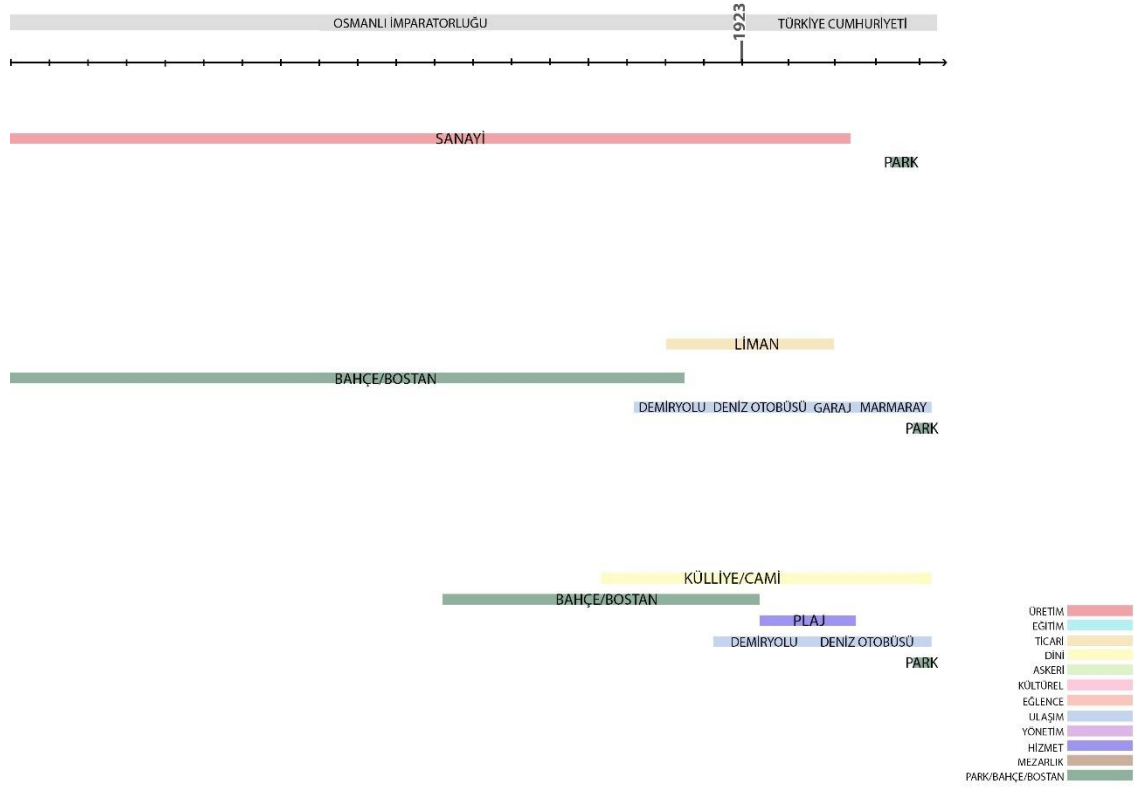
İstanbul'un 1950'lere kadar doğal kıyı sınırı korunurken sonrasında artan kentleşmenin bir sonucu olarak kent denize doğru genişleyerek dolgu alanları ile kıyı şeridi değişmiştir. Planlı ve plansız olarak gelişen büyüme evresi, kentin başta kültürel miras alanları olmak üzere kıyı kenti kimliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Kentin büyüme baskısı bu alanları değişim ve dönüşüme zorlarken, küreselleşme ile gündeme gelen metalaşma süreçleri toplumsal kimliği ve kültürü oluşturan değerleri yok etmektedir (Yazgan&Sel, 2014, s.126). Plansız kentleşmenin kıyı alanlarına yansıması 1990'lı yıllara doğru ulaşım, sanayileşme ve yerleşim şeklinde gerçekleşmiştir. Nüfus yapısının değişimi, sosyal ve ekonomik ihtiyaçların artmasına paralel olarak kentte ortaya çıkan kaynak ve mekan ihtiyacı sonucunda kıyı alanları yapısal değişimlere uğramıştır (Küçükakça, 2014). 1990 yılında onaylanan 3621 sayılı Kıyı Kanunu'na göre devletin hükmü altında bulunan kıyı ve sahil şeritlerinden yararlanmada kamu yararı öncelikli olarak gözetilir. Bu kanunda doğal veya yapay olarak oluşturulan dolgu alanlarının tersane, rıhtım, dalgakıran, iskele, dolgu park ve rekreasyon alanı olarak kullanılabileceği belirtilmektedir (Özkan, 2017). Kıyı sınırlarının değişmesi ile oluşturulan dolgu alanları kamu yararı ilkesi gözetilerek yapılmış kamusal alanlar mıdır? Kente eklenen bu yapay dolgu alanları üzerindeki iktidar tarafından işaret edilen bu kamusal alanların kamusalıkları İstanbul'un mevcut kamusal alanlarının yerini alabilir mi?

Siyasi erk tarafından, farklı gerekçelerle “yeni/alternatif” kamusal alanlar olarak empoze edilmeye çalışılan Kazlıçeşme, Yenikapı ve Maltepe alanlarının yapılar ve değişen işlevleri üzerinden artikülasyon okuması yapılmıştır (Şekil 4.12 ve Şekil 4.13).

Şekil 4. 12 İstanbul’un “Yeni/Alternatif” Kamusal Alanlarını Oluşturan Yapılar-İşlevler(1/2)

Şekil 4. 13 *İstanbul'un “Yeni/Alternatif” Kamusal Alanlarını Oluşturan Yapılar-İşlevler(2/2)*

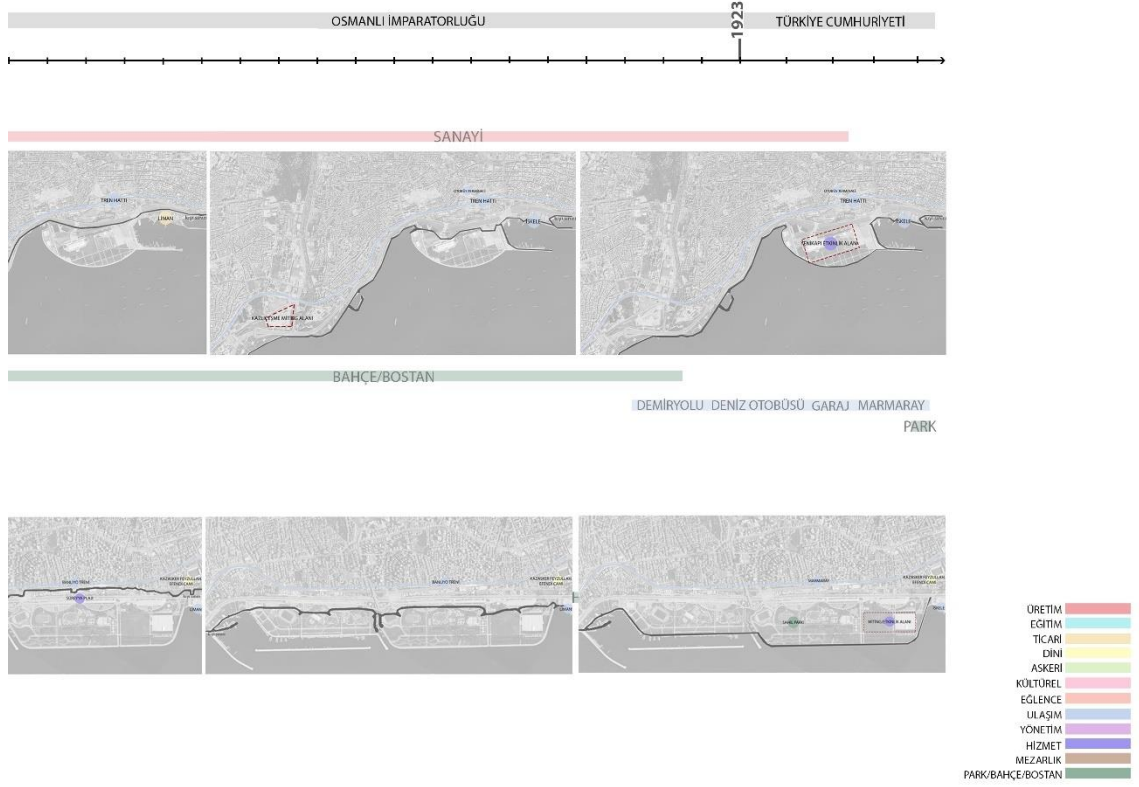

Bu mekanların, anlamsal artikülasyonları tartışmaya açılmadan önce, değişen işlevleri üzerinden mekanın fiziksel dönüşümleri aşağıda görülmektedir (Şekil 4.14 ve Şekil 4.15). Şehrin en büyük cazibesini insanlar olarak tanımlayan Gehl (2010), kullanıcının kent mekanında başka insanları aradığından bahsetmektedir. Bu spontane arayışı, insanların ıssız bir sokak yerine kalabalık bir sokağı seçmesi ve burada kendini daha güvende hissetmesi ile örneklendirir (Gehl,2010). İstanbul gibi kentsel yerleşim sınırları çok genişlemiş, farklı bölgelere ayrılmış bir şehirde birçok kent meydanı vardır. Ancak toplumsal bellekte simge alanlara, kentse odaklara (landmark) dönüşmüş; Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanlarının yerine kentin çeperlerinde siyasi erk tarafından önerilen bu mekanlar geçebilir mi? Yoksa yalnızca su kıyısı rekreasyon

Şekil 4. 14 *İstanbul’un “Yeni/Alternatif” Kamusal Alanlarının Fiziksel Dönüşümleri*
(1/2)

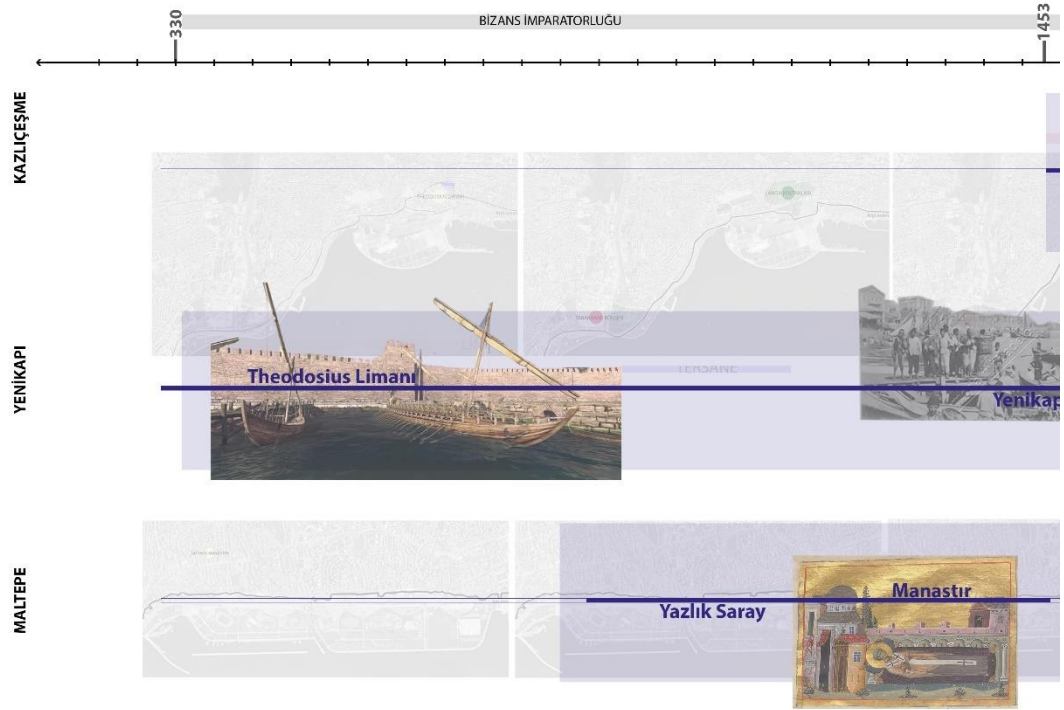

Şekil 4. 15 *İstanbul’un “Yeni/Alternatif” Kamusal Alanlarının Fiziksel Dönüşümleri*
(2/2)

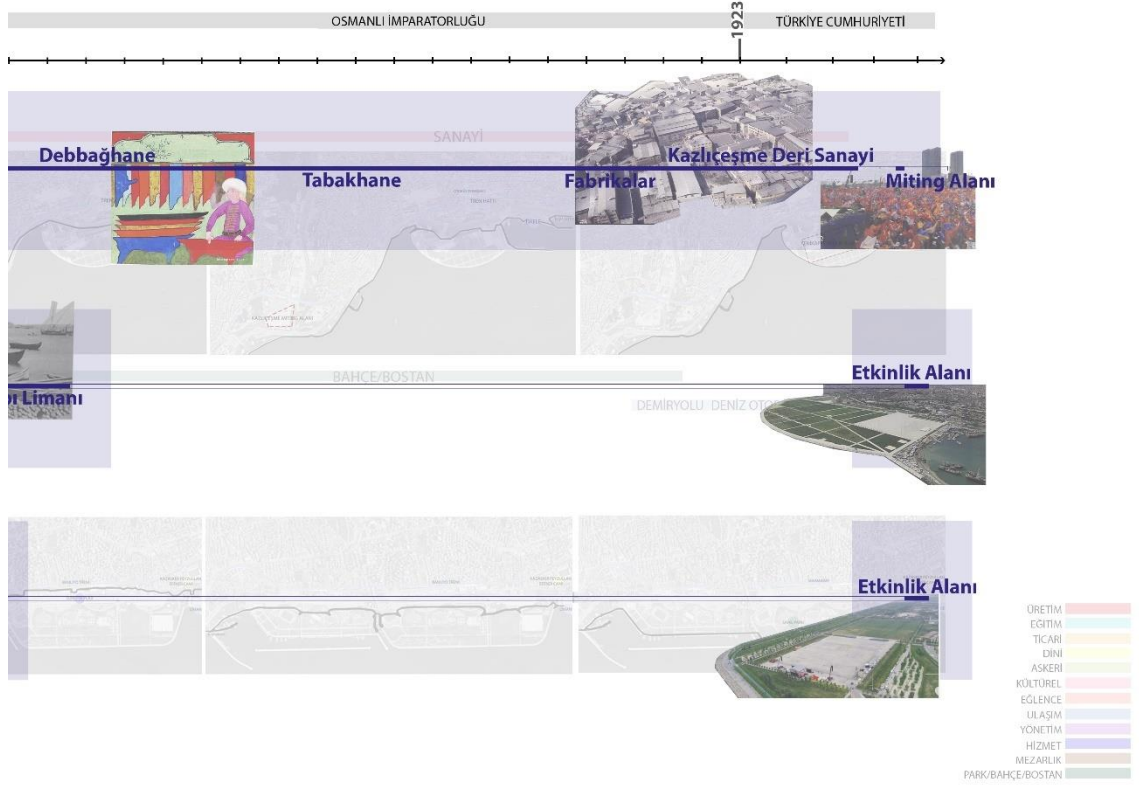
Yukarıdaki bölümde artikülasyonları üzerinden incelediğimiz Kazlıçeşme, Yenikapı ve Maltepe'nin farklı dönemlerde erkin temsili olan yapılarını görmekteyiz (Şekil 4.16 ve Şekil.4.17). Bizans Dönemi'nden itibaren kentin liman bölgesi olan Yenikapı, ticaretin ve paranın mekanı olarak erkin sembolüdür. Kazlıçeşme sanayinin ve üretimin mekanı olarak erkin sembolüdür. Maltepe'de ise yazlık saray ve dini merkez olarak kullanılan manastır yapıları ile mekanda erkin temsilleri bulunmaktadır (Şekil 4.16 ve Şekil 4.17).

Şekil 4. 16 İstanbul'un “Yeni/Alternatif” Kamusal Alanlarında Siyasi Erkin Temsili Yapılar(1/2)

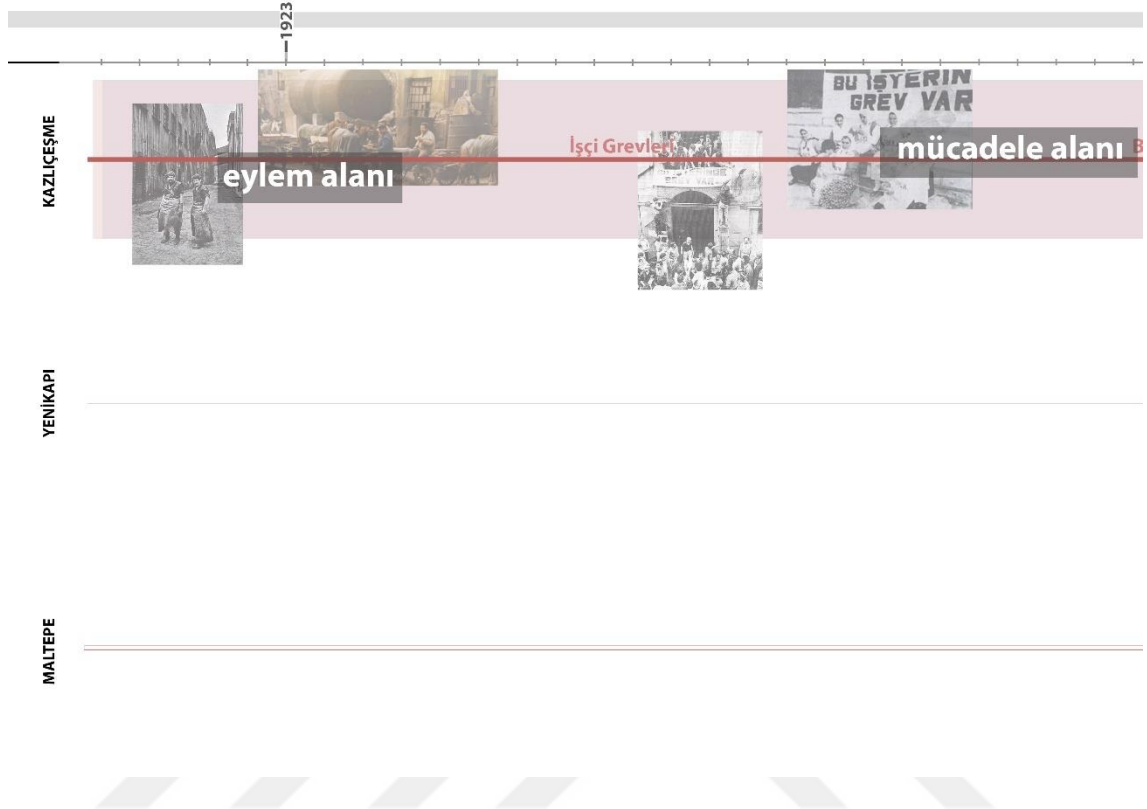
İstanbul'un “yeni/alternatif” kamusal alanları olarak önerilen üç kent mekanındaki toplumsal olaylar aşağıdaki yaratıcı haritalama üzerinden ortaya konulmuştur. Kazlıçeşme'nin işçi grevleriyle ilişkili olarak mekanda gerçekleşen toplumsal olayların olduğu görülmektedir. Bu açıdan Kazlıçeşme diğer önerilen alanlara kıyasla anlamsal olarak daha fazla katmanlaşmış olduğundan söz edilebilir.

Şekil 4. 17 İstanbul'un “Yeni/Alternatif” Kamusal Alanlarında Siyasi Erkin Temsili Yapılar(2/2)

Miting ve Etkinlik alanlarında gerçekleşen mitinglere, etkinliklere ve olaylara dair haberlerdeki arşiv taramaları üzerinden bu mekanlardaki anlamlar tartışmaya açılmıştır. Mekandaki toplumsal olaylar Cumhuriyet Dönemi itibariyle ele alınmıştır (Şekil 4.18 ve Şekil 4.19). Mekansal mücadele, kamusal alanda iktidarla ilgilidir (Murphy&O’Driscoll, 2021). Kazlıçeşme’nin anlamsal katmanlarında, karşı kamunun mücadelesinin, politik eylemin varlığından söz edilebilir. Kazlıçeşme, mücadele ve eylem alanı olarak kamusal alandır diyebiliriz. Bugün ise terk edilmiş bir kent mekanı olarak yalnızca bir metadır.

Şekil 4. 18 İstanbul'un “Yeni/Alternatif” Kamusal Alanlarındaki Anlamlar (1/2)

Şekil 4. 19 İstanbul'un “Yeni/Alternatif” Kamusal Alanlarındaki Anlamlar (2/2)

Yenikapı Miting Alanı, iktidarın söylemlerini yeniden ürettiği ve propaganda aracı olarak kullandığı, yeni bir gösteri alanı olarak kurgulanmıştır. Burada planlanan mitingler veya politik gösteriler de iktidarın bir aynası niteliğinde bir güç temsili olarak, onun söylemlerini yeniden üretme amacı taşımaktadır (Zengin Çelik,2019, s.85). Kendiliğinden toplanmalara, protestolara imkan tanımayan yalnızca “iktidarın sahnesi” olan bir kent mekanının kamusalılığından bahsedilebilir mi? Maltepe Etkinlik Alanı da benzer şekilde mekanın anlamsal artikülasyonları ile ilişki kuramadan, kıyı sınırına eklenmiş, tasarlanmış kent mekanıdır. Bölgedeki kullanıcıların gündelik hayatında yeri olan bir mekan olmasına rağmen anlamsal katmanlaşması zayıftır. Mekanda gerçekleşen etkinliklerde farklı ideolojilerin temsillerinin yer bulabilmesi açısından değerli olsa bile, siyasi erkin kontrolünün güçlü olduğu bir kent mekanıdır.

Çalışma kapsamında ele alınan diğer kamusal alanlar arasında, Yenikapı ve Maltepe sahil dolgularının kent yaşamındaki varlıkları çok yenidir. Belki de bu etkinlik alanları ilerleyen yıllarda varlıklarını sürdürebilirlerse, bu mekanlarda gerçekleşecek yeni olaylar, kullanımlar ile anlamsal katmanları güçlenebilir.

4.3 İstanbul’un Kamusal Alanlarının Lefebvre’in “Mekansal Üçlü Kavramsallaştırması” Üzerinden Değerlendirmesi

Mekan kavramı, zihinsel ile kültürel olanı, toplumsal ile tarihsel olanı birbirine bağlar (Lefebvre, 2014). Lefebvre (2014), mekanı yalnızca fiziksel varlığı üzerinden ele almaz. Mekanın, zamanın izlerini taşıdığından ve o izlerle var olduğundan bahseder. Mekan, zamansal bağlamda şekillenir ve anlam kazanır. Bu anlam, zamanın çok boyutlu doğasından dolayı katmanlılık ve süreklilik barındırır (Lefebvre,2014). Kentteki izler üzerine yerleşmiş olan ve kültürel, politik, ekonomik etkiler ile zamanla dönüşmüş

mekanların kentsel bellekteki yeri daha kalıcıdır. Mekanda gerçekleşen toplumsal olaylar, mekanları etkiler ve anlamsal katmanlarını dönüştürür. Mekansal artikülasyonlar ile oluşmuş anlamsal katmanları güçlü olan mekanlardan, kamusal alan olarak bahsedilebilir. Çalışma kapsamında, kamusal alanlar olarak niteliklerini tartışmaya açtığımız İstanbul'un kent mekanları, Lefebvre'in bahsettiği şekilde toplumsal bir ürün olan mekan mıdır?

Önceki bölümde, çalışma kapsamında belirlenen kent mekanları artikülasyonları üzerinden okunmuş ve olaylar-yapılar ekseninde mekandaki temsiller tartışmaya açılmıştır. Ancak, bu mekanların bugünkü mekansal pratiklerine yani algılanan mekana dair tartışmalar eksik kalmıştır. Bu bölümde, Lefebvre'in mekansal üçlü kavramsallaştırması yardımıyla mekansal pratikler, mekandaki temsiller ve temsili mekan ortaya konulacaktır. Artikülasyon kavramının tanımından gelen kendiliğindenlik, rastlantısallık ve eklemlenme kavramları mekansal pratiklerle ilişkilendirilerek tartışmaya açılacaktır. Kullanıcı, mekanda bazen kentsel donatıları kullanarak tasarlanan mekandaki planlanmış mekansal pratikleri deneyimler, bazı durumlarda ise kendi özgün mekansal pratiklerini üretebilir. Bu özgün pratikler, turistik geziler, seyyar satıcılar veya arkadaşlarla bir araya gelmek gibi rekreasyon amaçlı olabilir. Kendiliğinden ve rastlantısal olarak gelişen bu pratikler, başlangıçta planlı tasarımın dışında kalsalar bile, zaman içinde mekana eklemlenerek kullanım biçimlerini ve anlamını dönüştürebilir.

Bu özgün pratikler, turistik, ticari veya rekreasyon amaçlı pratikler kendiliğinden, rastlantısal şekilde gerçekleşir ve birbirlerine ve mekana eklemlenebilir. Çalışmanın ana sorularından “Nasıl mekanlar?” sorusuna Lefebvre'in mekansal üçlü kavramsallaştırmasındaki algılanan mekan ve tasarlanan mekana cevap vermektedir.

Algılanan mekan, mekansal pratiklerin gerçekleştiği fiziksel mekandır (Lefebvre,

2014). Algılanan mekan, planlama süreçleri etkisiyle dönüşüme uğrayan fiziksel mekanın kendisidir. Lefebvre (2014), bu planlanan mekandan, tasarlanan mekan olarak bahseder. Algılanan mekana sorulan “Nasıl mekanlar?” sorusu ile tasarlanan mekandaki yapılar, mekansal özellikler ve mekandaki kullanımlar ortaya çıkartılacaktır. Lefebvre (2014) tasarlanan mekanı, mekanın temsili (*representations of space*) olarak açıklamaktadır. Tasarlanan mekan, mekanın teknik ve ideolojik olarak tasarım yoluyla kurgulanmasıdır. İktidarlar, kural koyucular tarafından mimar/plancılar aracılığıyla tasarlama süreçleri gerçekleştirilir. Mekana dair idealler, ideolojiler mekanda temsil bulur. Mekanlar üzerinden, siyasi erkin dönüşen temsillerini okuyabiliriz. Mekana sorulan “Kimin temsili?” sorusu ise mekanı dönüştürme gücü olan aktörleri ortaya çıkartmaktadır. İnsanlar üzerinde hüküm süren siyasi iktidar kendi öznelere mekanı üzerinden kurmaktadır (Lefebvre, 2014). Bu çerçevede, siyasi erkin toplum inşası yapmak için, tasarlanan mekanı kontrol aracı olarak kullandığını söyleyebiliriz. Tasarlanan mekanın dönüşümleri, kent planları ve projeler yardımıyla siyasi erkin mekandaki temsilleri, simge yapıları üzerinden ele alınmıştır. Mekanı dönüştürme gücü olan diğer aktör ise, toplumdur.

Lefebvre (2014) bireylerin algıları, deneyimleri ile oluşturdukları mekanı, yaşanan mekan olarak adlandırmaktadır. Yaşanan mekan, tasarlanan fiziksel mekanların kullanıcı tarafından deneyimler, toplumsal olaylar ve temsiller ile anlamlandırılan halidir. Mekandaki algılanan deneyimler ve tasarlanan temsiller mekanda yaşanan deneyimleri etkiler. Tam tersi şekilde yaşanan mekan da bu etkileşime karşılık vererek, mekanı nasıl algıladığımızı ve kavramsallaştırdığımızı şekillendirir (Lefebvre, 2014). Yaşanan mekan, toplumun mekanıdır ve fiziksel mekanın anlamsal olarak artiküle olmuş halidir. Yaşanan mekana sorulan “Nasıl anlamlar?” sorusu ile mekandaki farklı temsiller üzerinden

mekanın değişen anlamları ortaya çıkartılabilir. Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanlarında mekânın üretimi ortaya koyulacaktır. Bu üç kent mekânı farklı dönemlerde, farklı şekillerde ve farklı işlevlerle kentlilerin gündelik hayatında yer bulmuştur. Lefebvre (2014), zamanın mekân üzerindeki şekillendirici etkisinden bahsetmektedir (Lefebvre, 2014). Böylelikle, kent mekânları zamansal süreç içerisinde hem fiziksel hem anlamsal olarak katmanlı hale gelmektedir.

Sultanahmet Meydanı'nda tasarlanan mekâna baktığımızda Ayasofya ve Sultanahmet Cami, meydanda dinî gücün sembolü yapılarıdır. Meydandaki peyzaj düzenlemeleri ve MOBESE kameralar, mekândaki kullanıcıyı gözetim altında tutmak amacıyla mekânda yer bulmaktadır. Sultanahmet Meydanındaki mekansal pratiklerde ise, turistik kullanımların mekânda çoğunlukta olduğunu görmekteyiz. Meydan ve çevresindeki seyyar satıcılar, arasta ve dükkanlar ile ticari kullanımların algılanan mekânda yeri olduğunu görmekteyiz. Ayrıca kullanıcıların mekânda rekreasyon amaçlı özgün pratikler geliştirdiğini de görülmektedir. Bu özgün pratikler, mekânda bazen turistik amaçla bazen ise rekreasyon amaçlı kendiliğinden ve rastlantısal şekilde gerçekleşmektedir.

Beyazıt Meydanında algılanan mekâna baktığımızda, farklı kotlardan ve farklı yönlerden girişlerin olduğu, İstanbul Üniversitesi, Beyazıt Cami gibi yapılar ile çevrelenmiş bir meydandır. Tarihsel süreçte Beyazıt Meydanı birçok mekansal değişiklik geçirmiş algılanan, fiziksel mekân değişmiştir. Beyazıt Meydanı özellikle Cumhuriyet Dönemi'nde birçok kez projelendirilmiş, siyasi erk tarafından şekil değişikliğine uğratılmıştır. Adnan Menderes döneminde Ordu Caddesi'nin yapım çalışmaları siyasi erk tarafından mekâna yapılan müdahalelere örnek verilebilir. Beyazıt Meydanı proje yarışmaları ise siyasi erkin mekânı şekillendirmesine bir başka örnek olarak

gösterebiliriz. Uygulanan veya plan aşamasında kalan birçok meydan düzenleme projesi sebebiyle tasarlanan mekan şekil değişikliğine uğramıştır. Farklı dönemlerde, meydana farklı işlevler eklenmiş veya yapılarda işlev değişiklikleri yaşanmıştır. Ancak, Beyazıt Meydanı her zaman kentli kullanıcının gündelik hayatının içinde bir mekan olma özelliğini kaybetmemiştir. Meydanda günümüzdeki mekansal pratiklere baktığımızda ise ticari ve turistik pratiklerin dışında kullanıcıların mekanda zaman geçirmedikleri gözlemlenmiştir. Beyazıt Meydanı, özel günler ve etkinlikler dışında kullanıcının çoğunlukla meydanda vakit geçirmediği, gelip geçtiği bir alandır. Ordu Caddesi kotundaki ve meydanın içerisindeki ticari kullanımlar etrafında mekansal pratiklerin çeşitlendiği görülmektedir.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Taksim Meydanı'nda yapılar üzerinden yeni bir kentli kullanıcı tanımlaması yapılmaktadır. Toplumsal hayat kurgusu ve toplum inşası o dönem meydana eklenen yapıların işlevleri üzerinden tasarlanmıştır. Bugün ise benzer bir anlayışla, başka bir toplumsal yaşam idealinin yansıması olarak, Taksim Cami mekanda yer bulmaktadır. Cumhuriyet Anıtı, AKM, Taksim Cami tasarlanan mekandaki siyasi erkin simge yapılarıdır. Tasarlanan mekana baktığımızda gözetim ve kontrol, geçici veya kalıcı şekilde mekanda yer bulduğunu görmekteyiz. Ayrıca bayraklar, MOBESE kameralar, bariyerler mekanda siyasi erkin varlığını hissettiren, erkin temsili olan öğelerdir. Taksim Meydanı, merkezi konumu itibarıyla kentli kullanıcılar için, bir buluşma mekanıdır. Turistik ve kültürel amaçlı mekansal pratikler, AKM ve Maksim Sanat ile algılanan mekanda yer bulmaktadır. Meydandaki özgün pratikler ise, kentsel donatı yetersizliğinden dolayı gerçekleşen alternatif kullanımlardır. İstanbul'un kamusal alanlarına sorulan “Nasıl mekanlar?” sorusu ile tasarlanan mekandaki siyasi erkin temsilleri ve kullanıcıların mekansal pratikleri ortaya çıkartılmıştır (Şekil 4.20).

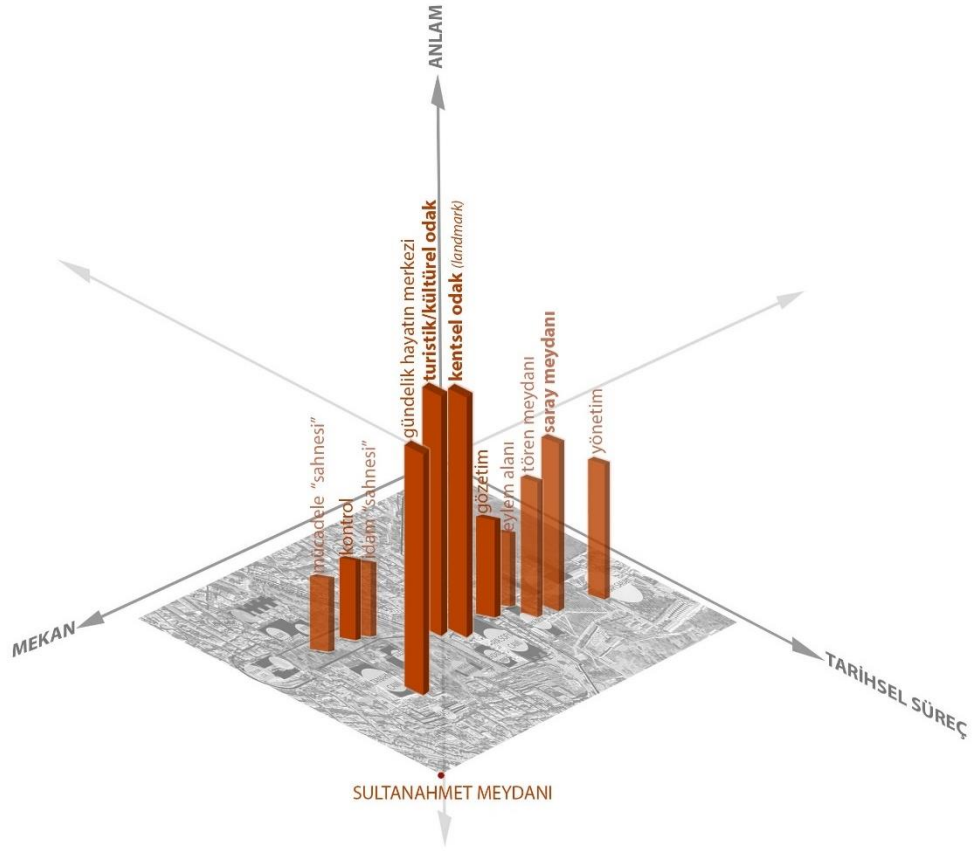
Şekil 4. 20 İstanbul'un Kamusal Alanları Nasıl Mekanlar?

NASIL MEKANLAR?		MEKANSAL PRATİKLER	ARTİKÜLASYON KAVRAMLARI
TASARLANAN MEKAN			
SULTANAHMET MEYDANI		• ÖZGÜN • TURİSTİK • TİCARİ	• KENDİLİĞİNDEN • RASTLANTISAL
BEYAZIT MEYDANI		• TURİSTİK • PLANLANMIŞ • TİCARİ	• KENDİLİĞİNDEN • RASTLANTISAL
TAKSİM MEYDANI		• TURİSTİK • PLANLANMIŞ • TİCARİ • ÖZGÜN	• KENDİLİĞİNDEN • RASTLANTISAL • EKLEMLENMİŞ
LEJANT		TASARLANAN MEKAN MEKANSAL PRATİKLER	

Mekan, iktidarların doğrudan bir ifadesi olsa bile, yine de siyasi erkin mekan üzerindeki mutlak kontrolünden söz edilemez. Çünkü, mekanda bulunan bireyler, toplumlar kendi eylemleri, amaçları veya ihtiyaçları doğrultusunda mekandaki kullanım pratiklerini şekillendirir. Lefebvre (2014), bunu yaşanan mekan, temsili mekan (representational space) şeklinde adlandırmaktadır. Bu mekanın fiziksel boyutunun ötesinde, kullanıcılar tarafından semboller, imgeler üzerinden deneyimlenmesiyle anlamlandırılan mekandır. Temsili mekan tarihsel ve toplumsal olaylar etkisiyle oluşmuş sembolik, ideolojik anlamlarla yüklüdür (Lefebvre, 2014). Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanlarına sorulacak “Nasıl anlamlar?” sorusu ile temsili mekanı çözümleyebiliriz. Bu çözümleme, mekenların tarihsel süreçte oluşan anlamsal katmanlarını ve günümüz mekansal pratikleriyle şekillenen anlamlarını bir arada ele alarak, ayrı diyagramlar üzerinden görselleştirilmiştir.

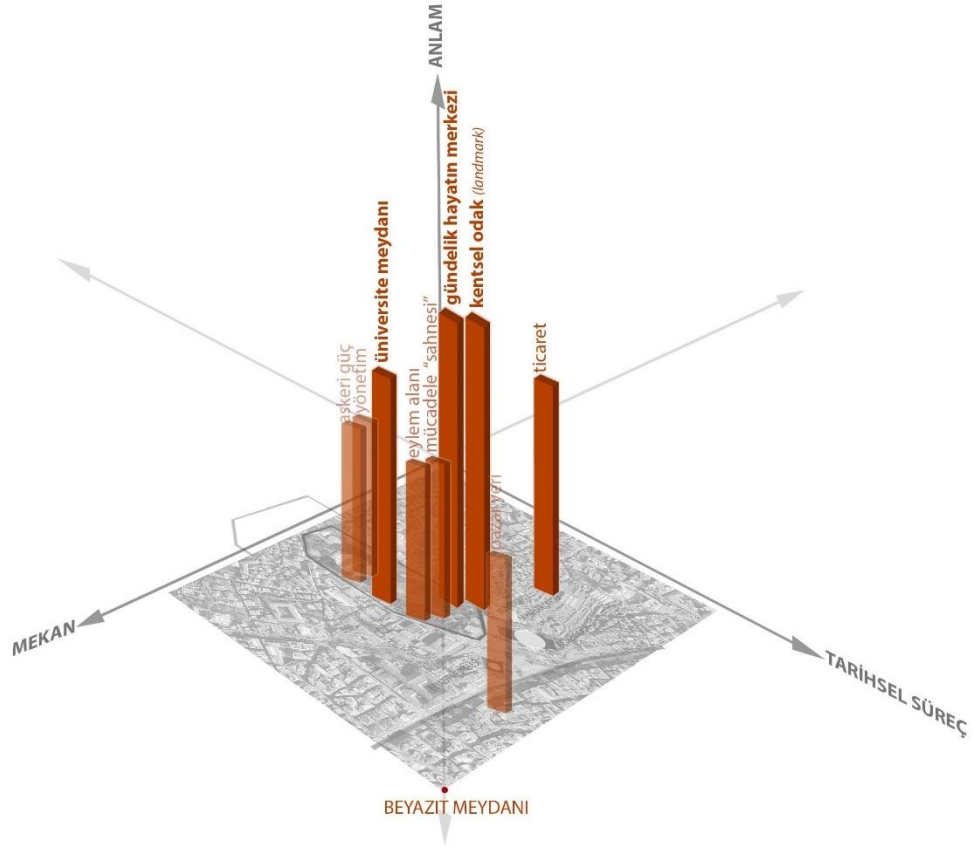
Sultanahmet Meydanı, Bizans ve Osmanlı Dönemi'nde siyasi erke karşı mücadelenin mekanıdır. Bizans'ta Hipodromdaki yarışlar sırasında başlayan Nika İsyanı, Osmanlı Dönemi'ndeki birçok askeri isyan burada gerçekleşmiştir. Siyasi erkin kendi gücünü sunma biçimi olarak kullandığı törenler ve idamlar da bu meydan gerçekleşmiştir. Yaşanan mekan olarak Sultanahmet Meydanı, bazen siyasi erkin bazen toplumun temsillerinin görünürlük kazandığı bir sahne görevi görmüştür. İktidarın tören ve gösteri sahnesi; toplumun eylem ve mücadele sahnesidir. 19.yüzyıldan sonra mücadele ve eylem alanı olması, idam ve tören sahnesi olması gibi mekana dair bahsettiğimiz bu tanımlamalar değişmeye başlamıştır. Bizans ve Osmanlı Dönemi'nde Sultanahmet Meydanı, iktidara karşı güç ilişkilerinin ve mücadelenin mekanı, kamusal alandır diyebiliriz. Artık, meydanın eylem ve mücadele alanı olarak karşılığı yoktur, bu anlamları silikleşmiştir. Bugün, İstanbul için bir kentsel odak (landmark) olarak kentin turistik ve kültürel merkezidir (Şekil 4.21).

Şekil 4. 21 Sultanahmet Meydanının Anlamsal Okuması

Beyazıt Meydanı, Osmanlı Döneminde uzun yıllar boyunca askeri gücün mekanı olmuştur. Bu sebeple, askeri isyanlar ile siyasi erke karşı mücadelenin de alanı olmuştur. Bu isyanlar sonucunda, padişahın gücünün bir göstergesi olarak yapılan idamlara ise sahne olmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde ise, öğrenci protestoları ile kentsel bellekte yer etmiştir. Taksim Meydanı anlamsal olarak yerini alana kadar, Beyazıt Meydanı kentin mücadele sahnesi, eylem alanıdır. Bugün, üniversite meydanı ve mekanı çevreleyen ticari fonksiyonlar ile akla gelmektedir. Gündelik hayatın merkezindeki kentsel odak (landmark) bir meydandır (Şekil 4.22). Beyazıt Meydanı, bugün hala gündelik hayatın merkezi konumunda, karşılaşmalara ve kendiliğinden durumlara izin veren bir kamusal alandır. Beyazıt Meydanı'nın toplumsal bir üretim olduğunu söyleyebiliriz.

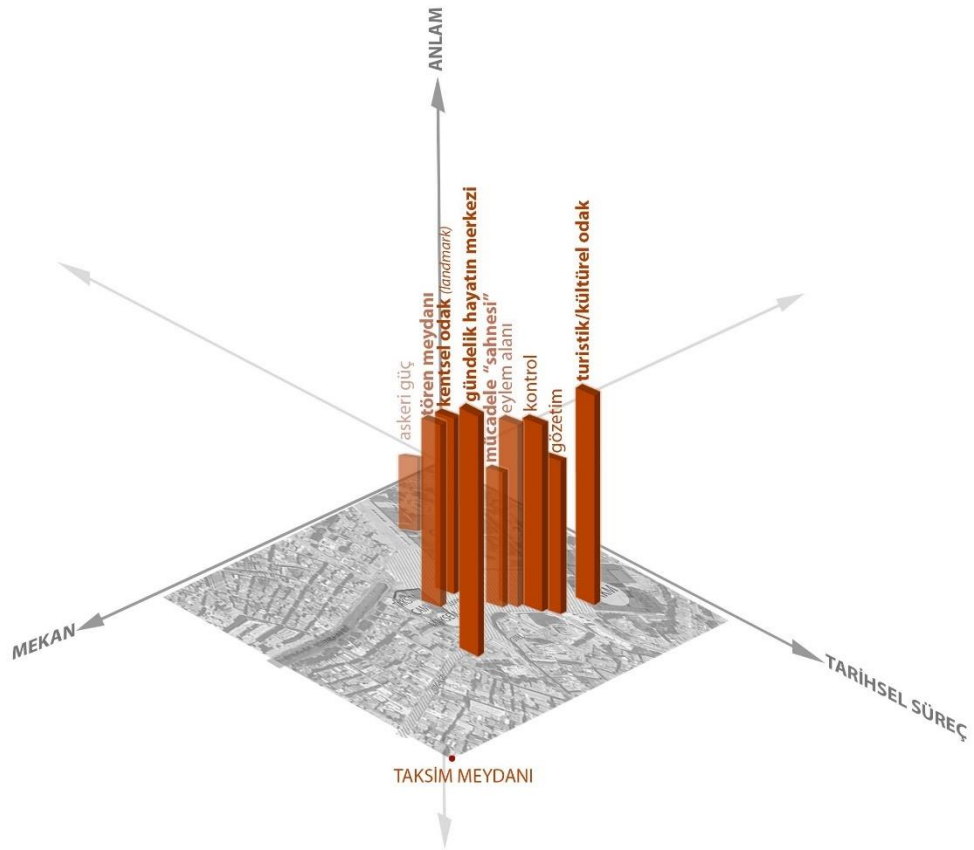
Şekil 4. 22 Beyazıt Meydanının Anlamsal Okuması

Yeni Cumhuriyet rejiminin tören meydanı olarak tasarlanan Taksim Meydanı, toplumsal olayların etkisiyle kentsel bellekteki anlamı zamanla değişmiştir. Taksim Meydanı, Cumhuriyet tarihi boyunca kültürel etkinliklerin ve kentteki gündelik yaşamının merkezinde bir meydan olmuştur. Bu yüzden, kentsel odak (*landmark*) bir kent meydanıdır (Şekil 4.23). Ayrıca, toplumsal temsiller mekanda görünürlük kazanmaya başladıkça, Taksim Meydanı toplum-iktidar arasındaki mücadelelerin mekanı olmaya başlamıştır. Bununla birlikte, erkin mekandaki kontrol yöntemleri şekil değiştirmiştir. Güvenlik güçleri, bariyerler, güvenlik kameraları gibi yasaklar ve kısıtlamalar ile mekanda siyasi erkin kontrolünün görünürlüğü artmıştır. Yakın tarihimizde gerçekleşen

toplumsal olayların mekanı olan Taksim Meydanı, toplum-iktidar arası gerilimin sürekli olarak gündemde olduğu bir mekandır. Yaşanan mekan olarak, Taksim Meydanı kentin kamusal “sahnesi”dir. Bu nedenle, kentte erkin kontrol ve gözetimin en yoğun hissedildiği mekandır. Toplanma ve buluşmaların yasaklı olduğu, kendiliğinden durumlara izin verilmeyen bir kent mekanıdır. Bunlara rağmen, toplumsal bellekteki güçlü anlamsal yeri sebebiyle kitlesel protestolarda ilk akla gelen mekandır. Bu yüzden, bugün her özel günde yasaklamalar ve müdahaleler ile kamuoyunda gündeme gelmektedir. Toplum-iktidar arası mücadelenin “sahnesi” olan Taksim Meydanından toplumsal bir üretim sonucu oluşmuş bir kamusal alan diyebiliriz.

Şekil 4. 23 *Taksim Meydanının Anlamsal Okuması*

Bugün İstanbul’da tarihi ve kentsel sit alanları olan Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanlarının kentsel bellekte anlamsal yönü kuvvetli olan mekanlar olduklarını

görmekteyiz. Son yirmi yıllık dönemde Ayasofya'nın cami işlevine dönüştürülmesi ve ibadete açılması, Taksim Meydanı'na cami inşası siyasi erkin mekandaki “yeni” temsillerinin örnekleridir. Anlamsal yönü kuvvetli olan bu mekanlara, iktidar tarafından eklenen yeni temsillerin kamuoyunda tartışma yarattığını görmekteyiz. Taksim Yayalaştırma Projesine itirazlar sonucu başlayan Gezi Parkı Eylemleri bu tartışmaların mekansal mücadeleye dönüştüğü bir örnektir. Siyasi erkin, mekana kendi temsilini yerleştirmek veya kabul ettirmek yerine yeni bir kent mekanı yaratması daha mı kolaydır? İktidar tarafından, kentin mevcut kamusal alanları olan Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanları yerine “alternatif” kent mekanları üretilmiştir. Bu yeni kent mekanları olan Kazlıçeşme, Yenikapı ve Maltepe Etkinlik/Miting Alanları mekansal üçlü kavramsallaştırması üzerinden değerlendirilecektir.

İktidar tarafından “alternatif” kamusal alanlar olarak sunulan ilk kent mekanı Kazlıçeşme Meydanıdır. Kazlıçeşme'nin çalışma kapsamında tartışmaya açılma sebebi, bir dönem iktidar tarafından Taksim Meydanı yerine toplanma/etkinlik/miting alanı olarak önerilmesidir. İktidar tarafından, Taksim Meydanı'nın mevcut yoğunluğu öne sürülerek, Kazlıçeşme'nin kentin yeni “miting” alanı olmasına karar verilmiştir. Kazlıçeşme Miting Alanı, erişilebilirlik ve katılım açısından sınırlı olması, anlamsal eksikliği ile sıklıkla kamuoyunda tartışılmıştır. Bu tartışmalar Taksim Meydanı'nın toplanma alanı olarak kullanmasına yönelik yasaklamaların artmasına neden olmuştur. Bu olaylar, bir dönem mekansal ve toplumsal gerilimi arttırmıştır. 2014 yılında Yenikapı Miting Alanı'nın yapılması ile Kazlıçeşme terk edilmiş, atıl duruma düşmüştür. Algılanan mekana baktığımızda, Kazlıçeşme Meydanı bugün kent içinde bir boşluk olarak atıl durumdadır. Bugün, tasarlanan mekan üzerinden tartışılabilecek bir mekansal elemanı veya kullanım pratiği yoktur.

2014 yılında yapımları tamamlanan Yenikapı ve Maltepe Etkinlik Alanları, sahil dolguları üzerinde bulunan tasarlanmış mekanlardır. İstanbul'un Avrupa ve Anadolu yakalarında merkezden uzak konumlanan toplanma/etkinlik alanlarıdır. İki etkinlik alanı da sahil parkı içerisinde, sınırları tanımlı ve etkinlikler dışında kullanılamayan alanlardır. Algılanan mekanlara baktığımızda, benzer mekansal pratiklerin olduğunu görmekteyiz. Özgün mekansal pratiklerin çoğunlukla rekreasyon amaçlı kullanımlardan oluştuğu görülmektedir. Miting, kutlamalar gibi etkinlik günlerinde mekansal pratikler çeşitlenmektedir. MOBESE kameralar, güvenlik elemanları ve bariyerler gibi mekanı kontrol yöntemleri siyasi erk tarafından kullanılmaktadır. Yenikapı ve Maltepe dolgu alanları, çevredeki kullanıcılar tarafından boş zaman aktivite mekanları olarak kullanılmaktadırlar. “Nasıl mekanlar?” sorusu ile İstanbul’un “alternatif” kamusal alanlarındaki siyasi erkin temsilleri ve kullanıcıların mekansal pratikleri ortaya çıkartılmıştır (Şekil 4.24).

Şekil 4. 24 İstanbul’un “Yeni/Alternatif” Kamusal Alanları Nasıl Mekanlar?

NASIL MEKANLAR?		MEKANSAL PRATİKLER	ARTİKÜLASYON KAVRAMLARI
TASARLANAN MEKAN			
KAZLIÇESME MİTING ALANI	YENİKAPI DOLGU ALANI	• ÖZGÜN • TİCARİ	• KENDİLİĞİNDEN • RASTLANTISAL
	MALTEPE DOLGU ALANI	• ÖZGÜN • PLANLANMIŞ • TİCARİ	• KENDİLİĞİNDEN • RASTLANTISAL • EKLEMLENMİŞ
LEJANT TASARLANAN MEKAN MEKANSAL PRATİKLER			

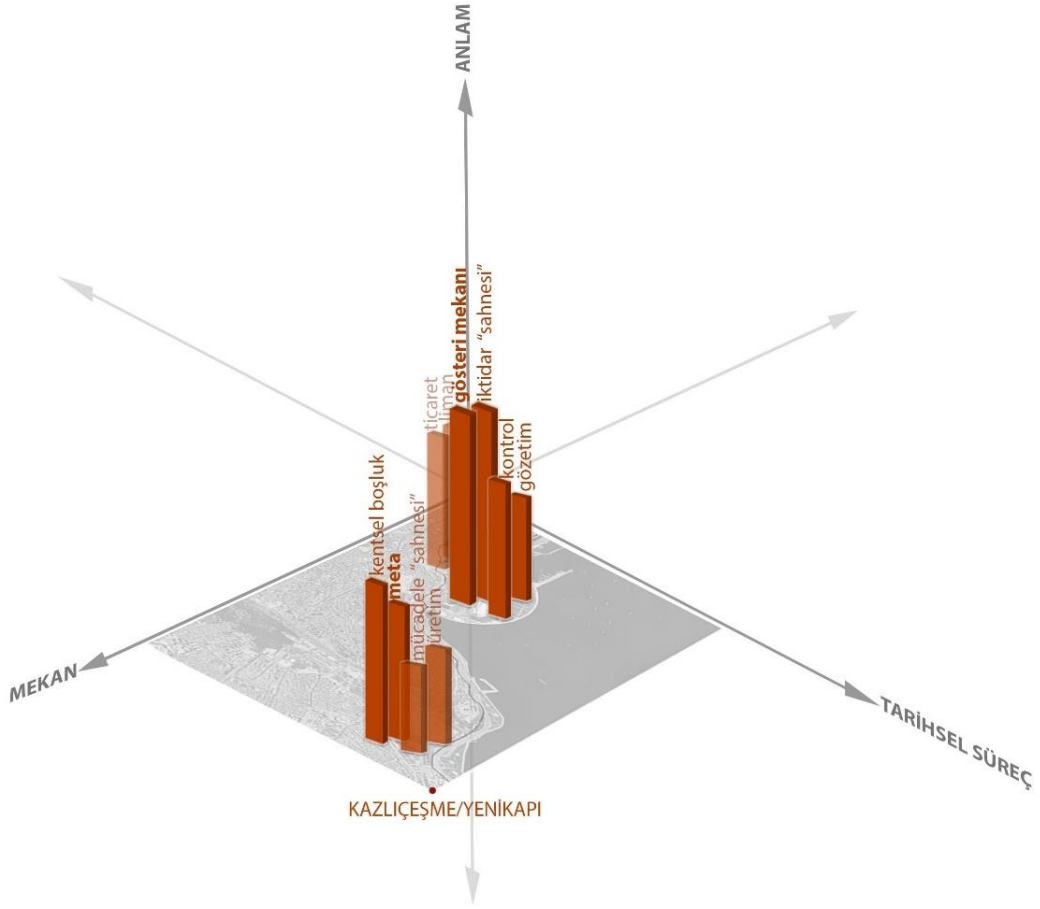
Yaşanan mekan olarak Kazlıçeşme, Osmanlı Dönemi'nden itibaren kentte üretimin mekanlarından biri olmuştur. Yüzyıllar boyunca üretimin mekanı olarak Kazlıçeşme, gücün sembolüdür. Teknolojik gelişimlerle birlikte üretim de dönüşmüştür. Sanayi bölgesi olan Kazlıçeşme özellikle 1980'li yıllarda işçi hareketlerinin ön planda olduğu bir mücadele ve eylem alanıdır. Dolayısıyla, Kazlıçeşme'nin kamusalılığından bahsedebiliriz. Toplumsal bellekte protesto “sahnesi” olarak temsili vardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, kente “alternatif” bir toplanma ve miting alanı olarak önerilmesi, bellekteki anlamsal izleriyle uyumlu olduğu söylenebilir. 2014 yılında Yenikapı Etkinlik Alanı inşası sonrası, Kazlıçeşme'nin atıl duruma düşmüş ve satışa çıkarılacağına dair haberler gündeme gelmiştir. Bu durum ise, iktidarlar tarafından kent mekanının yalnızca bir meta olarak görüldüğünü destekler niteliktedir. Tüm bunlar yeni bir soruyu beraberinde getirmektedir. Yeni olan, daha büyük veya gösterişli olan eskinin “sürekli” olarak yerini alıyor ise, mekan bellekte nasıl yer edebilir, kentsel bellek nasıl oluşur?

Yenikapı, Bizans'ta kentin liman bölgesi ticaretin merkezi konumundadır. Liman, hem gücün hem de kontrolün sembolü bir mekandır. Sonraki yıllarda, doğal yollarla veya dışarıdan müdahaleler ile liman dolmuş ve kıyı sınırı zamanla genişlemiştir. Yenikapı, Osmanlı Dönemi'nde ise bostanları ile ünlü kentin tarımsal üretim merkezlerinden biridir. Kennedy Caddesi'nin inşasıyla kıyı-yerleşim sınırı ilişkisi kesilene kadar, Yenikapı sahili gazinolar ve meyhaneler ile kentteki eğlence merkezlerinden biriydi. Siyasi erk tarafından, kıyı sınırına yapılmış en büyük mekansal müdahale 2014 yılında inşası tamamlanan sahil dolgusudur. Temsili mekanı çözümleyebilmek için, Kazlıçeşme ve Yenikapı'ya “Nasıl anlamlar?” soruları sorulmuştur (Şekil 4.25).

Temsili mekana baktığımızda, Yenikapı Etkinlik Alanı'nın iktidarın “sahnesi” olarak ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Etkinlikler, siyasi erk tarafından belirlenen izinler

ve kısıtlamalara göre yapılmaktadır. Mekanda kendiliğinden durumlar, toplanmalar yaşanmamaktadır. Siyasi erkin gözetim ve kontrolü mekanda MOBESE kameralar, bariyerler, güvenlik kontrol noktaları ile yer bulmaktadır. Debord (1996), kapitalist üretim süreçleri nedeniyle toplumsal ilişkilerin, deneyimler yerine imgeler ve temsiller aracılığıyla yaşanmasını gösteri olarak tanımlamıştır. Bu kapitalist sistem, bireyi aktif bir aktör değil seyirci olmaya iter (Debord, 1996). Debord'un (1996) gösteri kavramından yola çıkarak bu mekanları "gösteri" mekanı olarak tanımlayabiliriz. Kapitalist üretim süreçleri sonucunda üretilmiş bir kent mekanında toplumsal ilişkiler gerçek bir katılımdan çok siyasi ya da ideolojik bir "gösteri" niteliğindedir. Bu bağlamda, Yenikapı Etkinlik Alanı'nı gösteri mekanı olarak adlandırabiliriz. Her iki alan da, modern şehircilik pratiklerinin kamusal alanı çoğulculuk ve etkileşim mekanı olarak ele alma yaklaşımının aksine, iktidar odaklı temsiliyetin mekansal karşılıkları olarak ortaya çıkmaktadır. Kazlıçeşme'nin sanayi hafızasından arındırılarak tek işlevli bir sahneye dönüştürülmesi, Yenikapı'nın ise var olmayan bir zemin üzerine inşa edilerek geçmişten kopuk şekilde tasarlanması, mekanın kent içindeki bağlamından koparılma eğilimini görünür kılmaktadır.

Şekil 4. 25 Kazlıçeşme-Yenikapı Etkinlik Alanının Anlamsal Okuması

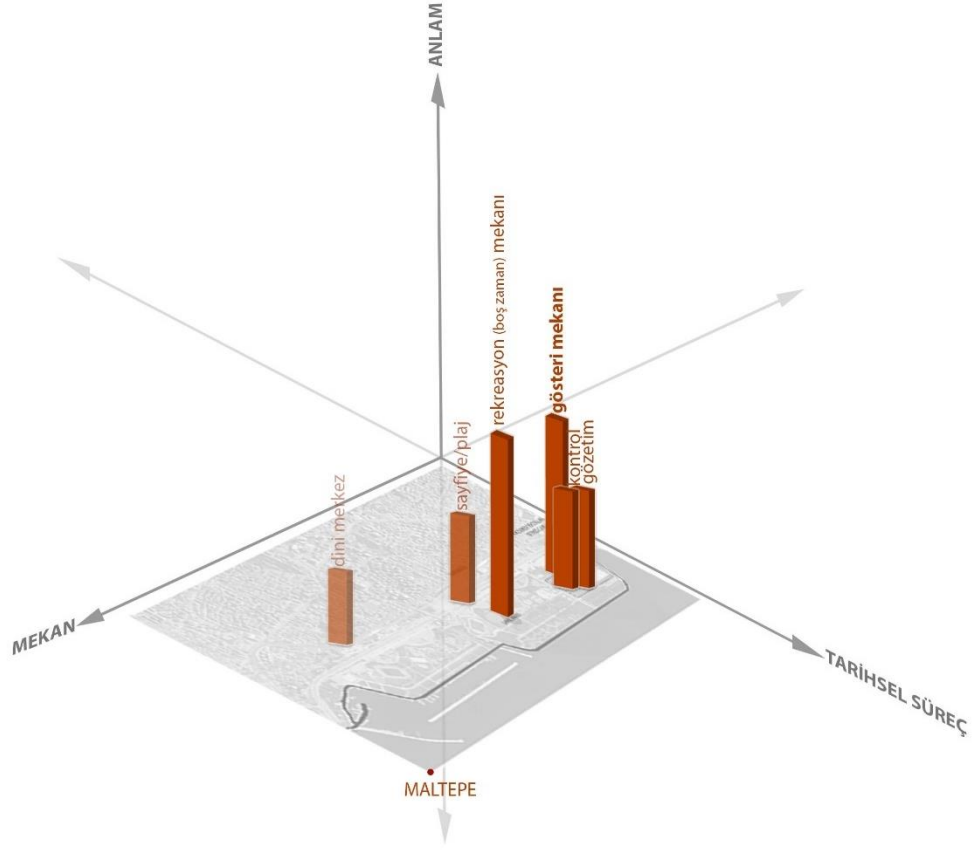

Maltepe’de Bizans Dönemi’nde bölgede bir manastır olması, bölgenin dini bir merkez olduğunu göstermektedir. Osmanlı Dönemi’nde ise 18.yüzyıla kadar, büyük mekansal değişimlerin yaşanmadığı, tarımsal üretimle geçen bir sahil köyüdür. Osmanlı’nın son dönemlerinde ise, Süreyya Paşa’nın bölgeyi şekillendiren önemli aktörlerden biri olduğu söylenebilir. Erken Cumhuriyet Döneminde de tarımsal üretim mekanda yer bulmaya devam etmiştir. Kentin sayfiye bölgesi olan Maltepe, 1980’li yıllara kadar bu özelliğini korumuştur. Neoliberalizmin etkisiyle, kent mekanının fiziksel dönüşümlerinden biri olan otoyol çalışmaları sonucu plaj doldurulmuştur. Kentlinin su kıyısı ile ilişkisi kesilmiştir. 2010 yılında denize doğru genişleyen kıyı sınırı, 2014 yılında Maltepe Sahil Parkı’nın açılmasıyla günümüzdeki şeklini almıştır. Sahil park içerisindeki

Maltepe Etkinlik Alanı ise, daha çok siyasi erke karşı miting ve protestoların kentteki “yeni” mekanı olmaktadır. Ancak, Yenikapı ile benzer şekilde Maltepe Etkinlik Alanı da yalnızca etkinlik günlerinde ve izin verilen kullanımlara açılmaktadır. MOBESE kameralar ve etkinlik günleri mekana yerleştirilen bariyerler, güvenlik kontrol noktaları ile gözetim ve kontrol mekanda hissedilmektedir. Yenikapı ve Maltepe Etkinlik Alanlarındaki politik kullanımlar yalnızca 1 Mayıs Kutlamaları, siyasi parti mitingleri gibi belirlenen etkinlik süreleri boyunca ortaya çıkmaktadır. Farklı kimliklerin kamusal mekanda siyasal olarak kendiliğinden var olamadığı söylenebilir (Özdemir, 2023). Gündelik hayattaki mekansal kullanımlarda, politik toplanmalar ve pratikler mekanda yer edememiştir. Bu bağlamda, gösteri mekanı diyebiliriz (Şekil 4.26).

Lefebvre (2014), kapitalist toplumda mekan üretiminin sermaye ve emek arasındaki çelişkileri içinde bulundurduğundan bahseder (Lefebvre,2014). Tasarlanan mekanlara baktığımızda, özellikle 80 sonrası neoliberal politikalar etkisi ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda kentlilerin kıyı ile ilişkisinin değiştiği görülmektedir. Mekan tasarımında, toplum yararına mekan üretimi gibi diğer boyutların baskılandığı, geri planda kaldığı görülmektedir. Yenikapı ve Maltepe sahil parkları, kıyı-kent ilişkisine ve yeşil alan eksikliğine çözüm önerisi olarak sunulmuştur. Ancak, bu dolgu alanlarında kıyı-kent ilişkisi yalnızca görsel ilişki düzeyinden kalmaktadır.

Şekil 4. 26 Maltepe Etkinlik Alanının Anlamsal Okuması

Sonuç olarak Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanları farklı dönemlerde kentte gündelik hayatın merkezindeki meydanlar olmuşlardır. Bugün tarihsellikleri, kentsel bellekteki anlamları ile bu meydanlar İstanbul'daki kentsel odak (landmark) olan mekanlardır. Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanları algılanan mekanda turistik, kültürel, eğlence gibi farklı işlevler ve mekansal pratikler ile gündelik hayatın içinde yer bulmaya devam etmektedir. Kentin genişleyen sınırları ve artan nüfus sebebiyle İstanbul'un kamusal mekan ihtiyacı da artmıştır. Bu açıdan, Yenikapı ve Maltepe sahil parkları çevre kullanıcıların kamusal mekan ihtiyacına cevap vermektedir. Dolayısıyla, çevre kullanıcıların gündelik hayatında yer etmiş rekreasyon alanlarıdır denebilir. Yenikapı ve Maltepe Etkinlik Alanları kendiliğinden toplanmalara izin vermeyen

gözetim ve kontrolün olduğu alanlardır. Bu sebeple, bu mekanların kentteki gündelik hayata katılımları ve kamusal nitelikleri tartışmalıdır. Büyük ölçekli “planlanmış” etkinlikler için kurgulanmış gösteri mekanı niteliğindedirler. Bu bağlamda, kamusal zayıf olduğundan bahsedebiliriz. Yenikapı ve Maltepe Etkinlik Alanları, toplumsal olaylar ve temsiller açısından anlamsal katmanları zayıf mekanlardır.

Bu karşılaştırmalı değerlendirme, kamusal alan üretiminin yalnızca mekansal düzenlemelerle değil toplumsal dinamiklerle de şekillendiğini ortaya koymaktadır. Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanlarının kamusal alan kimliklerini pekiştiren süreçler toplumsal ve tarihsel olaylarla biçimlenirken, alternatif olarak önerilen dolgu alanların kamusal kazanma süreçleri, daha çok siyasi erkin yönlendirdiği kullanım biçimleri etrafında şekillenmiştir. Yalnızca tasarım kararları ile değil, tarihsel süreç ve toplumsal sahiplenme ile şekillenen mekanların kamusal nitelikleri daha güçlüdür.

4.4 Bölüm Sonucu

Bu bölümde tartışmaya açılan temel mesele, İstanbul’un tarihsel olarak biçimlenmiş meydanları ile 2000 sonrası üretilmiş kamusal mekanlarının, mekansal üretim süreçleri ve toplumsal dinamikler etkisiyle nasıl temsiller ortaya koyduklarıdır. Mekanların fiziksel ve anlamsal dönüşümünü, mekanda gerçekleşen ya da mekanı etkileyen politik ve toplumsal olaylarla, neden-sonuç ilişkisi içinde ele almak önemlidir. Bu sayede, mekanda gerçekleşen olaylar ve mekandaki güç ilişkileri üzerinden neden-sonuç ilişkisi kurarak herhangi bir mekanın temsillerine dair yorum yapılabilir.

Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanları, İstanbul’un kamusal alanları olarak tarihsel süreçlerinde farklı temsillere bürünmüş, kentin toplumsal ve politik dinamikleri etkisiyle dönüşmüştür. Her üç çalışma alanında da kentin farklı dönemlerinde, aktörler arası güç ilişkilerinin mekandaki yansımaları okunabilmektedir. Sultanahmet Meydanı,

Bizans ve Osmanlı Dönemi'nde saray ve dini gücün merkeziyken, Cumhuriyet Dönemi'nde kentin turistik merkezi konumundadır. Bugün yalnızca kentsel odak (*landmark*) olan meydan, tarihsel süreçlerinde iktidara karşı isyanların ve eylemlerin mekanı, mücadele sahnesi olma özelliklerini anlamsal katmanlarında bırakmıştır. Kentin farklı tarihsel dönemlerine eşlik edebilmiş, gündelik hayatın merkezinde olan Beyazıt Meydanı, günümüzde de bu özelliğini devam ettirmektedir. İdamlara, öğrenci hareketleri gibi toplumsal olaylara sahne olan meydanın, politik anlamları geri planda kalmıştır. Taksim Meydanı ise, bugün hala yasaklamalar ile siyasi erkin gözetim ve kontrolünün güçlü bir şekilde hissedildiği bir kent mekanıdır. Mekansal pratiklerin kısıtlı olması açısından kamusal alanlar sınırlı olsa bile, politik anlamı güçlü bir temsili mekan olarak kamusal alandır.

Yenikapı ve Maltepe'de kıyı dolgusuyla elde edilen yapay zemini, yalnızca toplumsal ve mekansal hafızadan yoksun bir düzlem sunar. İktidar, kamusal alanı fiziksel olarak yeniden üretmiş ancak, toplumsal karşılığı eksik kalmıştır. Bu durum, etkinlik alanlarının kent içindeki politik ve toplumsal artikülasyonunun zayıf kalmasına ve kamusal alan olarak niteliklerinin tartışmalı olmasına neden olmaktadır. Sahil dolgu alanları, çeperdeki konumlarıyla çevre kullanıcıların rekreasyon ihtiyaçlarına cevap veren kamusal açık alanlardır. Bu alanlar, siyasi erkin simgesel gücünü pekiştiren, toplumsal dinamiklerle bağ kuramayan gösteri mekanlarıdır.

5. SONUÇ

Tarihsel, politik, ekonomik ve toplumsal birçok farklı dinamik etkisiyle dönüşen ve dönüşmeye devam eden, kent mekanlarının kamusal nitelikleri yalnızca, mekanın günümüzdeki hali üzerinden tartışılmaz. Mekanın bugün algılanan şekli, tarihsel bir sürecin ve artiküle halinin sonucudur. Mekanın bu artiküle haline paralel olarak, literatürdeki kamusal alan tartışmalarının farklılaştığı görülmektedir. Bu sayede, kamusal alan kavramının da artiküle olduğundan bahsedebiliyoruz. Mekan ve kamusal alan tanımlamaları artiküle olurken, bir taraftan zihinde de anlamsal olarak artiküle olmaktadır. Bu artikülasyonları tartışabilmek için yapılar, olaylar ve aktörler etkisiyle mekanların değişen temsilleri ortaya koyulmuştur. Mekandaki temsiller üzerinden, aktörler, güç ilişkileri ve mekansal mücadele okunabilir; böylece mekanın üretim süreci anlaşılabilir.

Toplumsal mekan olarak kabul ettiğimiz kamusal alanları oluşturan, değiştiren, dönüştüren en önemli faktör aktörlerdir. Aktörler, mekanda temsilleriyle iz bırakırlar. İktidarlar, yapılar ve anıtlar gibi kalıcı temsilleri ile mekanda iz bırakır. Bazen ise, yasaklar ve kısıtlamalar gibi mekansal kullanımları etkileyen geçici temsillerde de siyasi erk ortaya çıkar. İktidarlar tarafından mimar/plancılar aracılığıyla kent mekanlarını tasarlama süreçleri gerçekleştirilir. Bu mekan tasarlama süreci, mekana dair idealler ve öngörülerin mekandaki yansımasıdır. Fiziksel mekan, tasarlama sürecinin sonuç ürünü olarak ortaya çıkar. Ancak, Lefebvre'in bahsettiği şekilde mekan toplumsal bir üründür. Bu yüzden, mekanın üretim süreci kullanıcıların varlığı ile tamamlanır ve yaşayan mekan olur. Kullanıcı, mekanı kendi deneyimleri ve algıları üzerinden tekrar şekillendirilerek, yaşayarak, mekanı tekrar üretir. Toplumsal olaylar veya farklı mekansal pratikler aracılığıyla mekan dönüşür, böylelikle toplumun temsili de mekanda yer bulur. Özetle,

mekanın üretimini yalnızca fiziksel planlama kararları sonucu olan bir üretim değil, toplumsal olaylar ve değişen güç dengeleri etkisiyle de şekillenen bir olgudur. Bu da, kamusal alanın üretiminin dinamik, çok boyutlu bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Kamusal alanın üretim süreçlerini, neden sonuç ilişkiseliliğini kurarak ele alabilmek önemlidir. Çünkü, mekanı dönüştüren her toplumsal olay, planlama kararı veya beklenmedik durum fiziksel mekanın yanında, mekanın anlamsal katmanında da dönüşümü tetikler. Mekansal ve anlamsal ikili bir oluşum içerisinde sürekli olarak değişip, dönüşmeye devam eder. Mekansal artikülasyonların anlamsal artikülasyonlar ile kesiştiği, üst üste bindiği yerlerde, mekan o anlamıyla toplumsal bellekte iz bırakır.

Bu tez çalışması, İstanbul'daki kamusal alanların üretimini, mekanlardaki yapılar, olaylar ve aktörlerin etkisiyle dönüşen temsiller üzerinden ele almıştır. Bu bağlamda, İstanbul'daki kamusal mekanların dönüşümünü mekan-toplum-iktidar ilişkileri çerçevesinde değerlendirmiş ve bu süreçlerin kamusalılık üzerindeki etkilerini yorumlamıştır. Kamusal alan tartışmasını, İstanbul gibi heterojen yapıları bir kent üzerinden ele alırken, kentin tarihsel sürecine eşlik edebilmiş mekanlar seçilmiştir. Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanları farklı dönemler, yönetim şekilleri ve kültürler etkisiyle uzun bir zamansallık içinde dönüşüm geçirmişlerdir. Bu üç meydanın anlamsal katmanlarına baktığımızda, topluma özgü mekansal pratikleri, temsilleri, etkileşimleri bir arada bulundurduklarını görmekteyiz. Sultanahmet, Beyazıt ve Taksim Meydanları yalnızca fiziksel bir kent mekanı olmanın ötesinde, çok katmanlı, kültürel, politik ve toplumsal bir olgudur. Bu sayede, bu üç kent mekanını da toplumsal bir üretim sonucu oluşmuş, kamusal alanlar şeklinde tanımlayabiliriz. Diğer taraftan, Yenikapı ve Maltepe dolgu alanları ise yalnızca on yıllık geçmişe sahip olan kent mekanlarıdır. Kitlesele eylemlere Taksim Meydanı'nı yasaklayarak, bu "alternatif" kamusal alanların

empoze edilmesi, kamuoyunda Yenikapı ve Maltepe dolgu alanlarına yönelik önyargıyı ve tartışmaları arttırmaktadır. Bugün kentteki miting, toplanma ve etkinliklerin Yenikapı, Maltepe gibi daha denetimli ve çeperdeki alanlara yönlendirilmesi kamusal alanın çözülmesine neden olmaktadır.

Günümüzde kamusal alanın, hem fiziksel hem de anlamsal düzeyde bir çözülme sürecinden geçtiği söylenebilir. Küresel ölçekte, neoliberal politikalar, güvenlik kaygıları ve dijitalleşme gibi dinamikler, kamusal alanı zayıflatmaktadır. Büyük kentlerde kamusal alanlar giderek özelleştirilmekte, güvenlik kameraları, yasaklar ve mekansal denetim mekanizmalarıyla özgür kullanım alanları daraltılmaktadır. Dijitalleşme, kamusal tartışmaların fiziksel mekandan sanal ortama kaymasına yol açarak, kamusal alanın sosyal etkileşim boyutunu dönüştürmektedir. Türkiye özelinde de benzer süreçlerin yaşandığını söylemek mümkündür. Meydanlar, tarihsel ve politik anlamlarını kaybetmeye başlamıştır. Tarihsel olarak güçlü politik anlamlar taşıyan meydanlar, güvenlik gerekçeleriyle kısıtlanmaktadır. Bu alanlar yerine, siyasi erk tarafından etkinlik ve toplanmalar kent çeperindeki alanlara yönlendirilmektedir. Kent mekanları üzerindeki kısıtlamalar ve yasaklar kamusal alanın önünde bir engeldir. Siyasi erk tarafından, kent merkezindeki meydanlar yerine çeperdeki alanların öne sürülme sebebi, bu alanların kontrol ve denetiminin daha kolay sağlanabilmesidir. Bu durum özellikle, politik olarak kamusal alanda bulunma eyleminin güvensiz, tehlikeli ve yasak olarak algılanmasına sebep olmaktadır. Kamusal alanların tarihsel, sosyal ve politik bağlamları zayıflatmaktadır. Böylelikle, kamusal alanlar ve kamusal alan nitelikleri de çözülmeye başlıyor.

Yenikapı ve Maltepe Etkinlik Alanlarını, Taksim Meydanı yerine önermek, meydanın kentsel bellekteki bütün anlamsal karşılıklarını yok saymaktır. Buna rağmen,

sahil parkları çevre kullanıcıların gündelik hayatlarına dahil olabilmiş, rekreasyon mekanlarıdır. İstanbul'un tarihsel meydanlarının organik kamusalılığının aksine, Yenikapı ve Maltepe dolgu alanlarının kamusalılıkları daha sınırlıdır. Yenikapı ve Maltepe Etkinlik Alanlarının, yalnızca siyasi erkin izin verdiği zamanlarda ve etkinliklerde kullanıma açık olduğunu görmekteyiz. Bu mekanlarda, kendiliğinden kullanım özgürlüğünün olmaması, kamusalılıklarının kısıtlı kalmasına neden olmaktadır. Kamusal alanların yalnızca iktidarın çizdiği çerçevede var olabilmesi, kamusalılık anlamında bir "çözülme" sürecini de beraberinde getirmektedir. Bu mekanların, Habermas'ın kamusalılık tanımından gelen kamuoyunun oluştuğu, herkesin erişimine açık bir alan olamadıklarını görmekteyiz.

“Bu kentsel alanlar, tarihsel ve toplumsal süreçlerle üretilen kamusal alanların yerini alabilir mi?” sorusunu Beyazıt Meydanı'ndan Taksim Meydanı'na ve son olarak Maltepe'ye kadar uzanan dönüşüm süreci üzerinden cevaplayabiliriz. Beyazıt Meydanı, bir dönem öğrenci hareketleri ve politik gösterilerle anılan bir kamusal alan olarak kentte ön plandadır. Meydan, 1980 sonrası güvenlik politikaları ile bu işlevini büyük ölçüde kaybetmiş, kentteki politik toplanmalar Taksim Meydanı'na kaymıştır. Ancak, bu yer değiştirme o dönemin kentsel ve politik dinamikleri çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bugün ise, Taksim Meydanı'ndaki kamusalılığın siyasi erk tarafından kontrollü biçimde yeniden yönlendirilmesi mevcuttur. Taksim Meydanı'nın tarihsel olarak sahip olduğu politik anlam, siyasi erkin baskılarıyla zayıflatılarak, Maltepe Etkinlik Alanı miting alanı olarak öne çıkarılmaktadır. Taksim Meydanı, kamusal tartışmaların ve toplumsal hareketlerin simgesel mekanlarından biri olarak tarihsel önemini korumaktadır. Ancak, siyasi baskılar veya güvenlik kaygıları nedeniyle, Taksim Meydanı yerine kontrol altında tutulan bu alanlarda toplanılmaktadır. Maltepe, 1 Mayıs gibi kitlesel toplanmaların “yeni” mekanı olarak belirli bir politik hafıza biriktirmeye başlasa da, bu sürecin mekanın kamusal

niteliğini ne yönde dönüştüreceği belirsizdir. Zaman içerisinde, kent mekanlarının kendi toplumsal, mekansal dinamikleri ile kendi anlamlarını oluşturmaları, üretmeleri önemlidir. Bu bağlamda, bu mekanların gelecekte kamusal alan niteliği kazanıp kazanmayacağı, toplumsal dinamiklerin bu mekanları nasıl sahiplenip dönüştüreceğine bağlıdır. Kullanıcının mekan içinde üretme ve yaratma özgürlüğüne, esnekliğine sahip olduğu bir mekan, ancak Lefebvre'in dediği gibi toplumsal bir ürün olarak kamusal alan olabilir.

Bu çalışma, fiziksel dönüşümlerin toplumsal dinamiklerle nasıl şekillendiğini, kamusal alanın üretimi üzerinden disiplinler arası bir bakışla ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, kamusal alan yalnızca fiziksel bir varlık değil, aynı zamanda toplumsal, politik ve kültürel bir olgu olarak ele alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır. İktidar ve toplum arası ilişkilerin mekanı dönüştürme gücü üzerine bir arayış olarak başlayan bu çalışma, kent ve mimarlık literatürüne yeni bir tartışma sunmaktadır. Bu tartışma, kamusal alanların yalnızca siyasi erk tarafından kurgulanarak bir propaganda aracına ve gösteri mekanına dönüştürülmesini eleştirmektedir. Kamusal alanda bulunmanın güvensiz, tehlikeli ve yasak olarak algılanması, kamusal alanların tarihsel ve toplumsal bağlamlarından kopmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, gözetim ve denetim altındaki alanların kentlilere “kamusal” olarak sunulması, kamusal alanın anlamını giderek silikleştiren ve içini boşaltan bir çözülme sürecine işaret etmektedir.

Gelecek çalışmalar, bu tartışmayı genişleterek farklı mekansal bağlamlarda kamusal alanın nasıl şekillendiğini ortaya koyabilir. Dünyadaki farklı şehir meydanları ile İstanbul'daki meydanlar üzerine karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir. Bu sayede, kamusal alanın üretiminin yalnızca yerel politikalarla değil, farklı siyasal bağlamlarda ve küresel eğilimlerle de nasıl etkilendiği ortaya koyulabilir. Bunun yanı sıra, kamusal

mekanın dönüşümüne dair gelecek çalışmalar, mekanın toplumsal cinsiyet perspektifinden üretimi veya kamu politikaları bağlamında yeniden şekillenışı üzerine de ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Akkar Ercan, Z. M. (2007). Public Spaces of Post-industrial Cities and Their Changing Roles. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 24(1), 115–137.
- Aktepe, M. M. (1993). *Çınar Vak'ası*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr/cinar-vakasi>.
- Andersson, C. (2021). Public space and the new urban agenda. M. Mitrašinović & V. Mehta (Eds.), *Public space reader* içinde (420-425.ss.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351202558>
- Ardıçoğlu, R., & Uslu, A. (2018). Meydanların morfolojik değişimi: Beyazıt Meydanı örneği. *Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (589-609. ss.). <https://tnum.org.tr/index.php/tnum/article/view/147>
- Arendt, H. (1958). *The human condition*. University of Chicago Press.
- Arendt, H. (1961). *Between past and future: Eight exercises in political thought*. Viking Press.
- Assmann, J. (2011). *Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political imagination*. Cambridge University Press.
- Atalay, N. (2010). *Kent meydanı: Kamusal-estetik çerçevede eleştirel bir değerlendirme* [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi. <https://polen.itu.edu.tr/items/78642584-e9a0-42bd-953f-0831416df77e>
- Atılğan, A. (2012, Mayıs 2). *Taksim (İnönü) Gezi Parkı*. mimdaporg. <https://mimdap.org/2012/05/taksim-ynonu-gezi-parky/>
- Aykaç, P. (2020). Kentsel bağlamda müzeleşme: Sultanahmet bölgesi'nin müze alanına dönüşümü. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 21, 145-163. <https://doi.org/10.22520/tubaked.2020.21.008>

- Aysal, N. (2006). Örgütlenmeden eyleme geçiş: 31 Mart Olayı. *Atatürk Yolu Dergisi*, 10(37), 15-53. https://doi.org/10.1501/Tite_00000000064
- Balandier, G. (2021). *Sahnelenen iktidar* (Çev.Ö. Karakaş). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1980)
- Barkul, Ö., & Tönük, S. (2013, Haziran 11). *A survey on the Messe Road*. Academia.edu. https://www.academia.edu/3693110/A_survey_on_the_messe_road.
- Batur, A. (2007). Galata and Pera 1 A short history, urban development architecture and today. *ARI Bulletin of the Istanbul Technical University*, 55(1), 1-10.
- Bayhan, B. (2014). *Taksim Meydanı Yenikapı Miting Alanı'na Karşı*. Arkitera. <https://web.archive.org/web/20241113022932/https://www.arkitera.com/haber/taksim-meydani-yenikapi-miting-alanina-karsi/>.
- Bektaş, L. (2017, Mayıs 23). Şehirciliğin soyut mekânı ve gündelik hayatın toplumsal mekânı. *XXI Dergisi*. <https://xxi.com.tr/gorus/yazi/sehirciligin-soyut-mekani-vs-gundelik-hayatin-toplumsal-mekani>.
- Bengü, D. (2023, Eylül 1). Kamusal alan bir mekân değildir! *XXI Dergisi*. <https://xxi.com.tr/gorus/yazi/kamusal-alan-bir-mekan-degildir>.
- Beydilli, K. (2012). *Vak' A-i Hayriyye*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr/vaka-i-hayriyye>.
- Bilsel, F. C. (2004). *Shaping a Modern City out of an Ancient Capital Henri Prost's Plan for the Historical Peninsula of Istanbul*. 11th Conference of the International Planning History Society (IPHS). Erişim adresi <http://www.etsav.upc.es/personals/iphs2004/eng/en-pap.htm>.
- Bilsel, C. (2006). Kentsel dönüşüm, çözülen kentler ve parçalanmış kamusal alan. *Mimarlık Dergisi*, (327).

<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=41&RecID=1014>.

Bilsel, C. (2007). Remodelling the imperial capital in the early Republican era: The representation of history in Henri Prost's planning of Istanbul. J. Osmond & A. Cimдина (Eds.), *Power and culture: Identity, ideology, representation* içinde (95-115. ss.). Edizioni Plus, Pisa University Press.

Bilsel, C. (2010). Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951): Nazım Planlar ve Kentsel Operasyonlarla Kentin Yapısal Dönüşümü. *İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951)* içinde (101-165. ss.). İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

Bilsel, C. (2015). Geç Osmanlı Döneminden Cumhuriyet'e çağdaş şehir düşüncesi ve İstanbul planlaması. C.Yılmaz (Ed.), *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* içinde (Cilt 8, 496-534 ss.). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ, ISAM.

Birsel, S. (1983). *Ah Beyoğlu vah Beyoğlu*. Sel Yayıncılık.

Boyer, M. C. (1994). *The city of collective memory: its historical imagery and architectural entertainments*. MIT Press.

Budak, F. (2014). Fetih Başkentinden Küresel İstanbul'a, Kazlıçeşme'de Değişim ve Kentsel Dönüşüm: Barselona 22@ Projesi ile Bir Karşılaştırma. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(2), 9-34.

Bugarič, B. (2006). Transformation of public space, from modernism to consumerism. *Urbani izziv*, 17(1-2), 173-176.

Calhoun, C. (Ed.). (1992). *Habermas and the public sphere*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

Carr, S. (1992). *Public space*. Cambridge University Press.

- Castells, M. (1977). *The urban question: A Marxist approach* (Çev. A. Sheridan). London: Edward Arnold. (Orijinal yayın tarihi 1972).
- Ching, F. D. (1995). *A visual dictionary of architecture*. John Wiley & Sons.
- Ciritci, İ. (2022). Dolgu zemin etkinlik alanlarının tasarımı üzerine eleştirel bir değerlendirme: New York-HDPK Little Island ve İstanbul-Yenikapı. *ART/icle: Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2(2), 158-178.
- Contin, A., Frigerio, A., & Guffanti, F. (2010). To deal with complexity: Istanbul, city of muses, architecture, infrastructure, archaeology, spreading the culture of transformation. *14th International Planning History Society Conference, 12-15 July 2010, Istanbul, Turkey*.https://www.researchgate.net/publication/322129071_TO_DEAL_WITH_COMPLEXITY_ISTANBUL_CITY_OF_MUSES_ARCHITECTURE_INFRASTRUCTURE_ARCHAEOLOGY_SPREADING_THE_CULTURE_OF_TRANSFORMATION
- Çelebi, R. (1995). *Maltepe'nin tarihi dokusu*. [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Çelik, Z. (1993). *The remaking of Istanbul: portrait of an Ottoman city in the nineteenth century*. University of California Press.
- Çınar Altınçekiç, S. (2014). Kentsel alanlarda mekan organizasyonu ve Beyazıt çevresinin irdelenmesi. *Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University*, 47(2), 201-228. <https://doi.org/10.17099/jffiu.24128>
- Debord, G. (1996). *Gösteri toplumu* (Çev. A. Ekmekçi & O. Taşkent). Ayrıntı Yayınları.
- Demir Kahraman, M. (2017). *Şehir meydanı savunusu; kamusal mekanın toplumsal üretimi: Sultanahmet, Beyazıt, Taksim Cumhuriyet meydanları* [Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Demir Kahraman, M. (2022). Demokrasi arayışında meydanlar. *Mimar.ist*, 73, 37-39.

- Deutsche, R. (2021). The question of “public space”. M. Mitrašinović & V. Mehta (Eds.), *Public space reader* içinde (280-289.ss.). Routledge.
- Dickenson, C. (2014). Looking at ancient public space: The Greek agora in Hellenistic and Roman times. *Groniek*, 198, 85-96.
- Doğan, A. (2020). *Kamusal alanda bir erk metaforu olarak meydan*. [Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Düzenli, H. İ. (2020). Türkiye'de bir meydanın uzun yaşamış kısa yazılmış hikayesi: Beyazıt Meydanı ve Turgut Cansever. *Hendese*, 9, 15-31.
- Elden, S. (2007). There is a politics of space because space is political. *Radical Philosophy Review*, 10(2), 101-116. <https://doi.org/10.5840/radphilrev20071022>
- Eyice, S. (1959). İstanbul'da Abbasi saraylarının benzeri olarak yapılan bir Bizans Sarayı. *Belleten*, 23(89), 79-100. <https://doi.org/10.37879/ttkbelleten.1265835>.
- Eyice, S. (2000). *İbrâhim Paşa Sarayı*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim-pasa-sarayi>.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the public sphere: a contribution to the critique of actually existing democracy. *Social Text*, 25/26, 56–80. <https://doi.org/10.2307/466240>.
- Ganiç, K. (2016). *Kentsel yapıtlar üzerinden bir mekânsal bellek okuması: Atatürk Kültür Merkezi (AKM)* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. Polen İTÜ. <https://polen.itu.edu.tr/items/a00a1f6b-0172-43b6-a35c-17b7771bd4bf>.
- Ganiç, C., & Akpınar, İ. (2022). Kentsel kuratörlük: Taksim üzerinden katılımcı mimarlık modeli. *Mimarlık*, 427, 30-33.
- Gehl, J. (2010). *Cities for people*. Island Press.
- Gehl, J. (2011). *Life between buildings: using public space*. Island Press.

- Göle, N. (2022). Public space democracy, assembly and creativity. N. Göle (Ed.), *Public space democracy: performative, visual and normative dimensions of politics in a global age* içinde (7-27 ss.). Routledge.
- Greatrex, G. (2015). Nika ayaklanması. C.Yılmaz (Ed.), *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* içinde (Cilt 2, 51-55 ss.). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ, ISAM.
- Grossberg, L. (1986). On postmodernism and articulation: an interview with Stuart Hall. *Journal of Communication Inquiry*, 10(2), 45-60. <https://doi.org/10.1177/019685998601000204>.
- Gül, A. (2015). Menderes Dönemi İstanbul’unda imar hareketleri ve arka planı. C.Yılmaz (Ed.), *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* içinde (Cilt 8, 536-555 ss.). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ, ISAM.
- Gümüş, K. (2017, Şubat 2). Taksim örneği üzerinden mekanın işaretsizleştirilmesi ve siyasetteki temsil biçimleri. *XXI Dergisi*. <https://xxi.com.tr/gorus/yazi/taksim-ornegi-uzerinden-mekanin-isaretsizlestirilmesi-ve-siyasetteki-temsil-bicimleri>.
- Güner, D. (2010). İstanbul kıyı alanlarında değişen kamusaliliklar. *Archplus*. <https://archplus.net/de/istanbul-kiyi-alanlarinda-degis-en-kamusalliklar/>
- Gür, B. F. (2002). Spatialisation of power/knowledge/discourse: transformation of urban space through discursive representations in Sultanahmet, Istanbul. *Space and Culture*, 5(3), 237-252. <https://doi.org/10.1177/1206331202005003004>.
- Gürses Söğüt, S. (2019). 1912 İshakpaşa Yangını ve Ayasofya çevresinin yeniden düzenlenmesi. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 36(1), 251–280. <http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/articles/metujfa2019103.pdf>

- Habermas, J. (1991). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society*. (Çev T. Burger). MIT press. (Orijinal yayın tarihi 1962).
- Habermas, J. (2004). Kamusal alan. M. Özbek (Ed.). *Kamusal Alan* içinde (95-102 ss.) *İstanbul: Hil,*
- Habermas, J. (2021). *Kamusallığın yapısal dönüşümü*. (Çev. T. Bora & M. Sancar). İletişim Yayınları.
- Hacısalioğlu, Y. (2000). *Küreselleşme mekansal etkileri ve İstanbul*. Akademik Düzey Yayınları.
- Han, A. (2023). *Langa Yenikapı dolgu alanı ve Yalı Mahallesi (1750-1900)*. [Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Harvey, D. (2012). *Rebel cities: From the right to the city to the urban revolution*. Verso books.
- Hudson River Park. (t.y.). *Piers & places*. Hudson River Park. Erişim adresi <https://hudsonriverpark.org/the-park/piers-and-places/>
- Kahraman, Ö. (2019). 1987 Kazlıçeşme Deri İşçilerinin Grev Öyküsü. *Çalışma ve Toplum*, 4(63), 2611-2638.
- Karaali, D., Karagöl, A. (2013). The Imperfection of the incomplete timeless urban space. *ITU A/Z Journal of the Faculty of Architecture*, 10(1), 17-36. <http://www.az.itu.edu.tr/issue.html>.
- Keçiş, M. (2015). Bizans Döneminde İstanbul'un Kent Yönetimi. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, 3, 18-37.
- İnalcık, H. (2015). Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u. C.Yılmaz (Ed.), *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* içinde (Cilt 1, 36-70 ss.). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ, ISAM.

- Keyder, C. (2000). *İstanbul küresel ile yerel arasında*. Metis Yayınları.
- Kepekçioğlu, M.B., & Çalışkan, E. (2022). Kentsel hafıza ve fiziksel mekanın önemi. *Mimar.ist*, 73, 48-51.
- Kızıltan, Z. (2015). İstanbul kazıları, Marmaray-metro projeleri ve arkeolojik kurtarma kazılarının şehir tarihine katkıları. C.Yılmaz (Ed.), *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* içinde (Cilt 8, 338-373 ss.). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ, ISAM.
- Kilian, T. (1998). Public and private, power and space. A. Light & J. M. Smith (Eds.), *Philosophy and geography II: The production of public space* içinde (Cilt 2, 115–134 ss.). Rowman & Littlefield.
- Kuban, D. (2010). *İstanbul, bir kent tarihi: Bizantion, Konstantinopolis*. İş Bankası Yayınları.
- Kurtuluş, E. (2020). *Kente mümkün bakışlar: "Tarihi Yarımada" üzerine çizgisel olmayan bir kent anlatısı*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Küçükakça, M. E. (2014). *İstanbul ilindeki dolgu alanlarının seçilen örneklerde kamusal ve çevresel açıdan incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Lefebvre, H. (2009). *State, space, world: Selected essays*. U of Minnesota Press.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânin üretimi*. (Çev. I. Ergüden). Sel Yayıncılık.
- Madanipour, A. (1999). Why are the design and development of public spaces significant for cities? *Environment and Planning B: Planning and Design*, 26(6), 879 - 891.
- Madanipour, A. (2003). *Public and private spaces of the city*. Routledge.

- Madanipour, A. (2019) Rethinking public space: between rhetoric and reality. *Urban Design International*, 24(1): 38–46.
- Madanipour, A. (2020). A critique of public space: between interaction and attraction. V. Mehta & D. Palazzo (Ed.), *Companion to Public Space* içinde (7-15 ss.) Routledge.
- Milliyet Gazetesi (2013, Ağustos 27). İşte yeni miting alanı. *Milliyet.com.tr*. <https://web.archive.org/web/20170419105453/http://www.milliyet.com.tr/iste-yeni-miting-alani/gundem/detay/1769130/default.htm>.
- Mitchell, D. (1996). Political violence, order, and the legal construction of public space: power and the public forum doctrine. *Urban Geography*, 17(2), 152-178.
- Murat, S., & Ersöz, H. Y. (2005). *Zeytinburnu'nun sosyo-ekonomik ve siyasal yapısı*. Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Murphy, K. D. & O'Driscoll, S. (2021). Introductio: Public space/contested space. K. D. Murphy & S. O'Driscoll (Ed.), *Public Space/contested Space: Imagination and Occupation* içinde (1-15 ss.). Routledge.
- Negt, O., & Kluge, A. (1988). The Public Sphere and Experience: Selections. (Çev. P. Labanyi). October, 46, 60-82. <https://doi.org/10.2307/778678>
- Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. Representations, 26, 7–24. <https://doi.org/10.2307/2928520>.
- Özbek, M. (2004). Giriş: Kamusal alanın sınırları. M. Özbek (Ed.). *Kamusal Alan* içinde (19-89 ss.) *İstanbul: Hil*,
- Özcan, E. S. (2009). Osmanlı'nın Atmeydanı 'kamusal' bir meydan mıydı? *Doğu Batı*, 51, 105-132.

- Özdemir, E. (2023). *Kamusal mekânın popülist inşası: Yenikapı dolgu alanı* [Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]
<https://acikerisim.msgsu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.14124/5633?show=full>.
- Özkasım, H., & Ögel, S. (2011). Türkiye'de müzeciliğin gelişimi. *İTÜDERGİSİ/b*, 2(1), 96-102.
- Punter, J. V. (1990). The privatisation of the public realm. *Planning Practice and Research*, 5(3), 9-16.
- Russell, A. (2016). *The politics of public space in Republican Rome*. Cambridge University Press.
- Rossi, A. (1984). *The architecture of the city*. MIT press.
- Sennett, R. (1996). *The fall of public man*. WW Norton & Company.
- Smith, N., Low, S. (2021). The imperative of public space. M. Mitrašinović & V. Mehta (Eds.). (2021). *Public Space Reader* içinde (50-55.ss.). Routledge.
- Sinanlar, S. (2005). *Atmeydanı-Bizans araba yarışlarından Osmanlı şenliklerine*. Kitap Yayınevi.
- Susen, S. (2011). Critical notes on Habermas's theory of the public sphere. *Sociological analysis*, 5(1), 37-62.
- Şentürk, L. (2019). Artikülasyon: “çokluk” ve “hiçlik” burçları arasında. H. Turgut, D. Mutman & N. G. Çanakçıoğlu (Eds.), *Sonsuz bir “kentsel artikülasyon” mekanı olarak İstanbul: APS Kültür ve Mekan Buluşmaları-4* içinde (17-21 ss.). Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Tanyeli, U. (2005). Kamusal mekan-özel mekan: Türkiye’de bir kavram çiftinin icadı. *Genişleyen dünyada sanat, kent ve siyaset*, 9, 199-209.
- Tanyeli, U. (2010a). *Türkiye’nin görsellik tarihine giriş*. Metis Yayınevi.

- Tanyeli, U. (2010b). İstanbul'u Yazmak: Cumhuriyet Dönemi tarih metinlerinde eski başkent. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 16, 259-276.
- Tanyeli, U. (2017). *Yıkarak yapmak: Anarşist bir mimarlık kuramı için altlık*. Metis Yayınları.
- Tekeli, İ. (2015). İstanbul'un modernleşme öyküsü. C.Yılmaz (Ed.), *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* içinde (Cilt 1, 182-215 ss.). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ, ISAM.
- Tekeli, İ. (2023). Yaşamda özel alan ile kamusal alan ayrımının oluşumu ve karşılıklı konumları ile ilişkilerinin sürekli yeniden tanımlanmakta olması ne tür toplumsal sonuçlar yaratıyor? *Efil Journal of Economic Research*, 6(1), 10-26.
- Tekeli,İ.(t.y.). *Kenti onurlu bir yaşam yeri yapmak*. Academia.edu. Erişim adresi https://www.academia.edu/27970669/Kentlerimiz_ve_Bizim_Onu_Kavray%C4%B1%C5%9F%C4%B1m%C4%B1z%C4%B1n_De%C4%9Fi%C5%9Fmesi_%C3%9Czerine&nav_from=ac0ab34a-f2dd-4848-af11-a73de4ee40c0&rw_pos=0
- Telatar, I. (2020). *The transformation of cinema halls in the context of public sphere and social memory: The case of Emek Cinema* [Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Thompson, H. A. (1954). The Agora at Athens and the Greek Market Place. *Journal of the Society of Architectural Historians*, 13(4), 9–14. <https://doi.org/10.2307/987633>
- Turgut, H. (2019). Sonsuz bir artikülasyon mekanı olarak İstanbul. H. Turgut, D. Mutman & N. G. Çanakçıoğlu (Eds.), *Sonsuz bir “kentsel artikülasyon” mekanı olarak İstanbul: APS Kültür ve Mekan Buluşmaları-4* içinde (13-14 ss.). Özyeğin Üniversitesi Yayınları.

- Turgut, H. (2021). Istanbul: The city as an urban palimpsest. *Cities*, 112, 103-131. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2021.103131>.
- UrbAr. (t.y.). *Beyazıt Meydanı kentsel tasarım* [Fotoğraf]. UrbAr. Erişim adresi <http://www.urbar.com.tr/yapilar-kentsel-tasarim/Beyazit-meydani-kentsel-tasarim-galeri.html>.
- Uz, F. (2022). Mekânsal belleğin kurulma pratikleri için bir okuma önerisi. *Mimarlık Dergisi*, (423), 42-45. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=438&RecID=5509>
- Varpio, L., Paradis, E., Uijtdehaage, S., & Young, M. (2019). The distinctions between theory, theoretical framework, and conceptual framework. *Academic Medicine*, 94(5), 1–7. <https://doi.org/10.1097/ACM.0000000000003075>
- Yağcı, E., & Dengiz, N. (2016). Özgürlük ve baskının mekansal temsili. *Tasarım + Kuram*, 10(17), 77-93. <https://doi.org/10.23835/tasarimkuram.239603>.
- Yasa Yaman, Z. (2011). " Siyasi/estetik gösterge" olarak kamusal alanda anıt ve heykel. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 28(1), 69-99.
- Yazgan, A., & Dikçınar Sel, B., (2014). Bütünleşik kıyı alanları yönetimi kültürel miras ilişkisi: İstanbul kıyı alanları. 8. *Kıyı Mühendisliği Sempozyumu* içinde (125-139 ss.). İstanbul, Turkey
- Yeşilkaya N. (2006). Askeri talimlerden gezintiye Beyazıt Meydanı'nda kamusal yaşamın dönüşümü. *KEBİKEÇ*, 22, 25-50.
- Yeşilkaya, N. (2007). 19. Yüzyılın ikinci yarısında İstanbul Beyazıt Meydanı ve kentsel mekâna yönelik tasarım izleri: Aks, arkad, yapı yüzü. *Mimarlık Dergisi*, 334, 35-39.

- Yıldırım, B. (2014). *Kamusal alanın üretimi: Taksim meydanı*. [Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Yıldırım Okta, B., & Erdem, A. (2015). Taksim Meydanı'nın Cumhuriyet'in kamusal alanı olarak inşası. *Tasarım+ kuram*, 11(19), 95-106.
- Yıldırım,A.(2018).*Kültür varlıklarının korunması bağlamında toplumsal bellek: Meydanlar (Taksim Meydanı örneği)*. [Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Yıldız, M. (2002). *Sultanahmet Meydanı'nın kronolojik ve mekansal oluşum süreci üzerine bir araştırma*. [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Yıldız, A. (2007). *Tarihsel birikime sahip kentsel açık alanların dinamizmi-İstanbul Kent Örneği; Beyazıt Meydanı, Sultanahmet Meydanı ve Taksim Meydanı*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Watkin, D. (2009). *The roman forum*. Harvard University Press.
- Watson, S. (2013). *City publics: The (dis) enchantments of urban encounters*. Routledge.
- Weber, M. (2000). *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*. Bakış Kitaplığı, İstanbul.
- World Heritage Committee. (t.y.). *Kremlin and Red Square, Moscow*. UNESCO World Heritage Centre. Erişim adresi <https://whc.unesco.org/en/list/545/>.
- Zengin Çelik, D. (2019). Kent mekânının politik bir meta olarak keşfi gösteriler ve karşı-gösteriler. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (4), 77-91.
- Zeren Gülersoy, N., Tezer, A., Yigiter, R. G., Koramaz, K., & Günay, Z. (2008). *Istanbul project: Istanbul historic peninsula conservation study*. İstanbul Technical University, Urban and Environmental Planning and Research Center. ISBN: 978-975-561-317-8.

Zorbay, T. (2019). 6/7 Eylöl olaylarına TBMM ve kamuoyu tartışmaları çerçevesinde yeni bir bakış. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 35(99), 253-296.

EK B. BEYAZIT MEYDANINI DÖNÜŞTÜREN ARTİKÜLASYONLAR

BEYAZIT MEYDANI (GÜNÜMÜZ)

